

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

MÜLKİYET HAKKI ÇERÇEVESİNDE ÇIRAQOV DAVASI

Arzu SADİGZADE

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

MÜLKİYET HAKKI ÇERÇEVESİNDE ÇIRAQOV DAVASI

Arzu SADİGZADE

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Ankara, 2018

KABUL VE ONAY

Arzu Sadigzade tarafından hazırlanan "Mülkiyet Hakkı Çerçevesinde Çıraçov Davası" başlıklı bu çalışma, 11.06.2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

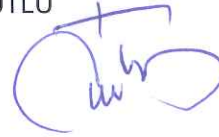

Prof. Dr. İlyas DOĞAN (Başkan)

Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN (Danışman)

Dr. Erdem İlker MUTLU

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Prof. Dr. Musa Yaşar SAĞLAM

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Hacettepe Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun 2 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11.06.2018

Arzu SADİGZADE

YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI

Enstitü tarafından onaylanan lisansüstü tezimin/raporumun tamamını veya herhangi bir kısmını, basılı (kâğıt) ve elektronik formatta arşivleme ve aşağıda verilen koşullarla kullanıma açma iznini Hacettepe Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak, tezimin tamamının ya da bir bölümünün gelecekteki çalışmalarda (makale, kitap, lisans ve patent vb.) kullanım hakları bana ait olacaktır.

Tezin kendi orijinal çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Tezimde yer alan telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izin alınarak kullanılması zorunlu metinlerin yazılı izin alınarak kullandığımı ve istenildiğinde suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı dünya çapında erişime açılabilir ve bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir.

(Bu seçenekle teziniz arama motorlarında indekslenebilecek, daha sonra tezinizin erişim statüsünün değiştirilmesini talep etseniz ve kütüphane bu talebinizi yerine getirse bile, teziniz arama motorlarının önbelleklerinde kalmaya devam edebilecektir)

- Tezimin/Raporumun 11.06.2020 tarihine kadar erişime açılmasını ve fotokopi alınmasını (İç Kapak, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) istemiyorum.

(Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir, kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisi alınabilir)

- Tezimin/Raporumun.....tarihine kadar erişime açılmasını istemiyorum ancak kaynak gösterilmek şartıyla bir kısmı veya tamamının fotokopisinin alınmasını onaylıyorum.

- Serbest Seçenek/Yazarın Seçimi

11/06/2018

Arzu SADİĞZADE

ETİK BEYAN

Bu çalışmadaki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, yararlandığım kaynaklara bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu, tezimin kaynak gösterilen durumlar dışında zgn olduğunu, Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN danışmanlığında tarafımdan retilindiğini ve Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine göre yazıldığını beyan ederim.

Arzu SADIGZADE

ÖZET

SADİGZADE, Arzu. *Mülkiyet Hakkı Çerçevesinde Çırağov Davası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2018.

20. yüzyılın başından beri süren, 1988 yılında Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir savaş haline dönüşen Yukarı Karabağ sorunu, günümüzde hâlâ çözümlenememiş bir sorun olarak uluslararası gündemi meşgul etmektedir. Bu savaş neticesinde Azerbaycan topraklarının % 20'ye yakını Ermenistan tarafından ilhak edilmiştir. Yaklaşık 20.000 Azerbaycan Türkü öldürülmüş, 50.000'den fazlası yaralanmış, 1 Milyon Azerbaycanlı da göç etmiş veya yerleşim yerlerinden uzaklaşmak zorunda kalmıştır. Evlerini terk eden ya da göçe zorlanan insanlar çadırlarda, eski tren vagonlarında yaşamak zorunda kalmışlardır. Yukarı Karabağ Savaşının neticesinde 900'den fazla yerleşim yeri ve 130.939 konut Ermenilerin eline geçmiştir. Savaş sonucunda kasabalar, köyler tahrip edilmiş; okullar, hastaneler ve tarihi binalar yıkılmıştır. Ermenistan bu eylemleri ile insan haklarını güvence altına alan birçok uluslararası sözleşmeyi ve protokolü ihlal etmiştir.

Azerbaycan'ın Avrupa Konseyi'ne üyeliği ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olması, bu insan hakları ihlallerinden dolayı mağdur kişilerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmalarının yolunu açmıştır. Bu çalışmada, gerçekleştirilen mülkiyet hakkı ihlalleri, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi tarafından verilen "*Çırağov ve diğerleri / Ermenistan*" kararı çerçevesinde incelenecektir. "*Çırağov ve diğerleri v. Ermenistan*" davası, Yukarı Karabağ Savaşı sırasında ihlal edilen insan hakları ile ilgili Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yapılan ilk başvurudur. Her ne kadar mahkeme tarafından böyle bir karar alınsa da binlerce insanın mülkiyet hakkı da aralarında olmak üzere birçok hakkı ihlal edilmeye devam edilmektedir. Bu tez sonucunda, Azerbaycan'ın sorunun çözümünde kullanabileceği önemli bir araç, somut olarak ortaya konacaktır.

Anahtar Sözcükler

Yukarı Karabağ, Uluslararası Hukuk, Mülkiyet Hakkı, Azerbaycan, Ermenistan

ABSTRACT

SADİGZADE, Arzu. *Case of Chiragov in The Framework of Right to Property*, The Master Thesis, Ankara, 2018.

The Nagorno-Karabakh conflict, which has been going on since the beginning of the 20th century and became a war between Azerbaijan and Armenia in 1988, continues to occupy the international agenda as an unresolved problem today. Nearly 20 % of the Azerbaijani territories were annexed by Armenia, about 20.000 Azerbaijani Turks were killed, more than 50.000 were wounded, and 1 million Azerbaijanis either emigrated or forced to move away from their settlements. People who abandoned their homes or forced to move in had to live in tents and old train wagons. As a result of the Nagorno-Karabakh War, more than 900 settlements and 130.939 houses have captured by Armenians. After the war, towns and villages were destroyed; schools, hospitals and historic buildings were demolished. With these actions Armenia has violated many international agreements and protocols that guarantee human rights.

The fact that Azerbaijan is a member of the Council of Europe and a party to the ECHR has been a way for the victims to apply to the ECHR by the reason of human rights abuses. In this research, violations of the right of property carried out will be studied within the framework of the decision of “*Chiragov and others / Armenia*” given by the European Court of Human Rights (ECHR). “*Chiragov and others / Armenia*” case is the first application made to the ECHR about human rights (right of property) that have been violated during the Nagorno-Karabakh War. Even if such a decision is taken by the court, many rights continue to be violated, including the property rights of thousands of people. With this thesis, an important suggestion that Azerbaijan can put to use to solve this problem will be presented concretely.

Keywords

The Nagorno – Karabakh, International Law, Right to Property, Azerbaijan, Armenia

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
YAYIMLAMA VE FİKRİ MÜLKİYET HAKLARI BEYANI	iii
ETİK BEYAN	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM YUKARI KARABAĞ SORUNU	4
1.1. TARİHİ SÜREÇTE KARABAĞ SORUNU	4
1.1.1. Hanlıklar Dönemine Kadar Karabağ'ın Kısa Tarihi	4
1.1.2. Karabağ Hanlığı ve Kürekçay Antlaşması	7
1.1.3. Karabağ'ın Ruslar Tarafından İşgali	10
1.1.3.1. Gülistan Antlaşması.....	10
1.1.3.2. Türkmençay Antlaşması.....	12
1.1.3.3. Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Göçü.....	13
1.1.4. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Döneminde Karabağ	15
1.1.5. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Döneminde Karabağ	18
1.1.5.1. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin Ortaya Çıkışı.....	19
1.1.5.2. DKÖB'nin Hukuki Statüsü.....	23
1.1.5.3. DKÖB'nin Ayrılmasının SSCB Mevzuatına Aykırılığı.....	24
1.1.5.4. XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Azerbaycan Türklerinin Ermenistan SSC'den Göçü.....	25
1.1.6. Karabağ Sorununun Savaşa Dönüşmesi ve SSCB'nin Dağılmasından Sonraki Süreç	27
1.2. YUKARI KARABAĞ SORUNUN ÇÖZÜM SÜRECİNDE ULUSLARARASI TOPLUMUN ETKİSİ	29
1.2.1. Uluslararası Örgütlerin Yukarı Karabağ Sorununa Yaklaşımı	29
1.2.1.1. Birleşmiş Milletlerin Yaklaşımı ve Aldığı Kararlar.....	30

1.2.1.2. AGİT'in Yaklaşımı.....	32
1.2.1.3. Diğer Uluslararası Örgütlerin Yaklaşımı.....	34
1.2.2. Devletlerin Yukarı Karabağ Sorununa Yaklaşımı.....	35
1.2.2.1. ABD'nin Yaklaşımı.....	35
1.2.2.2. Rusya'nın Yaklaşımı.....	36
1.2.2.3. Türkiye'nin Yaklaşımı.....	37
1.2.2.4. İran'ın Yaklaşımı.....	38
2. BÖLÜM: AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NDE MÜLKİYET HAKKI.....	40
2.1. GENEL OLARAK MÜLKİYET HAKKI.....	40
2.1.1. Mülkiyet Hakkı Kavramı.....	40
2.1.2. Mülkiyet Hakkının Tarihi Gelişimi	42
2.1.2.1. İlkel Topumlarda Mülkiyet Hakkı.....	42
2.1.2.2. Antik Yunan'da Mülkiyet Hakkı.....	43
2.1.2.3. Roma'da Mülkiyet Hakkı.....	44
2.1.2.4. Ortaçağ'da Mülkiyet Hakkı.....	45
2.1.2.5. Azerbaycan'da Mülkiyet Hakkı	47
2.1.2.5.1. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Hakkı.....	47
2.1.2.5.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Hakkı.....	48
2.1.3. Mülkiyet Hakkı İle İlgili Temel Yaklaşımlar.....	50
2.1.3.1. Liberal Yaklaşım.....	51
2.1.3.2. Marksist Yaklaşım.....	53
2.1.3.3. Karma Yaklaşım (Sosyal Mülkiyet).....	55
2.2. AIHS'YE GÖRE MÜLKİYET HAKKI	56
2.2.1. Sözleşmeye Göre Mülkiyet Kavramı.....	56
2.2.2. Özerk Bir Kavram Olarak Mülkiyet.....	57
2.2.3. Mülkiyet Hakkının Kısıtları.....	59
2.2.3.1. Mevcut Mülk.....	60
2.2.3.2. Meşru Beklenti.....	60
2.2.4. Mülkiyet Hakkı Açısından Devletlerin Yükümlülükleri.....	62
2.2.4.1. Devletin Negatif Yükümlülüğü.....	63
2.2.4.2. Devletin Pozitif Yükümlülüğü.....	64

2.2.5. AİHS’de Üç Kural İlkesi	65
2.2.5.1. Mal Ve Mülkün Dokunulmazlığına Saygı.....	65
2.2.5.2. Mülkten Yoksun Bırakılma.....	67
2.2.5.3. Kullanımın Kontrol Edilmesi.....	69
2.2.6. Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması	70
2.2.6.1. Kanunilik.....	71
2.2.6.2. Kamu Yararı.....	72
2.2.6.3. Orantılılık.....	74
2.2.6.4. Uluslararası Hukukun Genel İlkelerine Uygunluk.....	76
3. BÖLÜM ÇİRAQOV DAVASI	78
3.1. Davanın Konusu	78
3.2. Davacıların Kimlikleri ve Mülkleri ile İlgili Mahkemeye Sundukları Bilgiler	80
3.3. Tarafların Mahkeme’ye Sunduğu Diğer Belgeler	84
3.4. Davanın Aşamaları	86
3.4.1. Ermenistan’ın Ön İtirazları	86
3.4.1.1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi.....	86
3.4.1.2. Davacıların Mağdur Sıfatı.....	89
3.4.1.3. Ermenistan Cumhuriyeti’nin Yetkisi.....	93
3.4.2. Davacıların İddiaları	99
3.4.2.1. Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. Maddesi’nin İhlali.....	99
3.4.2.2. Sözleşme’nin 8. Maddesi’nin İhlali.....	102
3.4.2.3. Sözleşme’nin 13. Maddesi’nin İhlali.....	104
3.4.2.4. Sözleşme’nin 14. Maddesi’nin İhlali.....	105
3.4.2.5. Sözleşme’nin 41. Maddesi’nin Uygulanması.....	107
3.5. 12 Aralık 2017 Tarihli Karar	107
SONUÇ	109
KAYNAKÇA	112
EK 1. ORJİNALLİK RAPORU	128
EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU	130

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AGİK	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı
AİHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AK	: Avrupa Konseyi
ASSC	: Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	: Birleşmiş Milletler
DKC	: Dağlık Karabağ Cumhuriyeti
DÖSSC	: Dağistan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
DKÖB	: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi
ESSC	: Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
İİT	: İslam İşbirliği Teşkilatı
ICG	: Uluslararası Kriz Grubu
HRW	: Human Rights Watch
KKTC	: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

GİRİŞ

Kökleri çok eskilere dayanan Yukarı Karabağ sorunu, günümüzde hâlâ çözümlenememiş bir sorun olarak uluslararası gündemi meşgul etmektedir. 1923 yılında ortaya çıkan ve Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ASSC)'nin özerk bölgesi olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB)'nin çoğunluğu Ermenilerden oluşan Bölgesel Meclisi'nin 20 Şubat 1988 tarihinde kabul ettiği Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan ile birleşmesi kararı, sorunu iki devlet arasında savaşa dönüştürmüştür. Bu kararın üzerine de 2 Eylül 1991 tarihinde uluslararası toplum tarafından tanınmayan "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti" kurulmuştur.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki bu savaş neticesinde Azerbaycan'ın topraklarının % 20'si Ermenistan tarafından ilhak edilmiştir. Ermenistan'ın askeri eylemleri neticesinde sadece eski DKÖB'nin arazisi değil çevresindeki yedi bölge de ilhak edilmiştir. Bu da yüzlerce insanın ölümüne ve yaşadıkları yerlerden göç etmesine sebep olmuştur. Ermenistan'ın bu bölgedeki eylemleri ciddi insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Her ne kadar 1994 yılında iki devlet arasında ateşkes imzalanırsa da hâlâ taraflar arasında bir barış sağlanamamıştır. Bir çok uluslararası örgüt, Ermeni kuvvetlerinin ilhak edilmiş bölgelerden çekilmesi gerektiğini ifade etse de Ermenistan, bu ilhakı devam ettirmiştir. Hâlen bu bölgelerde insan hakları ihlalleri sürmektedir. Göç zorlanmış insanlar kendi mülklerine geri dönememekte ve mülklerini kullanamamaktadırlar.

25 Ocak 2001 tarihinde Avrupa Konseyi (AK)'ne üye olan Azerbaycan ve Ermenistan, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'ne 2002 yılında taraf olmuşlardır. Her ne kadar Ermenistan, AİHS'ye taraf olsa da bu çatışma sonucunda esir düşenlerin ya da göçe zorlanan 1 milyonu aşkın insanın AİHS ile korunan temel hakları hâlâ ihlâl edilmektedir.

Azerbaycan'ın AK'ye üye olması ve AİHS'ye taraf hâline gelmesi, Azerbaycan vatandaşlarına, bu savaş neticesinde ihlal edilmiş haklarını korumaları için Avrupa İnsan Hakları Mahkeme (AİHM)'ne başvurmalarına olanak tanımıştır. "*Çıraqov ve diğerkleri / Ermenistan*" davası da buna bir örnektir. Zira bu dava, Ermenistan'ın ilhakı sonucunda kaçmak zorunda kalan 6 Azerbaycan vatandaşının mülkiyet, özel hayata ve aile hayatına saygı, etkili başvuru haklarının ve ayrımcılık yasağının ihlâli ile ilgili

yapılan başvuru üzerine açılmıştır. Her ne kadar Ermenistan bu çatışmada taraf olmadığını, savaşın Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Cumhuriyeti arasında yaşandığını iddia etse de “*Çıraqov ve diğərleri / Ermenistan*” kararında AİHM, Ermenistan’ı gerçekleşen ihlallerden sorumlu tutmuştur. 16 Haziran 2015 tarihli bu karar, AİHM tarafından Yukarı Karabağ savaşı sonucunda ihlal edilen haklarla ilgili verilen ilk ve tek karar olarak önem arz etmektedir.

Bu tezde mülkiyet hakkı çerçevesinde, “*Çıraqov ve diğərleri / Ermenistan*” kararı incelenecektir. İnceleme üç bölüm şeklinde yapılacaktır. İlk bölümde Yukarı Karabağ sorunu ele alınacaktır. Burada Ermenistan ve Azerbaycan arasındaki bu savaşın tarihi süreci incelenecektir. Rusların yürüttüğü göç politikası neticesinde Karabağ’daki demografik yapının değişmesi, Ermenilerin Azerbaycan’ın bu bölgesine yerleştirilmeleri, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) döneminde DKÖB’nin ortaya çıkışı, Ermenilerin ayrılma talebi, bu talebin SSCB mevzuatına aykırılığı, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’nin ortaya çıkışı ve iki devlet arasındaki savaş ele alınacaktır. Ayrıca uluslararası örgütlerin ve devletlerin bu soruna yaklaşımı incelenecek, bu kapsamda kabul edilen kararlar ele alınacaktır.

İkinci bölümde AİHS çerçevesinde mülkiyet hakkına yer verilecektir. Burada mülkiyet hakkının tarihi gelişiminden, mülkiyet hakkı kavramından, mülkiyet hakkıyla ilgili temel yaklaşımlardan bahsedilecektir. Konuyla ilgili olduğundan ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti’nde de mülkiyet hakkı ele alınacak, mülkiyet hakkını koruma altına alan yasalar incelenecektir. Daha sonra AİHS kapsamında mülkiyet hakkına yer verilecektir. Burada AİHS’ye Ek 1 No’lu Protokol ile getirilen mülkiyet hakkının özerk anlamı, kıstasları, mülkiyet hakkı açısından devletlerin yükümlülükleri, AİHM tarafından verilen kararlarla örneklendirilerek açıklanacaktır. Ayrıca Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinde yer alan üç kural ilkesi ve mülkiyet hakkının sınırlandırılması da incelenecektir.

Son olarak üçüncü bölümde AİHM’nin 16 Haziran 2015 tarihli “*Çıraqov ve diğərleri / Ermenistan*” kararı incelenecektir. Burada da AİHM’nin davacıların kendi mülklerine geri dönememeleri neticesinde mülkiyet haklarının ve diğer haklarının ihlalinden Ermenistan’ın sorumlu olduğuna karar vermesine, Ermenistan’ın Yukarı Karabağ bölgesi üzerindeki yargı yetkisini kabul etmesine, Ermenistan’ın savaşın en başından beri taraf olmasına, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’ne destek vermesine, Ermenistan’ın

bölgedeki etkin kontrolüne vurgu yapılacaktır. Mahkeme'nin bu kararda, "*Loizidou / Türkiye*" kararına atıf yapmasına da değinilecektir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacak ve varılan sonuçlar ile somut öneriler sıralanacaktır.

1. BÖLÜM

YUKARI KARABAĞ SORUNU

Yukarı Karabağ sorununun ele alınacağı bu bölümde, tarihi süreçte Yukarı Karabağ sorunu ve uluslararası toplumun Karabağ sorununun çözüm sürecindeki rolü incelenecektir. Tarihi süreçte öncelikle hanlıklar dönemine kadar Karabağ'ın tarihi ele alınacak, Hanlıklar döneminde Karabağ'ın Rus İmparatorluğu tarafından işgali ve Ermenilerin bu bölgeye göç ettirilmesi anlatılacaktır. Daha sonra Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti döneminde ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde Karabağ'ın tarihi ele alınacak, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin ortaya çıkışı ve hukuki statüsü incelenecektir. Daha sonra SSCB'nin dağılma sürecinde sorunun savaşa dönüşmesi ve Azerbaycan topraklarının Ermenistan tarafından ilhak edilmesi ele alınacaktır.

Bu bölümde son olarak uluslararası toplumun Yukarı Karabağ sorununun çözüm sürecindeki etkisi ele alınacak, öncelikle Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası örgütlerin yaklaşımı irdelenecek, daha sonra ise devletlerin yaklaşımı incelenecektir.

1.1. TARİHİ SÜREÇTE KARABAĞ SORUNU

1.1.1. Hanlıklar Dönemine Kadar Karabağ'ın Kısa Tarihi

Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası ve eski tarihi vilayetlerinden biri olan ve ismi Azerbaycan dilinde kullanılan “kara” ve “bağ” sözlerinin birleşmesinden ortaya çıkan Karabağ, Küçük Kafkas Dağları, Kür ve Aras nehirleri arasında bulunmaktadır.¹

MÖ 4. yüzyılda Azerbaycan'ın kuzey bölgesinde 26 farklı kavimden oluşan Albaniya Devleti kurulmuştur. Azerbaycan'ın mevcut Yukarı Karabağ bölgesi de MS 8. yüzyıla

¹ Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: Tammətnli elektron materiallar məcmuəsi - I. Fəsil, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Bakı - 2005, s.7; “The Nagorno-Karabakh Conflict: A Historical and Legal Appraisal”, SAM Center for Strategic Studies, Bakı - 2013, p. 14; Yaqub MAHMUDOV / Kərim ŞÜKÜROV: Qarabağ Real tarix, faktlar, sənədlər, “Təhsil” Nəşriyyatı, Bakı - 2005, s. 11

kadar var olan bu devletin içinde bulunmaktaydı. Albaniya Devleti Türk, Kafkas ve Fars dilli kavimlerden oluşmaktaydı.²

Ermenilerin ise ilk kez Güney Kafkasya’da görülmesi MÖ 2. yüzyıla denk gelmektedir. Ermenilerin bölgeye gelişleri ile birlikte burada yaşayan yerli halklara yönelik saldırgan faaliyetleri de başlamıştır. Bu dönemde Ermeniler, Küçük Asya’nın doğusunda olan Ermeni Krallığı’nı sözde “Büyük Ermenistan” olarak kabul edip, göç edip yerleştikleri bütün arazileri de Ermeni toprakları ilan etmeye çalışmışlardır. MÖ 66 yılında Roma İmparatorluğu’nun Ermeni kralı II. Dikran’ı devirmesiyle “Büyük Ermenistan” efsanesi sona ermiş ve Ermeniler Roma İmparatorluğu’nun egemenliği altına girmişlerdir. Bu durum 4. yüzyıla kadar devam etmiştir. Dolayısıyla Ermenilerin Albaniya Devletine ait toprakları Ermenistan’ın ayrılmaz bir parçası olarak göstermelerinin bilimsel-tarihi bir temelinin olmadığı anlaşılmaktadır. Ermenilerin aksine Albaniya Devleti, bağımsız bir politika izlemeye devam etmekteydi ve Karabağ da onun bir parçası halindeydi.³

Karabağ’ın dağlık bölgesi, Albaniya Devleti’nin Arsak⁴-Orkhistena olarak bilinen vilayetinin bir parçası olmuştur. MS 313 yılında Albaniya Devleti Hristiyanlığı kabul etmiştir. 8. yüzyılda Arap işgalinden sonra Albaniya’nın bir kısmı İslam dinini kabul ederken, diğer bir kısım özellikle dağlık bölgede yani Arsak’ta yaşayan Albanlar, Hristiyan olarak kalmışlardır. Arap Halifeliği’nin ve Alban Kilisesi’nin dogmatik bir parçası olan Ermeni Kilisesi’nin baskısı neticesinde Arsak’ta yaşayan ahali, Gregoryanlaştırılmaya ve Ermenileştirilmeye başlanmıştır.⁵

705 yılında Arap saldırıları neticesinde yıkılan bağımsız Albaniya Devleti’nin bir parçası olan Karabağ, Azerbaycan’ın coğrafi ve siyasi parçası olarak daha sonraki

² Osman Nuri ARAS / Bilal DEDEYEV / Vefaddin İBAYEV: Karabağ Savaşı Siyasi - Hukuki - Ekonomik Analiz, Kafkasya Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, Bakü - 2008, s.16

³ “Dağlık Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 8; Ermeni devleti ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Ильгар МАММАДОВ / Тофик МУСАЕВ: Армяно-Азербайджанский Конфликт: История, Право, Посредничество, 2-е издание, Баку - 2008, (İlgar MAMMADOV Tofik MUSAYEV: Armano - Azerbaydjanskiy Konflikt. İstoriya, Pravo, Posrednichestvo, 2-oe İzdaniye, Baku), s.13-14

⁴ Arsak adının bu bölgede yaşayan Saklar’dan geldiği bilinmektedir. 19. yüzyıla kadar tarihi kaynaklarda Arsak adıyla anılan Türk boylarına rastlanmaktadır. Bu konuda daha etraflı bilgi için bkz. Aygün ATTAR (Haşimzade): Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara - 2005, s. 3

⁵ Фарида МАМЕДОВА: Политическая История и Историческая География Кавказской Албании (III в. до н. э. - VIII в. н. э.), «Элм», Баку - 1986, (Farida MAMEDOVA: Politiceskaya İstoriya i İstoriçeskaya Geografiya Kafkazskoy Albanii, III v. do n. e - VIII v. n. e., Elm, Baku), s. 104-105; “Dağlık Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 9; Azerbaycan ahalisinin qreqoryanlaştırılması konusunda daha etraflı bilgi için bkz.: Ziya BÜNYADOV: Azərbaycan VII - IX Əsrlərdə, Şərq - Qərb, Bakı - 2007, s. 109 - 129

dönemlerde de Azerbaycan'ın bugünkü topraklarında kurulan feodal devletlerden 10. yüzyılda Sacilerin, daha sonra Salaridlerin, 11. yüzyılda ise Şeddadidlerin bir parçası olmuştur. 12. yüzyılda da Karabağ, Atabeyler Devletinin bir parçası haline gelmiştir.⁶

Bu dönemde bölgenin etnik yapısında bazı değişiklikler görünse de ciddi değişim Selçukluların gelişiyle olmuştur. 11. - 12. yüzyıllarda Kafkasya'nın Selçuklu Devleti'nin nüfuzuna katılmasından sonra bölgeye Oğuzların ve Kıpçakların akınlarının sonucu olarak Karabağ'da Türk nüfusu artmıştır. Böylece bu dönemden itibaren hem Karabağ'da hem de Azerbaycan'da Türkler, daha baskın bir halk olmuştur.⁷

Moğolların 1220-1222 yılları arasında Azerbaycan'a yaptıkları ilk sefer sırasında zayıflamış olan Atabeyler Devleti'ne son veren Harezmsah Celaleddin'in Azerbaycan'da egemen olması Karabağ'ın da onun egemenliği altına girmesine yol açmıştır. Moğolların 1231-1239 yıllarında gerçekleştirdikleri ikinci seferinin ve Azerbaycan topraklarının işgalinin sona ermesiyle Karabağ da diğer Azerbaycan toprakları gibi önce Moğol İmparatorluğu'nun (1239-1256) bir parçası olmuş, daha sonra ise İlhanlılar Devleti'nin (1256 - 1353) yönetimi altına girmiştir.⁸

Karabağ, 14. - 15. yüzyıllarda Azerbaycan'da yaşanan sosyo-ekonomik olayların merkezlerinden biriydi. İlhanlıların sürekli Karabağ'da kışlamaları, devlet düzeyinde birçok olayın burada yaşanmasına sebep olmuştur. Örneğin İlhanlı Devleti'nin hükümdarlarından üçü, Gazan Han, Arpa Han ve Anuşirevan Han, burada tahta çıkmış; ikisi de Argun Han ve Abu Said, Karabağ'da vefat etmiştir.⁹

İlhanlı Devleti'nin ardından 15. yüzyılda bu bölge, Türk asıllı olan Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin hakimiyeti altında bulunmuştur.¹⁰ Daha sonra ise Karabağ 16. yüzyılın başında kurulmuş olan Azerbaycan Safevi Devleti'nin 13 vilayetinden biri olmuş ve bir beylerbeyi tarafından yönetilmiştir.¹¹

1501 yılında Azerbaycan Safevi Devleti'nin kurulması Azerbaycan topraklarının merkezileşme sürecinin temelini oluşturmuştur. 16. yüzyılın ortalarında Azerbaycan

⁶ “The Nagorno-Karabakh Conflict...”, 2013, p. 14

⁷ Ceyhun MAHMUDOV: “Karabağ'ın Etnik Yapısının Oluşumuna Tarihsel ve Demografik Bakış”, Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərq - Qərb, Bakı - 2010, s. 556

⁸ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 10

⁹ Tofiq NƏCƏFLİ: “XV - XVII Yüzlillərdə Qarabağın İctimai - Siyasi Həyatı”, Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərq - Qərb, Bakı - 2010, s. 66

¹⁰ Elçin NECİYEV: “Azerbaycan'ın Sovyetləşdirilməsi Sürecində Karabağ Problemi”, Erməni Araşdırmaları, S. 39, 2011, s. 164

¹¹ Tofiq MUSTAFAZADƏ: Qarabağ Xanlığı, “Sabah”, Bakı - 2010, s. 27

toprakları, birleşik bir devlet olarak merkezileştirilmiştir. Böylece, bölgede Osmanlı Devletinden sonra Azerbaycan Safevi Devleti, ikinci güçlü bir devlet olmuştur. Bu dönemde böyle bir durumda Ermenilerin herhangi bir etnik-politik avantaja sahip olmaları mümkün değildi. Aksine o dönemde Azerbaycan'ın etnik ve siyasi sınırları daha da netleşmiştir.¹²

Safevi Devleti döneminde Azerbaycan topraklarında 4 beylerbeyliği ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri de Karabağ veya Gence Beylerbeyliği idi. Safevi devletinin zayıflamasıyla Azerbaycan toprakları bir süre İran, Rusya ve Osmanlı Devletleri arasında bir çatışma alanına dönüşmüştür. Bu dönemde Karabağ bölgesi, öncelikle Osmanlı İmparatorluğu'nun denetiminde bulunmuştur. O döneme ait Osmanlı belgeleri de bölgenin esas ahalisinin Azerbaycan Türkleri olduğunu teyit etmiştir. Yapılan nüfus sayımına göre 1727 yılında Gence-Karabağ eyaletinin nüfusu 122.000 kişiden ibaretti. Bu sayının % 66'sı Azerbaycan Türkleri ve % 31'i de Ermeniler, daha doğrusu Gregoryanlaştırılmış ve Ermenileştirilmiş Albanlardı.¹³ Bu sayımdan da anlaşılacağı üzere nüfusun büyük bir kısmını Azerbaycan Türkleri oluşturmaktaydı.

18. yüzyılda Safevi Devleti yıkılınca Karabağ, Nadir Şah Afşar'ın İmparatorluğu'nun (1736-1747) denetimine girmiştir.¹⁴ 1747 yılında Nadir Şah'ın darbe sonucu öldürülmesinden sonra merkezi hakimiyetin zayıflamasıyla Azerbaycan coğrafyasında birden fazla hanlık kurulmuştur.¹⁵ Eski Gence-Karabağ eyaleti yerine ise ayrı ayrı Karabağ ve Gence Hanlıkları kurulmuştur.¹⁶

1.1.2. Karabağ Hanlığı ve Kürekçay Antlaşması

Azerbaycan coğrafyasında ortaya çıkan ve en büyük hanlıklardan biri olan Karabağ Hanlığı, Panahali Han Cavanşir tarafından kurulmuştur.¹⁷ Kür ve Aras nehirleri

¹² MAHMUDOV/ ŞÜKÜROV, 2005, s. 24

¹³ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 10

¹⁴ Эльдар АМИРОВ / Максим МАЙОРОВ: Этнополитическая и Культурная История Карабах в Свете Армянских Притязаний, Том 1, Карабах в Эпоху Кавказской Албании, Şərq - Qərb, Bakı - 2016, (Eldar AMIROV / Maksim MAYOROV: Etnopolitiçeskaya i Kulturnaya İstoriya Karabaxa v Svete Armanskix Prityazaniy, Tom 1, Karabah v Epohu Kavkazskoy Albaniy), s.72

¹⁵ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz.: Cavid ABDULLAHZADE: Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu, Adalet yayınevi, Ankara - 2014, s. 25

¹⁶ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 10

¹⁷ MUSTAFAZADƏ, 2010, s. 30

arasında bulunan Karabağ Hanlığı, Müslüman Azerbaycanlılardan ve Hıristiyan Albanlardan oluşmaktaydı. 1810 tarihli resmi Rus verilerine göre Rus İmparatorluğu'na katılmadan kısa bir süre önce Karabağ Hanlığında 12.000'e yakın aile bulunmaktaydı. Bunlardan 9.500'ü Azerbaycanlı ve sadece 2.500'ü Ermenilerdi.¹⁸

Osmanlı belgelerinden yararlanarak Karabağ'ın hanlık döneminden önceki etnik düzenini araştırmış tarihçi Geybullayev'e göre Karabağ'ın ancak birkaç köyünde Ermeniler yaşamaktaydı. Karabağ Hanlığı döneminde ise bu bölgede adı geçen bu ahaliden başka Ermeni bulunmamaktaydı. Bundan başka o dönemin Osmanlı bölgelerine bakıldığında, Kafkasya'da ve Karabağ'da Gürcü, Lezgi, Avar ve diğer kavimler bulunmaktadır. Ancak bu belgelerde Ermenilerin adı geçmemektedir. Bu sebeple bu bölgedeki ahalinin büyük bir kısmının Azerbaycan Türklerinden oluştuğu açıktır.¹⁹

Karabağ Hanlığı'nın arazisi 21 mahal (kasaba) ve 5 Hıristiyan melikliğine bölünmekteydi. Mahalları naipler, meliklikleri ise Karabağ Hanı tarafından atanan Alban kökenli melikler yönetmekteydi.²⁰ 1751 yılında Karabağ Hanı Panahali Han'ın Panahabad kalesini yaptırması ile Karabağ Hanlığı'nın başkenti de Panahabad (Şuşa) şehri olmuştur.²¹

Karabağ, Rus işgaline kadar Azerbaycan'da meydana gelen siyasal oluşumların hakim olduğu bir bölge olmuştur. Geçmişten beri bu coğrafyadaki etnik oluşumların İrani ve Türki niteliklere sahip olduğu, daha sonradan ise tümüyle Türkleştiği görülmektedir. Ermenilerin bu bölgeyle bağlantıları Rus işgali sonrasında ortaya çıkan bazı olaylarla ilişkilidir.²²

18. yüzyılın sonu - 19. yüzyılın başında Azerbaycan toprakları İran, Rus Çarlığı ve Osmanlı İmparatorlukları arasında mücadele alanına dönüşmüştür. Bazı hanlıklar mücadele ederek kendi hakimiyetlerini korurken, diğerleri siyasi çıkarları sebebi ile bu imparatorlukların hakimiyetini kabul ediyorlardı.²³

¹⁸ MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, S.16

¹⁹ ARAS/DEDEYEV / İBAYEV, 2008, s.20

²⁰ ABDULLAHZADE, 2014, s. 25; MUSTAFAZADƏ, 2010, s. 96

²¹ Gülşen PAŞAYEVA / İrada BAĞİROVA / Kamal Makili ALİYEV/Ferhad MEHDİYEV: "SSCB'de Yarı-Özerkliğin Hukuki Durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Örneği", Uluslararası Suçlar ve Tarih, Yıllık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi, S. 14, 2013, s. 71

²² ATTAR (Haşimzade), 2005, s. 14

²³ MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, S.17

Rus işgalinden sonra Osmanlı ve Fars bölgesinden aktif olarak Karabağ ve çevresine göç ettirilmesine rağmen Ermeniler, Karabağ ve bugünkü Ermenistan topraklarında hep bir azınlık olarak kaldılar. Karabağ Hanlığı'nın Rus İmparatorluğu'na dahil olması sırasında (14 Mayıs 1805) bölgedeki Ermenilerin sayısı bütün toplumun sadece beşte birini oluşturuyordu.²⁴

19. yüzyılın başlarında Rus İmparatorluğu'nun Karabağ'a gelişiyle birlikte bu bölgede yeni bir siyasi durum ortaya çıktı. Rus İmparatorluğu'nun Ermenileri kullanarak kendisine bu bölgede sosyo-etnik bir destek oluşturmaya yönelik politikası, Hıristiyan unsurunun Karabağ'da artmasına yol açtı.²⁵

18. yüzyılın sonunda - 19. yüzyılın başlangıcında Rus İmparatorluğu'nun Azerbaycan da dahil olmak üzere Güney Kafkasya'daki işgalci faaliyeti güçlendi. 1801'de Gürcistan Rus İmparatorluğu'na katıldı, daha sonra Car-Balaken (1803) ve Gence Hanlığı (1804) işgal edildi.²⁶

14 Mayıs 1805 tarihinde Kürek nehrinde Karabağ Hanı İbrahim Halil Han ile Rus İmparatorluk temsilcisi General Sisiyanov arasında Karabağ Hanlığı'nın Rus İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmesiyle ilgili bir antlaşma imzalanmıştır.²⁷ Kürekçay Antlaşması olarak anılan bu antlaşmaya göre Karabağ Hanlığı Rus İmparatorluğu'na Müslüman-Azerbaycan toprağı olarak katılmıştır. Tarihi gerçekliği yansıtan Kürekçay Antlaşması, aynı zamanda dağlık kısmı da dahil olmak üzere Karabağ bölgesinin Azerbaycan halkına ait olduğunu kanıtlayan en güvenilir belgedir.²⁸ Görüldüğü gibi bu antlaşma, Karabağ'ın Azerbaycan'a tarihi aidiyetini ortaya koymaktadır.²⁹

Kürekçay Antlaşması'nın 1. maddesi ile İbrahim Halil Han, Rus İmparatorluğu'nun himayesini kabul ettiğini beyan etmiştir. Rus İmparatoru ise kendi açısından Karabağ Hanlığı'nın ülke bütünlüğünü güvence altına alacağına dair söz vermiştir (2. madde).³⁰

²⁴ “The Nagorno-Karabakh Conflict...”, 2013, s. 15

²⁵ Джамиль ГАСАНЛЫ: "Нагорный Карабах: Старые заблуждения в Новой интерпретации", Кавказ&Глобализация, Том 5, Выпуск 3-4, 2011, (Camil GASANLI: Nagorniy Karabah, Stariye Zablujdeniya v Novoy Interpretacii, Kavkaz Globalizaciya, Tom 5, Vypusk 3-4), s. 121

²⁶ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 13

²⁷ MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 17

²⁸ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 13

²⁹ MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 17

³⁰ Kürekçay Antlaşma'nın tam metni için bkz.: Kürəkçay müqaviləsi (1805)<http://mfa.gov.az/content/808> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2018)

1805 yılında Karabağ Hanlığı'nın ardından Azerbaycan'ın Şeki ve Şirvan Hanlıkları da gönüllü olarak Rus İmparatorluğu'nun himayesini kabul ettiler. Bu hanlıklarla yapılan antlaşmaların koşulları da Kürekçay Antlaşması'nın maddelerini tekrar eden bir nitelik taşımaktadır.³¹

Stratejik açıdan önemli olan Karabağ Hanlığı'nın ele geçirilmesi, Azerbaycan'ın tamamen işgalinin başlangıcını ifade ediyordu. Hanlığın dağlık kısmı üzerindeki egemenlik, Azerbaycan'ın bütün batı bölgelerinin kontrolünü sağlamıştı. Bundan sonra Ruslar için diğer bölgeler büyük bir sorun oluşturmayacaktı.³²

Antlaşma imzalandıktan sonra Karabağ Hanlığı'nın Rus İmparatorluğu'na dahil olmasının önemini takdir eden General Sisiyanov, 22 Mayıs 1805 tarihinde Rus İmparatoru'na, coğrafi konumu itibariyle Karabağ'ın Azerbaycan'ın kapısı olduğunu ve Sonbaharda işgal edilmesi planlanan Bakü'nün Gürcistan'a yakın olduğunu bildirmiştir.³³

1.1.3. Karabağ'ın Ruslar Tarafından İşgali

1.1.3.1. Gülistan Antlaşması

Kuzey Azerbaycan'da yaşanan bu olaylar ve Rusların hanlıkları himayesine alması, İran açısından büyük bir endişe uyandırdı. 1804 yılında başlayan Rus-İran savaşı sırasında, 1806 yılında İran ordusu Karabağ Hanlığı'na saldırdı. Rus birlikleri Karabağ halkının yardımına geldi. Böylece savaş uzun bir hal aldı. Savaşın ancak dokuzuncu yılında yani 1813'te Rus birlikleri İranlıları mağlup etti. Sonuç olarak İran, 24 Ekim 1813'te Gülistan kalesinde Rusya ile imzaladığı Gülistan Antlaşması ile Karabağ Hanlığı'nın ve

³¹ Ариф ЮНУСОВ: Карабах: Прошлое и Настоящее, Информационное Агентство "Туран", Баку - 2005, (Arif YUNUSOV: Karabah: Proşloye i Nastoyaşee, Informacionnoye Agentstvo Turan, Baku), s. 13

³² GASANLI, 2011, s. 122

³³ Адольф БЕРЖЕ: Акты, Собранные Кавказской Археографической Комиссией: Том 2, Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, Тифлис - 1868, (Adolf BERJE: Akti Sobranniye Kavkazskoy Arheografiçeskoй Komissiyey, Tom 2, Tip Glavnogo Upravleniya Nazmestnika Kavkazskogo, Tiflis), s. 707

Kuzey Azerbaycan'ın diğer hanlıklarının da Rus İmparatorluğu'na geçmesini teyit etmiştir.³⁴

Rus İmparatorluğu ile İran arasında olan bu savaş Azerbaycan topraklarının Kuzey ve Güney olarak ikiye bölünmesine, Azerbaycan'da ve İran'da Türk siyasi gücünün azalmasına, Rus İmparatorluğu'nun Kafkasya'ya kalıcı olarak yerleşmesine ve Kafkasya Türklerinin sömürge altına girmesine sebep olmuştur.³⁵

Karabağ için Gülistan Antlaşması,³⁶ Kürekçay Antlaşması'nın onaylanması anlamına geliyordu.³⁷ Bu antlaşmayla, Kürekçay Antlaşması'ndan sonra Yelizavetpol Guberniyası, yani Gence Vilayeti olarak oluşturulan Gence-Karabağ Hanlığı'nın Rus İmparatorluğu'nun himayesinde olduğu teyit edilmiştir. Ayrıca Kuzey Azerbaycan'ın Bakı, Talış, Şirvan, Derbent, Guba ve Şeki Hanlıkları da Rus İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. Sonuç olarak, İran'a geçen İrevan ve Nahçıvan Hanlıkları dışında bütün Kuzey Azerbaycan Rusya'ya bağlanmıştır.³⁸ Böylece, Azerbaycan topraklarının Rus İmparatorluğu ve İran arasında paylaşılmasının ilk aşaması tamamlanmıştır.³⁹

1813 yılında imzalanan Gülistan Antlaşması'ndan sonra Rus İmparatorluğu Azerbaycan'daki hakimiyetini daha da güçlendirdi ve hanlıklarla “ebedi” olarak imzalanan antlaşmalara aldırılmadan, hanlıkları ortadan kaldırmaya yönelik bir politika izlemeye başladı. 1819'da Şeki Hanlığı, 1820'de de Şirvan Hanlığı ortadan kaldırıldı. 1822 yılında Karabağ Hanı Mehdigulu Han'ın Rus İmparatorluğu'nun baskısı neticesinde İran'a kaçmasıyla da Karabağ Hanlığı ortadan kaldırıldı. Onun yerine de bölgede askeri bir yöneticinin başkanlığında bir yönetim kuruldu. Böylece 17 yıl sonra Kürekçay Antlaşması da önemini yitirmiş oldu.⁴⁰

³⁴ YUNUSOV, 2005, s. 13

³⁵ ATTAR (Haşimzade), 2005, s. 31

³⁶ Gülistan Antlaşması'nın tam metni için bkz.: Gülistan müqaviləsi (1813) <http://mfa.gov.az/content/809> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2018)

³⁷ YUNUSOV, 2005, s. 13

³⁸ ABDULLAHZADE, 2014, s. 29

³⁹ MUSTAFAZADƏ, 2010, s. 203

⁴⁰ Джамиль ГАСАНЛЫ: «200 - ление Карабахской Трагедии», Организация Освобождения Карабаха, Материалы Научно - Практических Конференций по Теме «Карабах Всера, Сегодня и Завтра», Вторая Часть, Баку - 2006, (Camil GASANLI: 200 - letiye Karabaxskoy Tragedii, Organizaciya Osvojojdeniya Karabaha, Materialı Naucno - Prakticeskih Konferenciyci po Teme “Karabah Vcera, Segodna i Zavtra”, Vtoraya cast, Baku), s. 56

1.1.3.2. Türkmençay Antlaşması

İran, birinci savaştaki kayıplarını 1826-1828 savaşıyla telafi etmek istediyse de bu savaş daha büyük kayıplara sebep oldu. İkinci Rus-İran savaşı 10 Şubat 1828 tarihinde Rus İmparatorluğu ve İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması⁴¹ ile neticelendi. Bu antlaşmanın 3. maddesine göre Gülistan Antlaşması ile İran'a geçen İrevan ve Nahçıvan Hanlıkları da Rus yönetimi altına girmiştir. Antlaşmanın 4. maddesi de Rus İmparatorluğu ile İran arasındaki sınırı belirlemiştir. Buna göre Araz Nehri, iki taraf arasında sınır kabul edilmiş; nehrin kuzeyi Rus İmparatorluğu'na, güneyi ise İran'a bırakılmıştır. Böylece bu antlaşmayla Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü de bozulmuştur. Güney Kafkasya'nın Rus İmparatorluğu'na katılma sürecinde birçok ilginç nokta vardır. Bazı Ermeni ve Rus yazarları ile bazı politikacılar, Karabağ'ın Rus İmparatorluğu'na bir Ermeni bölgesi olarak katıldığını iddia etmektedirler. Ancak o dönemin uluslararası belgelerine bakıldığında bunun böyle olmadığı açıktır. Mesela, Gürcistan 1801 tarihli Georgievskiy Antlaşması ile; Azerbaycan Hanlıkları ise 1813 tarihli Gülistan ve 1828 tarihli Türkmençay Antlaşmaları ile Ruslara geçmiştir. Burada bir soru ortaya çıkmaktadır: Hangi antlaşmayla Ermenistan ve Ermenistan'a ait olduklarını iddia ettikleri topraklar Rus İmparatorluğu'na geçmiştir?⁴² Ermeni tarihçilerine göre “1804-1813 tarihli Rus-İran savaşına son veren 1813 tarihli Gülistan Antlaşması ile Doğu Ermenistan'ın diğer kuzey-doğu bölgeleri ve Gence ile Karabağ Hanlığı da Rus İmparatorluğu'na geçmiştir. İkinci Rus-İran savaşından sonra 1828 yılında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile de İrevan ve Nahçıvan Hanlıkları ve Ordubad ilçesi Rus İmparatorluğu'nun hakimiyetine girmiştir. Böylece Doğu Ermenistan topraklarının Rusya'ya geçmesi tamamlanmıştır.”⁴³

Ancak ne Gülistan Antlaşması'nda ne de Türkmençay Antlaşması'nda herhangi bir Ermeni toprağından veya Hıristiyan topraklarından bahsedilmemiştir. Adı geçen bu antlaşmalarda sadece Azerbaycan-Müslüman Hanlıklarından, bu hanlıkların

⁴¹ Türkmençay Antlaşması'nın tam metni için bkz.: Türkmençay müqaviləsi (1828) <http://mfa.gov.az/content/810>(Erişim Tarihi: 13 Şubat 2018)

⁴² Джамиль ГАСАНЛЫ: «Карабах: Поиск Исторической Правды», Кавказ & Глобализация, Том 4, Выпуск 3 - 4, 2010, (Camil GASANLI: Karabah: Poisk İstoriceskoy Pravdı, Kavkaz i Globalizaciya, Tom 4, Vıpusk 3 - 4), s. 142

⁴³ Г. ГАЛОЯН / К. ХУДАВЕРДЯН : Нагорный Карабах: Историческая Справка, Изд. АН АрмССР, Ереван - 1988, (G. GALOYAN / K: HUDAVERDYAN: Nagorniı Karabah: İstoriceskaya Spravka, İZD. AN ArmSSR, Erevan), s. 14 - 15

topraklarından ve Rus İmparatorluğu'na geçmelerinden bahsedilmiştir. Ayrıca Rus kaynaklarından da anlaşılacağı üzere burada sözü edilen İrevan Hanlığı'nın halkının mutlak çoğunluğu Müslümanlardı. Nitekim, 1828 yılında Nahçıvan ve İrevan Hanlıklarının sınırları içinde kurulan “Ermeni bölgesinin” nüfusunun ¾'ü Müslümandı. Bu da General Paskeviç'in 1828 yılında İrevan'da kurulan “geçici yönetim” başkanına yazdığı mektupta belirtilmiştir.⁴⁴

1.1.3.3. Ermenilerin Azerbaycan Topraklarına Göçü

Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Karabağ'da Ermeniler hiçbir zaman yerli nüfus olmamıştır. Ermenilerin Azerbaycan topraklarına yerleşmesi 1720'li yıllarda Rus Çarı I. Petro'nun göç politikasıyla başlamıştır. Rus Çarlığı'nın Azerbaycan topraklarına Ermenileri yerleştirmesinin sebebi, bu bölgede iktidarını güçlendirme isteği olmuştur. Çar I. Petro'dan sonra bu politikayı II. Yekaterina devam ettirmiştir.⁴⁵ Rus Çarlığı'nın yürüttüğü bu politika, Türkmençay Antlaşması'ndan sonra daha da güçlenmiştir. Rus-İran savaşı neticesinde imzalanan Türkmençay Antlaşması ve Güney Kafkasya'nın Rus İmparatorluğu'na katılmasıyla, daha sonra da 1828-1829 tarihli Rus-Osmanlı savaşından sonra imzalanan Edirne Antlaşması ile Ermeniler, toplu bir halde Güney Kafkasya'ya göç etmeye ve burada yaşayan Türk-Müslüman nüfusuna ait bölgelere yerleştirilmeye başlamıştır.⁴⁶ Kafkas Arkeografya Komisyonu'nun resmi belgelerine göre, Rus İmparatorluğu'nun Güney Azerbaycan'ı işgalinden önce Ermeniler ve Hıristiyanlar burada yaşayan yerli nüfusun sadece küçük bir parçasını oluşturmaktaydı. Karabağ Hanlığı'nda yaşayan 12.000 ailenin sadece 2.500'ü; Şemaha Hanlığı'nda yaşayan 24.000 ailenin sadece 1.500'ü, Şeki Hanlığı'nda ise yaşayan 15.000 ailenin sadece 1/3'ü Hıristiyan aile idi.⁴⁷

⁴⁴ GASANLI, 2010, s. 142

⁴⁵ Керим ШУКЮРОВ: “К вопросу Об Автономизации Нагорного Карабаха: Уроки Истории”, Кавказ & Глобализация, Том 2, Выпуск 2, 2008, (Kerim ŞUKUROV: K Voprosu ob Avtonomizacii Nagornogo Karabaha: Uroki İstorii, Kavkaz i Globalizaciya, Tom 2, Vıpusk 2), s. 162

⁴⁶ Атахан ПАШАЕВ: Геноцид, Депортации и Территориальные Претензии Армян к Азербайджанскому Народу (XIX-XX вв.), Элм ве техсил, Баку - 2013, (Atahan PAŞAYEV: Genocid, Deportacii i Territorialniye Pretenzii Arman k Azerbaydjanskomu Narodu, Elm ve tehsil, Baku), s. 9

⁴⁷ Адольф БЕРЖЕ: Акты, Собранные Кавказской Археографической Комиссией: Том 4, Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, Тифлис - 1870, (Adolf BERJE: Akti Sobranniye

1826-1828 Rus-İran savaşından sonra Karabağ'da ve genel olarak tüm Azerbaycan'da demografik yapı değişmeye başlamıştır. Türkmençay Antlaşması'ndan sonra 1828 yılında sadece Mart ayından Mayıs ayına kadarki süreçte Rus güçleri, Karabağ'a ve şimdiki Ermenistan arazisine 8249 Ermeni ailesi ve toplam 40.000'e yakın aile yerleştirmiştir. 1829 yılında, yani Türkmençay Antlaşması'nın imzalanmasından sadece birkaç ay sonra İran'dan Azerbaycan'a 40 bine yakın aile göç etmiştir.⁴⁸

Bunların yanı sıra, Rus-Osmanlı savaşından sonra imzalanan Edirne Antlaşması ile de Osmanlı ve İran'da yaşayan Ermeniler, Güney Kafkasya'da çoğunlukla Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölgelere yerleştirilmiştir. Daha sonra patlak veren Kırım Savaşı ve 19. yüzyılın sonunda yaşanan Rus-Osmanlı savaşının ardından da çok sayıda Ermeni yine Güney Kafkasya'ya, özellikle de Karabağ'a göç ettirilmiştir. Bütün bu yaşananlar bölgenin demografik yapısını ciddi bir şekilde değiştirmiştir. 1831-1916 yılları arasında Karabağ'daki Ermeni nüfusu, yaşanan bu göçler sebebiyle 19.000'den 119.000'e çıkmıştır.⁴⁹

Sonuç olarak, Rus Çarlığı'nın Güney Kafkasya'ya yönelik demografik yapıyı değiştirme politikasının ve Ermenilerin Azerbaycan topraklarına göç ettirilmesinin, Yukarı Karabağ sorununun ortaya çıkmasında mühim bir rolünün olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁰ Bölgede yaşanan bu demografik ve siyasi değişimler, ileride ortaya çıkacak Ermenistan-Azerbaycan savaşına bir zemin hazırlamıştır.

1917 yılında Rusya'da Sovyet iktidarının kurulmasından sonra, Ermenilere yönelik bu politika sürdürülmüştür. Bunun bir sonucu olarak aynı yılın Kasım ayında ve 1918 Mart ayında Bakü'de katliam gerçekleştiren Bolşevik-Taşnak güçleri birleşmiştir. Ancak daha sonra Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin kurulması, ülkeyi Ermeni işgalinden korumuştur. Azerbaycan Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla eş zamanlı olarak Azerbaycan'ın Batı bölgesinde Ermenistan Cumhuriyeti kurulmuştur. Ve o andan itibaren Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak talepleri, artık siyasi bir nitelik kazanmıştır.⁵¹

Kavkazskoy Arxeografiçeskoy Komissiyey, Tom 4, Tip. Glavnogo Uptavleniya Namestnika Kavkazskogo, Tiflis), s. 38 - 39

⁴⁸ YUNUSOV, 2005, s. 14

⁴⁹ PAŞAYEVA/BAĞİROVA / ALİYEYEV / MEHDİYEYEV, 2013, s. 72

⁵⁰ ABDULLAHZADE, 2014, s. 43

⁵¹ ŞUKUROV, 2008, s. 164

1.1.4. Azərbaycan Demokratik Cumhuriyeti Döneminde Karabağ

20. yüzyılın başında Rusya'da yaşanan devrimler Rusya'nın Güney Kafkasya'daki etkisini azaltmıştır. 1917 yılının Ekim ayında Bolşevikler tarafından gerçekleştirilen devrim sonucunda Bakü'de iktidar, Ermeni asıllı Bolşevik ve Taşnaksutyun Partisi ile işbirliği yapan Stephan Şaumyan'ın başkanlık ettiği Bakü Sovyeti'ne geçmiştir. 1918 yılında Mehmet Emin Resulzade'nin başkanlığını yürüttüğü ulusalcı Musavat Partisi'nin Bakü'de ve genel olarak Azerbaycan'da gittikçe güçlenmesi ve Bolşeviklere tehdit oluşturması, Musavat Partisi yanlısı Azerbaycan Türkleri ile Bakü Sovyeti yanlısı Ermeni Taşnaklar ve Bolşevik Ruslar arasında bir gerginliğe dönüşmeye başlamıştır. Musavat Partisi'nin güçlenmesini engellemek için çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu Bakü Sovyeti'nin askeri birlikleri, 1918 Mart ayında Azerbaycan Türklerine saldırarak Bakü'yü savaş alanına çevirmişlerdir.⁵²

1918 yılının Mart ayında Rus Bolşeviklerinin başkanı olan Vladimir Lenin, Bolşevik Stepan Şaumyan'ı Kafkasya'nın komiseri tayin etmiştir. Bolşevikler Bakü'de iktidarı ele geçirmek için Ermeni Taşnaklarının silahlı kuvvetlerinin gizli niyetleri için zemin hazırlamışlardır. Ardından, 31 Mart 1918'de Bakü'de Azerbaycan Türklerinin toplu katliamı başlamıştır. Stepan Şaumyan'ın itirafına göre Azerbaycan Türklerinin katliamında, Bakü Sovyeti'nin 6.000 silahlı askeri ve Taşnaksutyun Partisi'nin 3-4.000 kişilik silahlı kuvvetleri iştirak etmiştir. Üç gün süren katliamda Ermeni silahlı kuvvetleri, Bolşeviklerin yardımıyla Azerbaycanlı Türklerin yaşadığı yerlere ani baskın yaparak, çocuk - kadın - yaşlı ayrımı yapmaksızın ahaliyi katletmişlerdir.⁵³ Sadece Bakü'de Taşnaklar, Bolşevikler ve Menşevikler tarafından 12.000'den çok Müslüman öldürülmüştür.⁵⁴ Aynı yılın Nisan-Mayıs aylarında Ermeniler Şamahı, Guba, Salyan, Lenkeran ve Azerbaycan'ın diğer illerinde 50.000 fazla insanı katletmiştir.⁵⁵

⁵² Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz.: ABDULLAHZADE, 2014, s. 45-47

⁵³ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi...”, 2005, s. 29

⁵⁴ Yaqub MAHMUDOV (red.): Azərbaycan Xalqına Qarşı 1918-ci il Soyqırımları, AMEA A. A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu və Azərbaycan Respublikası Hərbi Prokurorluğunun Birgə Layihəsi, Bakı - 2016, s. 80

⁵⁵ Əli HƏSƏNOV: Azərbaycan Respublikasının Milli İnkişaf və Təhlükəsizlik Siyasəti, Letterpress Nəşriyyat Evi, Bakı - 2011, s. 304

Osmanlı İmparatorluğu ve Azerbaycan arasında imzalanan 4 Haziran 1918 tarihli Barış ve Dostluk Antlaşması uyarınca yardıma gelen Osmanlı Ordusu ile beraber Azerbaycan Ordusu, ülkeyi Bolşevik-Taşnak ve Sosyalist-Devrimci iktidarından kurtarmıştır.⁵⁶

Bakü Sovyeti, Azerbaycan halkının 28 Mayıs 1918’de ilan ettiği bağımsızlık hareketini durduramamıştır. 28 Mayıs 1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ilan edilmiş ve Azerbaycan’ın “İstiklal Beyannamesi” kabul edilmiştir. Bu beyannameye göre Azerbaycan, Gülistan ve Türkmençay Antlaşmaları ile Rusya İmparatorluğu’na geçen Kuzey Azerbaycan topraklarının yasal varisi olduğunu teyit etmiştir.⁵⁷ Beyannamenin 1. maddesi, Azerbaycan halkının egemen haklara sahip olduğunu ve Doğu ve Güney Kafkasya’dan oluşan Azerbaycan’ın tam bağımsız bir devlet olduğunu düzenlemiştir.⁵⁸

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti kendi arazisinin siyasi-politik haritasını yayımlamış ve Azerbaycan’ın ayrılmaz bir parçası olan Karabağ’ın her bölgesinde kendi siyasi hakimiyetini yerleştirmeye çalışmıştır. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet ile aynı anda bağımsızlığını ilan eden Ermenistan Cumhuriyeti ise hiçbir dayanağı olmadığı halde Karabağ üzerinde hak iddiasında bulunmuştur. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyet bu iddiayı reddetmiştir. Bunu, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Parlamento Başkanı E. M. Topçubaşov 18 Kasım 1918 tarihinde Osmanlı Devleti’nin Dışişleri Bakanı ile yaptığı görüşme sırasında açıklamıştır: “Ermenilerin ortaya attıkları Karabağ meselesi beş veya on köy meselesi değil, tartışma dört sancak (Şuşa, Cavanşir, Cabrayil ve Zengezur) üzerindedir. Bu da zaten bir Hanlık arazisini oluşturmaktadır. Burada Ermeni ve Müslümanların sayısı aynı olmasa da Ermenilerin mutlak çoğunluğu konusunda konuşmaya bir esas yoktur. Onlar zaten burada yerli halk değildir. Rus İmparatorluğu ile olan savaştan sonra Türkiye’den buraya göç edenlerdir. Sonuç olarak Ermeniler Karabağ’da toplu halde değil, Müslümanlarla karışık yaşamaktadırlar. Biz bu soruna barışçıl bir çözüm bulma taraftarıyız.”⁵⁹

Azerbaycan’ın bağımsızlığını ilan etmesi, Bakü’de Taşnaklar ve Bolşevikler tarafından iyi karşılanmamıştır. Bu sebeple 12 Haziran 1918 tarihinde Stepan Şaumyan’ın emri ile Kızıl Ordu ve Taşnak askerleri Gence şehrine saldırmıştır. Saldırıların büyük

⁵⁶ MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 28

⁵⁷ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 27

⁵⁸ İstiklal Beyannamesi’nin Rusça tam metni için bkz.: http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_kons.pdf (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2018)

⁵⁹ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 27

çoğunluğunun Ermeniler tarafından yapılması, bu olaylara ulusal bir nitelik kazandırmıştır. Bu yüzden bölgedeki Azerbaycan Türkleri hep beraber mücadeleye koyulmuş ve Türk kuvvetlerinin desteği ile 1 Temmuz'a kadar Ermenileri yenmiştir. Daha sonra Azerbaycan ve Türk Ordusu, 15 Eylül 1918'de Bakü'ye girerek şehri Ermenilerden kurtarmıştır. Bu arada esas olaylar Karabağ'da patlak vermiştir. 1918 yazının sonunda Ermeni Ordusu, başkanları Andronik ile birlikte Zengezur şehrine girmiş ve Ekim ayına kadar burada 115 köy dağıtıp 7.700 Azerbaycanlı ve Kürt öldürüp, 2.500 kişiyi de yaralamışlardır. Ermenistan'da ise 135.000 kişinin yaşadığı ve yarısının öldüğü 199 Müslüman köyü dağıtılmıştır. Kalanlar ise Nahçıvan'a kaçmışlardır.⁶⁰

Bütün bu saldırılarda Azerbaycan Ordusu'na yardım eden Osmanlı İmparatorluğu, I. Dünya Savaşı'ndan sonra 30 Ekim 1918'de Büyük Britanya ile Mondros Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu antlaşmanın 11. maddesi uyarınca Osmanlı İmparatorluğu, Güney Kafkasya'daki askerlerini geri çekmeyi taahhüt etmiştir.⁶¹ Aynı yıl İngiliz birlikleri Bakü'ye girmiştir. Müttefik Devletleri temsil eden İngiliz General V. Thomson, Karabağ'ın dağlık kısımları da dahil Azerbaycan'ın bir parçası olduğunu teyit etmiştir. Ayrıca Azerbaycan Hükümeti'nin Karabağ Genel Valisi olarak Hosrov Sultanov'u atamasını da onaylamıştır. 1919 yılında Yukarı Karabağ Ermenileri, resmi olarak Azerbaycan Hükümetini tanımışlardır. 12 Ocak 1920 tarihinde toplanan Paris Barış Konferansı, Karabağ'ı Azerbaycan'ın toprağı olarak tanımıştır. Bütün bunlar Ermeni siyasetçilerinin ve tarihçilerinin Yukarı Karabağ'ın sadece 1923 yılında Azerbaycan'a devredildiği iddialarını tamamen çürütmektedir. Karabağ her zaman Azerbaycan'ın bir parçası olmuştur.⁶²

1920 yılının Nisan ayında gerçekleşen Bolşevik işgalinden önce 23 ay varlığını sürdüren Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti ülkenin toprak bütünlüğünü korumakta, Azerbaycan'ın uluslararası alanda tanınmasını sağlamakta, Parlamento ve çok partili Hükümet dahil demokratik kurumlar oluşturmada başarılı olmuştur. Buna rağmen, Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti 1920 yılının Nisan ayında 12. Kızıl Ordu'nun saldırısına uğramıştır. Böylece Azerbaycan'ın bağımsızlığına son verilmiş ve 28 Nisan

⁶⁰ YUNUSOV, 2005, s. 19 - 20

⁶¹ Mondros Antlaşması'nın tam metni için bkz.: Nihat ERİM: Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri, Cilt: 1, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara - 1953, s. 521

⁶² MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 29-31

1920’de Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti yerine, Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur.⁶³

1.1.5. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Döneminde Karabağ

28 Nisan 1920’de 12. Kızıl Ordu önce Azerbaycan’da, daha sonra 29 Kasım’da Ermenistan’da Sovyet yönetimini kurmuştur. Azerbaycan’ın ve Ermenistan’ın Sovyetleştirilmesi döneminde Yukarı Karabağ üzerindeki toprak anlaşmazlıkları devam etmiştir. Kafkas Bürosu yönetimi, Karabağ dahil tüm Azerbaycan’ın Kızıl Ordu tarafından işgalinden sonra Karabağ’ın ASSC’nin parçası olduğunu vurgulamıştır.⁶⁴ Kafkas Bürosu başkanı Orjenikidze, 1920 yılının Haziran ayında Moskova’ya gönderdiği telegramda, Karabağ ve Zengezur halkının kendilerini ASSC’nin bir parçası olarak gördüklerini ifade etmiştir. SSCB Dışişleri Komiseri Çiçerin’e Güney Kafkasya Komünistleri N. Narimanov, B. Midivani, A. Mikoyan ve İ. Nuricanyan tarafından gönderilen diğer bir telegramda da artık Sovyet Azerbaycan’ın bir parçası olan sözde tartışmalı Zengezur ve Karabağ’ın tartışmasız olarak Azerbaycan sınırları içinde bulunması gerektiğini bildirmişlerdir.⁶⁵

Kasım 1920’de Ermenistan’da Sovyet yönetiminin kurulması komünistlere, Karabağ sorununun çözümü için elverişli koşullar yaratmıştır. 30 Kasım 1920’de Azerbaycan Komünist Partisi’nin toplantısında, Sovyet Ermenistan Hükümeti’ne artık iki devlet arasında hiç bir sınırın olmadığını, Zengezur’un Ermenistan’a geçmesini ve Karabağ’ın dağlık kısmına kendi kaderini tayin hakkı tanındığını içeren bir bildiri göndermeye karar verilmiştir. Böyle bir içeriğe sahip bir telegram gönderdikten bir gün sonra Sovyet Azerbaycan Hükümet Başkanı N. Nerimanov Bakü Sovyeti’nin oturumunda, o andan itibaren hiçbir toprak meselesinin iki eski komşu ulusun, Ermenilerin ve Müslümanların, karşılıklı kan dökmesine sebep olmayacağını ve Karabağ’ın dağ

⁶³ “The Nagorno-Karabakh Conflict...”, 2013, p. 12; “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 39

⁶⁴ Bu konuda daha detaylı bilgi için bkz.: ABDULLAHZADE, 2014, s 61-62

⁶⁵ Д. П. ГУЛИЕВ (ред.): К Истории Образования Нагорно - Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР. 1918 - 1925: Документы и Материалы, Азернешр, Баку - 1989, (D. P. GULIYEV (red.): K İstorii Obrazovaniya Nagorno - Karabahskoy Avtonomnoy Oblasti Azerbaydjanskoy SSR, 1918 - 1925: Dokumenti i Materialı, Azernesr, Baku), s. 26 - 28; Tofiq KÖÇƏRLİ: Qarabağ: Yalan və Həqiqət, İrşad, Bakı - 1998, s. 93 - 94

köylere yaşayan işçilere kendi kaderini tayin hakkı verildiğini içeren bildirinin metnini okumuştur.⁶⁶

Ancak Ermenistan'da bu belgeler farklı bir şekilde tercüme edilmiş ve yayımlanmıştır. 2 Aralık'ta İrevan'da bu bildiri, "Komünist" gazetesinde şu şekilde yayımlanmıştır: "Şu andan itibaren hiçbir toprak meselesi iki eski komşu ulusun, Ermenilerin ve Müslümanların, karşılıklı kan dökmesine sebep olmayacaktır. Zengezur ve Nahçıvan Sovyet Ermenistan'ın ayrılmaz bir parçasıdır; Karabağ'ın dağ köylere yaşayan işçilere kendi kaderini tayin hakkı verilmiştir." Görüldüğü üzere Ermeni çevirisinde, Zengezur ve Nahçıvan ile ilgili bir bölüm eklenmiş, ayrıca "Karabağın dağlık kısmı yerine" sadece "Karabağ" kullanılmıştır. Bunun yanı sıra 7 Aralık'ta da aynı gazete, Nerimanov'un gönderdiği iddia edilen 30 Kasım 1920 tarihli bir tebrik yazısını yayımlamıştır. Bu yazının içeriğine göre de Yukarı Karabağ, Zengezur ve Nahçıvan Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ESSC)'nin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir.⁶⁷ Daha sonra Nerimanov'un sözlerinin çarpıtıldığına dair bir tekzip yayımlanmış olsa da Stalin, Azerbaycan'ın kendi isteğiyle tartışmalı bölgelerden el çektiğini ve Zengezur, Nahçıvan ve Yukarı Karabağ'ın ESSC'ye vereceğine dair bir açıklama yapmıştır. Halbuki Nerimanov Lenin'e gönderdiği mektupta, Azerbaycan topraklarının Taşnaklara verilmesinin geri dönüşü olmayan bir hata olacağını belirtmiştir.⁶⁸

1.1.5.1. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesinin Ortaya Çıkışı

Bölgenin nihai statüsü Rusya Komünist Partisi'nin Kafkas Bölgesel Komitesi tarafından 5 Temmuz 1921'de belirlenmiştir.⁶⁹ Konuyla ilgili ilk oturum, 4 Temmuz 1921 tarihinde gerçekleşmiştir. Kafkas Bürosu Komünist Parti Merkez Komitesi'nde yapılan oturuma, oy hakkı olmamasına rağmen Komünist Partisi üyesi olan Stalin ve sekiz Kafkas Bürosu üyesi (Orjenikidze, Nerimanov, Myasnikyan, Makaradze, Kirov, Orakelaşvili, Nazaretyan ve Figatner) katılmıştır. Oturumda Karabağ sorunu tartışılmış, üyelere dördü Ermenistan lehine görüş bildirirken, üçü Azerbaycan lehine fikir

⁶⁶ GULİYEV, 1989, s. 44 - 45; YUNUSOV, 2005, s. 24

⁶⁷ YUNUSOV, 2005, s. 24

⁶⁸ ATTAR (Haşimzade), 2005, s. 85; ABDULLAHZADE, 2014, s. 62-63

⁶⁹ PAŞAYEVA / BAĞIROVA / ALİYEV / MEHDİYEV, 2013, s. 73

bildirmiş, biri de çekimser kalmıştır. Böylece Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'a verilmesi öne sürülmüş ancak Nerimanov bu kararı sert bir şekilde eleştirip, Karabağ sorununun Azerbaycan için olan önemini göz önünde bulundurarak, nihai bir karar için Komünist Parti Merkez Komitesi'nin gündemine taşınması gerektiğini bildirmiştir. Böylece 4 Temmuz'da nihai karar alınamamış, toplantı ertelenmiştir.⁷⁰

Ertesi gün, 5 Temmuz 1921'de Yukarı Karabağ konusunda Kafkas Bürosu'nun yeni bir toplantısı düzenlenmiştir. Bu sefer toplantıda Stalin ve Kafkas Bürosu üyelerinden başka Azerbaycan Halk Dışişleri Komiseri Hüseyinov da bulunmuştur. Yeni oturumda Müslümanlar ve Ermeniler arasındaki milli barışın sağlanması için ve Yukarı ve Aşağı Karabağ'ın aralarındaki ekonomik bağı, Karabağ'ın Azerbaycan ile olan daimi bağlantısını göz önünde bulundurarak Yukarı Karabağ'a, merkezi Şuşa olmak üzere geniş bir özerklik tanıyarak, ASSC dahilinde bırakmak kararı alınmıştır. Bu karara dört üye lehe oy kullanmış, üç üye ise çekimser kalmıştır.⁷¹ Böylece Yukarı Karabağ sorunu, Kafkas Bürosu tarafından nihai bir sonuca bağlanmıştır.

7 Temmuz 1923'te ASSC Merkezi Yürütme Komitesi, DKÖB'nin kurulmasına ilişkin kararnameyi kabul etmiştir. 5 Temmuz 1921 ve 7 Temmuz 1923 kararları arasında bazı farklılıkların olduğu gözükmektedir. 5 Temmuz 1921 kararı ile özerklik, Yukarı Karabağ'da yaşayan herkese yani hem Azerbaycan Türklerine, hem de Ermenilere tanınırken 7 Temmuz 1923 kararnamesi ile özerklik sadece bölgede yaşayan Ermenilere tanınmıştır.⁷²

Ermeniler her ne kadar haklarının hiçe sayıldığını iddia etse de Karabağ sorunu, Sovyet yönetiminin yeni kurulduğu dönemde Ermenistan'ın iddia ettiğinin aksine Ermenilerin lehine olacak biçimde sonuçlanmıştır. Çünkü SSCB'de özerklik, bir kural olarak etnik unsura göre kurulmuştur ve sözü edilen topluluğun adıyla anılmıştır. Mesela, 1977 SSCB Anayasası'nın 85. maddesinde adı geçen özerk cumhuriyetlerin ve 87. maddesindeki özerk bölgelerin hepsi belli bir etnik halkın adını taşımaktadır.⁷³ Dolayısıyla özerklik, ayrı bir cumhuriyete sahip olmayan bir etnik topluluğa tanınmıştır.

⁷⁰ GASANLI, 2011, s. 141 - 142; GULİYEV, 1989, s. 58 - 59; YUNUSOV, 2005, s. 25

⁷¹ GULİYEV, 1989, s. 59

⁷² Ильгар НИФТАЛИЕВ: “Образование НКАО – Яркое Проявление Большевистской Политики Национально - Государственного Строительства”, «İRS Наследие», No 6. 2009, (İlgar NİFTALİYEV: Obrazovaniye NKAO - Yarkoye Proyavleniye Bolşevistskoy Politiki Nacionalnogo - Gosudarstvennogo Stroitelstva, İRS Naslediye, No. 6, 2009), s. 18 - 22

⁷³ 1977 Tarihli SSCB Anayasa'sının Rusça tam metni için bkz.: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm> (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2018)

Cumhuriyete sahip olup ve başka bir cumhuriyette de milli azınlığı sağlayan etnik bir gruba özerklik tanınmamıştır. Sonuç olarak Ermenilerin Ermenistan’da zaten bir Cumhuriyeti olduğu için, Azerbaycan’da yaşayan Ermeni etnik nüfusa özerkliğin tanınması anlamsız olacaktır. Bu sebeple DKÖB, etnik bir kökenle değil coğrafi bir isimle anılmıştır. Böylece ortaya daha önce mevcut olmayan “Dağlık Karabağ” olarak anılan idari bir birim çıkmıştır. Bu da SSCB tarihinde tek bir örnek olmuştur. Çünkü Ermeniler, hem SSCB’de var olan Ermenistan Cumhuriyeti’ne hem de Azerbaycan sınırları içinde bulunan ve Azerbaycan’a bağlı bir özerk bölgeye sahip olmuşlardır.⁷⁴

DKÖB’nin sınırları, çoğunluğu Ermenilerden oluşacak biçimde planlanmıştır. Bu sınırlar içine Ermeni köyleri dahil edilmiş, Azerbaycan Türklerinin yaşadığı köyler ise sınırın dışında bırakılmıştır. Dolayısıyla Sovyet Hükümeti’nin bu bölgede uyguladığı politikanın, Rus Çarlığı’nın Güney Kafkasya’daki Ermenileştirme politikasıyla paralel olduğu gözükmemektedir. Bu politikanın doğal bir uzantısı olarak da DKÖB yaratılmıştır. Hakikaten de 22 Kasım 1923’te Komünist Parti Merkez Komitesi’nin verdiği bir kararla 10.000’den fazla Ermeni, Türkiye’den Azerbaycan’a ve Azerbaycan Türklerinin yaşadığı Ermenistan bölgelerine yerleştirilmiştir. Ayrıca Sovyet yönetimi 1930’lu yıllarda yurt dışına kaçmış Ermenilerin Azerbaycan’a ve Ermenistan’a geri dönmesine izin vermiş ancak Azerbaycanlı göçmenlere, bu konuda aynı hoşgörüyü göstermemiştir.⁷⁵

SSCB döneminde Ermenistan Moskova’ya, DKÖB’nin hakimiyetinin Ermenistan’a verilmesi konusunda teklif sunarak bu konuyu sürekli gündeme getirmiştir. 1945, 1964 ve 1968 yıllarında gündeme gelen bu teklife, Azerbaycan şiddetle karşı koymuştur. Ancak Ermenistan vazgeçmeyerek girişimlerine devam etmiştir. 1980’lerin sonunda Gorbaçov’un uyguladığı “glasnost” ve “perestroyka” politikaları, Ermenistan’ın DKÖB’nin kendisine devredilmesi taleplerinin tekrar gündeme getirilmesi için uygun bir ortam yaratmıştır.⁷⁶

20 Şubat 1988’de 110’u Ermeni olan 140 üyeli Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti, “Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi’nin Azerbaycan’dan Ermenistan’a verilmesinin Azerbaycan ve Ermenistan Meclislerinin Önünde İleri Sürülmesi Hakkında” karar kabul etmiştir.

⁷⁴ MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 35-36

⁷⁵ Musa QASIMLI: “Ermənilərin Azərbaycan Torpaqlarına Yerləşdirilməsi və Dağlıq Qarabağa Əsassız İddiaları”, Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərq - Qərb, Bakı - 2010, s. 6; ABDULLAHZADE, 2014, s. 68

⁷⁶ PAŞAYEVA / BAĞİROVA / ALİYEV / MEHDİYEV, 2013, s. 76

Böylece Ermenistan tarafı tek taraflı olarak DKÖB’yi ASSC’den ayırma eylemlerine başlamıştır. Bu karar, DKÖB’nin Ermenistan ile birleşmesinde ilk ciddi adım olmuştur. Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti’nin verdiği bu karar, Ermenistan ve Azerbaycan arasında var olan gerginliğin artarak şiddete dönüşmesine yol açmış ve Yukarı Karabağ’da yaşayan sivillere yönelik saldırıların ve göçe zorlamaların sebebi olmuştur.⁷⁷

12 Temmuz 1988 tarihinde Azerbaycan milletvekillerinin katılımı olmaksızın düzenlenen Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti’nin oturumunda, yasadışı olarak DKÖB’nin Azerbaycan’dan ayrılması kararı alınmıştır. Fakat 18 Temmuz’da SSCB Yüksek Sovyeti Reyaset Heyeti, Azerbaycan’ın ve Ermenistan’ın sınırlarını kendi isteklerine göre değiştiremeyeceklerini, anayasa ile belirlenmiş olan toprak bütünlüğünün değiştirilmesinin SSCB Anayasası’na aykırı olacağını ifade ederek, ayrılma taleplerini kabul etmemiştir.⁷⁸

Ancak 1 Aralık 1989’da Ermenistan Yüksek Sovyeti, ASSC ve SSCB Anayasaları’nı ihlal ederek ‘‘Dağlık Karabağ ve Ermenistan SSC’nin Birleştirilmesi Hakkında Karar’’ı kabul etmiştir. 2 Eylül 1991’de Karabağlı ayrılıkçılar, Dağlık Karabağ Cumhuriyeti’nin (DKC) bağımsızlığını kabul etmiştir. Buna karşılık 26 Kasım 1991 tarihinde ise Azerbaycan Milli Meclisi, DKÖB’nin özerk statüsünü kaldırdığını bildirmiştir.⁷⁹

21 Aralık 1991’de Baltık Cumhuriyetleri ve Gürcistan hariç, SSCB’nin diğer 11 Devleti’nin başkanları Alma-Ata’da bir araya gelerek bir bildiri⁸⁰ imzalamışlardır. Bu bildiriye göre BDT üyesi devletlerin arasındaki ilişki, egemen eşitlik, iç işlerine karışmama, sınırlara saygı ve kuvvet kullanmama ilkelerine ve diğer evrensel ilkelere uygun bir şekilde geliştirilecektir. Lakin 2 Eylül 1991’de SSCB hukukuna aykırı olarak kurulan DKC, 6 Ocak 1992’de Ermenistan’ın desteği ile bağımsızlığını ilan etmiştir.⁸¹

⁷⁷ ABDULLAHZADE, 2014, s. 71-72; MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 57

⁷⁸ SSCB Yüksek Sovyeti Reyaset Heyeti Kararı’nın Rusça tam metni için bkz. Нагорный Карабах: Разум Победит Документы и Материалы, Азербайджанское Государственное Издательство, Баку - 1989, (Nagorniy Karabax Razum Pobedit Dokumenti i Materialı, Azerbaydjanskoje Gosudarstvennoje İzdatelstvo, Bakı), s. 156 -158; MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 57 - 58; ABDULLAHZADE, 2014, s. 74

⁷⁹ PAŞAYEVA / BAĞİROVA / ALİYEV / MEHDİYEV, 2013, s. 77; ABDULLAHZADE, 2014, s. 77

⁸⁰ Alma - Ata Bildirisi’nin Rusça tam metni için bkz.: http://www.mid.ru/integracionnye-struktury-prostranstva-sng/-/asset_publisher/r17Fzr0mbE6x/content/id/608928 (Erişim Tarihi: 3 Mart 2018)

⁸¹ ABDULLAHZADE, 2014, s. 78

1.1.5.2. DKÖB'nin Hukuki Statüsü

DKÖB'nin hukuki statüsü genel olarak üç belge ile düzenlenmiştir: 1977 SSCB Anayasası,⁸² 1978 ASSC Anayasası⁸³ ve Dağlık Karabağ Sovyeti'nin katılımıyla Azerbaycan Yüksek Sovyeti tarafından 16 Haziran 1981 tarihinde kabul edilen “Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Hakkında Kanun”.⁸⁴

7 Ekim 1977 yılında kabul edilen SSCB Anayasası'nın 70. maddesine göre SSCB, 15 Bağımsız Sovyet Cumhuriyeti'nden oluşan ve ulusların serbest bir şekilde kendini yönetme ve gönüllü birlikteliği temeline dayanan bir “Federasyon” olarak belirtilmiştir. Anayasa'nın 71. maddesinde SSCB'yi oluşturan 15 Cumhuriyet, aralarında Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti de olmak üzere tek tek sayılmıştır.

1977 SSCB Anayasası “Özerk Cumhuriyet”, “Özerk Eyalet” ve “Özerk Bölge” olarak üç çeşit bölgesel özerklik belirtmiştir. 82. maddede, Özerk Cumhuriyet'in bir Birlik Cumhuriyeti'nin sınırları içinde kurulduğu açıklanmıştır. 84. maddede ise Özerk Cumhuriyet'in sınırlarının o Cumhuriyet'in kendi rızası olmadan değiştirilemeyeceği öngörülmüştür. Özerk Bölge de 86. maddeye göre bir Birlik Cumhuriyeti veya Birlik Cumhuriyeti'nin özerk eyaleti içinde kurulur. Ayrıca, 1977 SSCB Anayasası'nın 86. maddesine göre özerk bölgeye bağlı özel şartlar, ilgili Özerk Bölge Sovyeti'nin iştiraki ile sınırları dahilinde bulunduğu Birlik Cumhuriyeti'nin Yüksek Sovyeti'nin kabul edeceği kanunla düzenlenecektir. Bu hükümlerin bir sonucu olarak Azerbaycan SSC sınırları dahilinde Özerk Cumhuriyet olarak Anayasa'nın 85. maddesi ile Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti belirtilmiş; Özerk Bölge olarak da 87. maddesi ile Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi belirtilmiştir.

1978 tarihli ASSC Anayasası'nın 78. maddesinde, Azerbaycan SSC'nin Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ve Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'nden ibaret olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Anayasanın 3. bölümünün 9. faslı, DKÖB'ye ayrılmış, böylece 83. maddeye göre DKÖB'nin ASSC'nin bünyesinde olduğu teyit edilmiştir.

⁸² 1977 Tarihli SSCB Anayasası'nın Rusça tam metni için bkz.: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm> (Erişim Tarihi: 3 Mart 2018)

⁸³ 1978 Tarihli Azerbaycan SSC Anayasası'nın Rusça tam metni için bkz.: http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_kons.pdf (Erişim Tarihi: 3 Mart 2018)

⁸⁴ Закон Азербайджанской ССР “О Нагорно-Карабахской Автономной Области”, 16 июня 1981 года, Азернешр Баку, 1987 (Zakon Azerbaicanskoy SSR “O Nagorno - Karabaxskoy Avtonomnoy Oblasti”, 16 İyuna 1981, Azernesr Baku)

DKÖB'nin ASSC'nin bünyesinde olduğu 16 Haziran 1981 tarihinde kabul edilen ‘‘Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Hakkında Kanun’’un 1. maddesinde de aynen tekrar edilmiştir. Azerbaycan SSC Anayasası'nın 84. maddesine göre de DKÖB hakkındaki kanun, Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti'nin bildirisini üzerine ASSC'nin Yüksek Sovyeti tarafından kabul edilmektedir.

1.1.5.3. DKÖB'nin Ayrılmasının SSCB Mevzuatına Aykırılığı

12 Temmuz 1988'de Azerbaycan temsilcilerinin katılmadığı Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti toplantısında, yasa dışı olarak DKÖB'nin Azerbaycan SSC'den ayrılmasına karar verilmiştir. Bu karar SSCB ve ASSC Anayasalarının yanı sıra, 1981 tarihli ‘‘Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Hakkında Kanun’’a da aykırı olarak alınmıştır.⁸⁵

1977 SSCB Anayasası'nın 72. maddesi ile SSCB'yi oluşturan 15 Birlik Cumhuriyeti'ne serbestçe ayrılma hakkı tanınmıştır. Ayrıca 78. maddenin 1. fıkrası Birlik Cumhuriyeti'nin sınırlarının kendi rızası olmadan değiştirilemeyeceğini, 2. fıkrası ise Birlik Cumhuriyetleri arasındaki sınırların sadece ilgili cumhuriyetlerin karşılıklı rızasıyla değiştirilebileceğini öngörmüştür. Aynı maddede, bu sınır değişikliği kararının SSCB'nin yetkili organlarının onayına tabi olduğu belirtilmiştir. Bu hüküm aynı şekilde, ASSC Anayasası'nın 70. maddesinde de tekrarlanmıştır.

ASSC Anayasası'nın 70. maddesi ve SSCB Anayasası'nın 78. maddesi göz önünde bulundurulduğunda, DKÖB'nin Azerbaycan'dan ayrılarak Ermenistan ile birleştirilmesi kararı, Azerbaycan'ın itirazı halinde hukuken geçersiz sayılacaktır. Bu kararın hukuken geçerli olması için Azerbaycan ve Ermenistan'ın karşılıklı olarak rızalarının bulunması, ayrıca böyle bir sınır değişikliğinin SSCB merkez yönetimi tarafından onaylanması gerekmektedir. Ancak DKÖB'nin hukuki statüsünü değiştirebilecek böyle bir karşılıklı anlaşma hiçbir zaman gerçekleşmemiştir. Aksine, Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti 20 Şubat 1988'de DKÖB'nin Ermenistan'la birleştirilmesini istediğinde, bu karar hem Azerbaycan Yüksek Sovyeti hem de SSCB Yüksek Sovyeti tarafından reddedilmiştir. Ayrıca bu karar, Komünist Parti Merkez Komitesi tarafından da kabul edilmemiştir.⁸⁶

⁸⁵ MAMMADOV / MUSAYEV, 2008, s. 58

⁸⁶ ABDULLAHZADE, 2014, s. 95

1978 tarihli ASSC Anayasası da serbestçe ayrılma hakkını güvence altına almıştır. Anayasa'nın 69. maddesine göre ASSC'nin SSCB'den serbestçe ayrılma hakkı vardır. Ancak ne SSCB Anayasası ile ne de ASSC Anayasası ile özerk bölgelere, özerk cumhuriyetlere ve özerk eyaletlere böyle bir hak tanınmıştır. Ayrıca 1981 tarihli ‘‘Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Hakkında Kanun’’da da böyle bir haktan bahsedilmemiştir. Sonuç olarak DKÖB Azerbaycan SSC içerisinde bir bölge olduğundan böyle bir hakka sahip değildir, Daha önce de bahsedildiği gibi SSCB Anayasası'nın 72. maddesi ile bu hak sadece Birlik Cumhuriyetlere verilen bir haktır. Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Hakkında Kanun'un 42. maddesine göre Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti'nin Anayasa ve kanunlara aykırı olarak kabul ettiği kararlarını Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin reddetme yetkisi vardır. Nitekim 13 Temmuz 1988 tarihinde, Azerbaycan Yüksek Sovyeti'nin aldığı bir kararla 12 Temmuz 1988'de Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti'nin aldığı DKÖB'nin tek taraflı olarak Azerbaycan SSC'den ayrılması kararı, SSCB ve ASSC Anayasalarına ve kanunlara aykırı olduğu, hukuki geçerliliğinin olmadığı sonucuna varılmıştır.⁸⁷

1.1.5.4. XX. Yüzyılın İkinci Yarısında Azerbaycan Türklerinin Ermenistan SSC'den Göçü

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenistan'ın toprak talepleri artmaya başlamıştır. 1943 yılında Tahran'da gerçekleştirilen Devlet Başkanları Konferansı'nda Sovyet - İran ilişkileri müzakere edilirken Ermeniler, bu fırsattan yararlanarak Komünist Partisi Merkez Komite başkanı olan Stalin'den İran'da yaşayan Ermenilerin Sovyet Ermenistan'a yerleştirilmesi için izin almışlardır. Daha sonra Stalin'in bu izninden de yararlanan Ermenistan Komünist Partisi Başkanı G. Arutyunov, Stalin'e tekrar bir mektup yazarak ve herhangi geçerli bir sebep bildirmeden Yukarı Karabağ'ın Ermenistan ile birleştirmesi isteğinde bulunmuştur. Mektup cevaplanması için Azerbaycan Komünist Partisi Merkez Komite Başkanı M. Bagirov'a gönderilmiştir. M. Bagirov da cevabında Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'ın tarihi ve ayrılmaz bir parçası

⁸⁷ Пшемислав АДАМЧЕВСКИЙ: ‘‘Вопрос о Легитимности Создания ‘‘Нагорно-Карабахской Республики’’ в Соответствии с Законодательством СССР’’, Кавказ & Глобализация, Том 6, Выпуск 1, 2012, (Pşemislav ADAMÇEVSKİY: Vopros o Legitimnosti Sozdaniya ‘‘Nagorno - Karabahskoy Respubliki’’ v Sovetskom Zakonodatelstve SSSR, Kavkaz i Globalizaciya, Tom 6, Vıpusk 1), s. 47

olduğunu belirterek, Şuşa hariç Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'a verilebileceğini ancak bunun için Ermenistan SSC, Gürcistan SSC ve Dağıstan ÖSSC (Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti)'nin ağırlıklı olarak Azerbaycan Türkleri'nin yaşadığı bölgelerinin Azerbaycan'a verilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bagirov'un bu cevabı üzerine Ermenilerin Yukarı Karabağ ile ilgili talepleri bir süreliğine ertelenmiştir.⁸⁸

Yukarı Karabağ'ı Ermenistan ile birleştirme çabalarında bir sonuç elde edemeyen Ermeniler, bu sorunu arka plana atarak yurt dışında yaşayan Ermenilerin Ermenistan'a geri dönmesi ve yerleştirilmesi ile ilgili meseleye odaklanmışlardır. Ermeniler, ESSC'de geri dönen Ermenilerin yerleştirilmesi için yeterli arazinin bulunmaması ve Azerbaycan'ın Kür-Araz ovalarında ise pamuk yetiştirmek için az işçi olması gerekçelerine dayanarak Ermenistan'da yaşayan Azerbaycan nüfusunun Kür-Araz ovalığına göç ettirilmesinin bu sorunu çözeceğini ileri sürmüşlerdir.⁸⁹ Bunun üzerine 23 Aralık 1947'de SSCB Bakanlar Kurulu, ESSC'den kolhozçuların ve diğer Azerbaycan nüfusunun ASSC'nin Kür - Araz ovasına göç ettirilmesine dair bir karar almıştır. 1948-1953 yıllarında Stalin'in yürüttüğü Azerbaycan Türleri'nin göçü sırasında, Ermenilerin odaklandıkları mesele daha çok ekonomik, sosyal ve ahlaki açıdan güçlü, stratejik açıdan önemli olan yerleşim yerlerinin Azerbaycanlı Türkler tarafından boşaltılmasıydı. Bu sebeple ilk olarak İrevan şehri yakınlarındaki yerleşim yerlerinden Azerbaycan Türkleri çıkarılmış, daha sonra ise ilçe merkezlerinin, köy ve kasabaların da nüfusu göç ettirilmiştir.⁹⁰

23 Aralık 1943 tarihinde kabul edilen karar üç yıl içinde ESSC'den 100.000 Azerbaycan Türkü'nün göçünü öngörmüştür. Böylece 1948 yılında 10.000 kişi, 1949 yılında 40.000 ve 1950 yılında da 50.000 kişinin ASSC'nin Kür - Araz ovasına göç ettirilmesi planlanmıştır. Ayrıca bu karar ile Ermenistan Sovyet yönetimine Ermenistan'dan göç ettirilen Azerbaycan Türklerinin taşınmazlarına el konulmasına ve onların bıraktıkları ev ve topraklara buraya gelen Ermenilerin yerleştirilmesi hakkı tanınmıştır.⁹¹

Göç ettirilen nüfusun bir kısmı daha öne Ermenistan'ın dağlık kısımlarında yaşadıkları için, Kür - Araz ovasının iklim koşullarına alışamamış, bu sebeple de bu bölgeye

⁸⁸ QASIMLI, 2010, s. 8 - 9; PAŞAYEV, 2013, s. 72 - 73

⁸⁹ PAŞAYEV, 2013, s. 73; YUNUSOV, 2005, s. 27

⁹⁰ “Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 51

⁹¹ ATTAR (Haşimzade), 2005, s. 101

yerleştirilen on binlerce Azerbaycan Türkü arasında toplu ölümler kaydedilmiştir. Bunun yanı sıra, Ermenistan'dan göç ettirilen bir kişi bile Yukarı Karabağ bölgesinde bırakılmamıştır. Aksine “Büyük Ermenistan” fikrinin hayata geçirilmesi için bu bölgenin Azerbaycan Türklerinden boşaltılması işi, planlı bir şekilde devam etmiş ve 1949 yılında Yukarı Karabağ'dan Azerbaycan'ın Hanlar bölgesine 132 aile (549 kişi) göç ettirilmiştir. Aynı zamanda Azerbaycan'a ait yerleşim yerlerinin isimleri değiştirilmiş, eğitim ve kültür merkezleri kapatılmıştır. 1947 - 1953 yılları arasında Azerbaycan Türklerinin yaşadığı altı yerleşim yerinin ismi değiştirilmiştir. Genel olarak ise 1921 - 1988 yıllarında Ermenistan'da yüzlerce Türk asıllı yerleşim yerinin isimleri değiştirilmiştir.⁹²

1960'lı yıllarda Ermenistan'ın Sovyet yönetimine yönelttiği toprak talepleri devam etmiş ancak 1969 yılında Haydar Aliyev'in Azerbaycan yönetiminin başına geçmesi ile bu talepler önlenebilmiştir.⁹³

1.1.6. Karabağ Sorununun Savaşa Dönüşmesi ve SSCB'nin Dağılmasından Sonraki Süreç

1980'lerin ikinci yarısında Sovyetler Birliği'nde “yeniden yapılandırma” adı altında siyasi ve kamu yönetimi alanında birçok değişiklik yapılmıştır. Bunu fırsat bilen Ermeniler, yurt dışında yaşayan soydaşlarının yardımıyla “Büyük Ermenistan” fikrini gerçekleştirmek için harekete geçtiler. Böylece Ermeniler tekrar Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ bölgesine ait iddialarını gündeme getirmiştir.⁹⁴ Bu olaylar Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki gerginliği artırmış ve savaşa dönüştürmüştür.

Ermeniler ve Azerbaycan Türkleri arasındaki ilk çatışmalar, 20 Şubat 1988'de Dağlık Karabağ Bölge Sovyeti'nin Karabağ'ın Azerbaycan'dan alınıp Ermenistan'a verilmesi hakkında kabul ettiği kararından sonra başlamıştır. Ermeniler ile Azerbaycan Türklerinin birlikte yaşadığı bölgelerde büyük ölçekli etnik çatışmalar yaşanmıştır. 1988 yılının sonbaharında Yukarı Karabağ'da yaşanan etnik çatışmalar durumun keskinleşmesine sebep olmuştur. Kasım sonu - Aralık ayının başında, Ermeni silahlı

⁹² “Dağlık Qarabağ münaqişəsi - I. Fəsil...”, 2005, s. 51

⁹³ ABDULLAHZADE, 2014, s. 69; ATTAR (Haşimzade), 2005, s. 114 - 115

⁹⁴ HƏSƏNOV, 2011, s. 306

kuvvetleri ilk büyük operasyonlarını yaparak yerel birliklerin desteği ile 200.000 Azerbaycan Türkü'nü Ermenistan'dan göç ettirmiştir.⁹⁵

Daha önce de belirtildiği gibi 1 Aralık 1989 tarihinde Ermenistan Yüksek Sovyeti ASSC ve SSCB Anayasaları'nı ihlal ederek ‘‘Dağlık Karabağ ve Ermenistan SSC'nin Birleştirilmesi Hakkında Karar’’ı kabul etmiş, 2 Eylül 1991'de de Karabağlı ayrılıkçılar DKC'nin bağımsızlığını ilan etmiştir. 26 Kasım 1991 tarihinde ise Azerbaycan Milli Meclisi, Yukarı Karabağ'ın özerk statüsünü kaldırdığını bildirmiştir.⁹⁶

1991 yılının sonunda SSCB'nin dağılmasıyla bu bölgelerde yeni jeopolitik koşullar ortaya çıkmıştır. Ermenistan açık bir şekilde Azerbaycan'a karşı bir savaş başlatmıştır. Ermeni askeri güçleri Azerbaycan'ın sınırlarını ihlal ederek Karabağ'a girip, Ermeni terörist gruplarla birleşerek Azerbaycan topraklarının ilhakına başlamışlardır.⁹⁷

Yaklaşık yedi yıl süren çatışmada, 1988 yılının Şubat ayından - 1994 yılının Nisan ayına kadar yaklaşık 11.000 Azerbaycan Türkü hayatını kaybetmiş, 30.000'i yaralanmıştır.⁹⁸ Kayıp şahıslar, mahkumlar ve rehinelere ilgili Azerbaycan Devlet Komisyonu'nun resmi verilerine göre 1 Ocak 2007 itibarıyla 4566 vatandaş kayıp olarak belgelenmiştir. Çatışma sonucunda Ermenistan'dan Azerbaycan'a 186.000 Azerbaycan Türkü, 18.000 Kürt-Müslüman ve 4.000'e yakın Rus, yani yaklaşık 208.000 kişi kaçmıştır. 1991 - 1994 yıllarında Yukarı Karabağ ve etrafındaki ilhak edilmiş yedi bölgeden, yaklaşık 500.000 Azerbaycan Türkü kendi evlerinden kovulmuştur. Ermenistan sınırındaki bölgelerden de yaklaşık 30.000 Azerbaycan Türkü sınır dışı edilmiştir. Sonuç olarak Azerbaycan'da zorla göç ettirilmiş kişilerin sayı yaklaşık 530.000'dir. Karabağ savaşının mağduru olan mecburi göçmenlerin ve kaçkınların toplam sayısı ise yaklaşık 740.000'dir.⁹⁹

1994 yılının başlarında eski DKÖB'nin yanı sıra Azerbaycan'ın yedi bölgesi ve sınır köylerinin bir kısmı Ermenistan'ın kontrolü altındaydı. Azerbaycan Devlet İstatistik

⁹⁵ АТТАР (Наşимзаве), 2005, с. 123 - 125

⁹⁶ ПАŞАУЕВА/БАВІРОВА/АЛІУЕВ/МЕHDІУЕВ, 2013, с. 77; ABDULLАНЗАДЕ, 2014, с. 77

⁹⁷ Армяно-Азербайджанский, Нагорно-Карабахский
Конфликт http://www.azerbaijan.az/ Karabakh/ ArmenianAgression/ armenianAgression_r.html
(Armano - Azerbaydjanskiy Nagorno - Karabahskiy KOnflikt), (Erişim Tarihi 12 Mart 2018)

⁹⁸ Нагорный Карабах: Взгляд на Конфликт с Места Событий. Доклад Международной Кризисной Группы No 166 Европа. 14 сентября 2005 г. – Тбилиси/Брюссель, 2005, прим.24. (Nagorniy Karabax Vzglad na Konflikt s Mesta Sobitiy. Doklad Mejdunarodnoy Krizisnoy Gruppy No 166, Evropa, Tbilisi / Brussel), s. 3

⁹⁹ Ариф ЮНУСОВ: Азербайджан в Начале XXI Века: Конфликты и Потенциальные Угрозы, Институт Мира и Демократии, Баку - 2007, (Arif YUNUSOV: Azerbaycan v Nacale XXI. veka: Konflikti i Potencialniye Ugrozi, İnstitut Mira i Demokratii, Baku), s. 15

Komitesi'ne göre bu yaklaşık olarak 12.000 kilometrekareye veya ülkenin % 14'üne denk gelmektedir. Bu bölgede Azerbaycan'ın 870'den çok yerleşim yeri, ayrıca 11 şehri ve beş ilçesi bulunmaktadır.¹⁰⁰

1992 - 1994 yıllarında Azerbaycan ve Ermenistan arasında bir savaşa dönüşen Yukarı Karabağ sorunu, 1994 yılının Mayıs ayında Rusya'nın da devreye girmesiyle Bişkek'te imzalanan ateşkesle¹⁰¹ geçici olarak durdurulmuştur.¹⁰²

Aşağıda ele alınacak olan AGİT Minsk grubu, 1997 yılında Ermenilerin ilhak ettikleri toprakların bir kısmından çekilmesi kararını almış, bu karar dönemin Ermenistan Başkanı L. Ter Petrosyan tarafından ilk başta sıcak karşılanmıştır. Ancak 1998 yılında devlet başkanlığına R. Koçaryan'ın seçilmesiyle barış süreci de durmuştur. 21. yüzyılında başlarında Avrupa Birliği (AB), BM, AGİT Minsk grubunun verdikleri kararlarla sorunu çözüme kavuşturma çabaları boşa çıkmıştır. Ayrıca AGİT Minsk grubunda iki devletin liderleri bir araya gelse de, bu görüşmeler bir netice vermemiştir.¹⁰³

1.2. YUKARI KARABAĞ SORUNUN ÇÖZÜM SÜRECİNDE ULUSLARARASI TOPLUMUN ETKİSİ

1.2.1. Uluslararası Örgütlerin Yukarı Karabağ Sorununa Yaklaşımı

Ermenistan ve Azerbaycan arasında ortaya çıkan Yukarı Karabağ sorunu uzun yıllar uluslararası toplumun ilgisini çekmemiştir. Bunun birinci sebebi, uluslararası toplum bu sorunu SSCB'nin çöküşünü hızlandıran bir faktör olarak görmüş, bu sebeple de sorunu ortadan kaldırmaya yanaşmamıştır. Ayrıca daha çatışma başlamadan Ermeniler, uluslararası toplumun desteğini almak için ciddi bir kampanya yürütmüşlerdir. Bu çerçevede, Ermeni lobisinin olanakları da yaygın olarak kullanılmıştır. Örneğin, bugün dünyada mevcut sosyo-ekonomik ve siyasi olayları doğrudan kontrol etme fırsatına

¹⁰⁰ YUNUSOV, 2007, s. 16

¹⁰¹ Bişkek'te İmzalanan Protokol'ün tam metni için bkz.: The Bishkek Protocol <https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Bishkek%20Protocol.pdf> (Erişim Tarihi: 15 Mart 2018)

¹⁰² ABDULLAHZADE, 2014, s. 79

¹⁰³ Beşir MUSTAFAYEV: "Sovyetler Döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ Politikası", Karadeniz Araştırmaları, S. 39, 2013, s. 62

sahip olan ABD Kongresi ile Ermeni lobisi arasında çok sıcak bir ilişki mevcuttur. Aynı şeyi Fransız Senatosu için de söylemek mümkündür. Bu sebeple Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırgan politikasına uluslararası toplum kayıtsız kalmıştır. 1992 yılında Ermeni silahlı kuvvetleri artık Azerbaycan topraklarının ilhakına yönelik askeri operasyonlarının kapsamını genişletmiştir. Bununla birlikte, uluslararası hukuku ihlal eden ve herkesin gözü önünde gerçekleşen bu olaya hiçbir uluslararası kuruluş tarafından objektif bir değerlendirme yapılmamıştır. Çeşitli dönemlerde BM, AGİT, AB bu konuda kararlar, bildirimler kabul etse de bu belgeler, sorunun gerçek sebebini net bir şekilde ortaya koymamıştır. Ayrıca saldırganlarla mağdurlar arasında da hiç bir fark gözetilmemiştir.¹⁰⁴

1.2.1.1. Birleşmiş Milletlerin Yaklaşımı ve Aldığı Kararlar

Bağımsızlığını kazandıktan kısa bir süre sonra Azerbaycan, 2 Mart 1992'de BM'ye üye olarak kabul edilmiş; 6 Mayıs 1992 tarihinde ise Azerbaycan'ın BM nezdinde Daimi Temsilciliği açılmıştır. Azerbaycan'ın BM'ye üye olduğu ilk günden beri esas hedeflerinden biri, uluslararası toplumun dikkatini Yukarı Karabağ sorununa çekmek ve çatışmanın adil bir şekilde çözümlenmesini sağlamaktır.¹⁰⁵

BM Şartı'nın 39. maddesine uygun olarak Azerbaycan, Ermenistan'ın açık tecavüzünün genişlemesi ile ilgili BM Genel Sekreteri'ne ve Güvenlik Konseyi'ne başvurarak Ermenilerin bu saldırıyı durdurmasını, uluslararası hukuk kurallarının ve BM Şartı'nın ihlalinin önlenmesini ve bu sorunun barışçıl yolla çözümlenmesinde BM'nin yardım etmesini istemiştir. BM Genel Sekreteri de bölgedeki durumu öğrenmek için Mart 1992'de BM Genel Sekreteri'nin özel temsilcisi, eski ABD Dışişleri Bakanı S. Vensin'in başkanlığındaki heyeti Bakü'ye, İrevan'a ve Yukarı Karabağ'a göndermiştir. Heyet yaptığı ziyaretin sonuçlarını BM Güvenlik Konseyi'ne bildirmiştir.¹⁰⁶

Azerbaycan topraklarının Ermenistan silahlı kuvvetleri tarafından ilhakı ile ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin dört kararı mevcuttur. İlk karar Kelbecer bölgesinin ilhakı ile

¹⁰⁴ Elşad ABDULLAYEV: Dağlıq Qarabağ Problemi Beynəlxalq Hüquq Müstəvisində, "Təhsil" Nəşriyyatı, Bakı - 2004, s. 32

¹⁰⁵ Azerbaijan and UN relations <http://mfa.gov.az/en/content/751> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2018)

¹⁰⁶ Nəcibə MUSTAFAYEVA: "Azərbaycan–Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Münasibətləri", Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Toplusu, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), "Poliart" MMC, Bakı - 2017, s. 539 - 540

ilgili olup 30 Nisan 1993 tarihli ve 822 sayılı karardır.¹⁰⁷ Bu kararda BM Güvenlik Konseyi bölgedeki barış ve güvenliğin tehdit edilmesinden tedirgin olduğunu, bölgedeki bütün devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygıyı, uluslararası sınırların dokunulmazlığını ve toprak kazanmak için kuvvet kullanmaya izin verilmeyeceğini bildirerek bütün işgalcilerin Kelbecer'den ve Azerbaycan'ın ilhak edilen diğer bölgelerinden çıkarılmasını talep etmiştir.

Diğer karar 29 Temmuz 1993 tarihli Ağdam ilinin ilhakı ile ilgili olan 853 sayılı karardır.¹⁰⁸ Bu kararda da BM Güvenlik Konseyi 822 sayılı kararda olduğu gibi Azerbaycan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü onaylayarak, Ağdam ilinin ve diğer Azerbaycan bölgelerinin ilhakını kınamış ve işgalci güçlerin buralardan çıkarılmasını talep etmiştir. Ayrıca bu kararın 9. maddesinde “Azerbaycan'ın Yukarı Karabağ bölgesinin Ermenileri” diye bir ibareye yer verilmiştir. Bu da Güvenlik Konseyi'nin Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğunu onayladığını göstermektedir.

Daha sonra Güvenlik Konseyi 14 Ekim 1993 yılında Yukarı Karabağ ve çevresindeki çatışma ile ilgili 874 sayılı kararı¹⁰⁹ ve Zengilan ilinin ilhakı ile ilgili 11 Kasım 1993 tarihli 884 sayılı kararı kabul etmiştir.¹¹⁰ Bu kararlarda da yine Güvenlik Konseyi, Azerbaycan'ın egemenliğini ve toprak bütünlüğünü onaylayarak, kuvvet kullanarak toprak kazanmanın mümkün olamayacağını bildirmiş ve işgalcilerin adı geçen bölgelerden çıkarılmasını talep etmiştir.

BM Güvenlik Konseyi'nde bu kararlar kabul edilirken, Konsey'in daimi üyelerinden olan büyük devletler Ermenistan'ın saldırgan devlet olarak tanınmasını kabul etmeyerek, Ermeni askeri güçlerinin ilhak ettiği Azerbaycan topraklarından çıkmasını değil sonunun ateşkes ve müzakere yolu ile çözülmesine öncelik vermişlerdir.¹¹¹

¹⁰⁷ 822 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/247/71/IMG/N9324771.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

¹⁰⁸ 853 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

¹⁰⁹ 874 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

¹¹⁰ 884 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

¹¹¹ Havva MEMMEDOVA: “Ermenistan Saldırganlığı Karşısında Birleşmiş Milletler'in Tutumu”, Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 4, 2009, s. 32

1.2.1.2. AGİT'in Yaklaşımı

30 Ocak 1992 tarihinde Azerbaycan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı'nın (AGİK) üyesi olmuş ve aynı yılın 8 - 10 Temmuz'unda AGİK'in Helsinki'de gerçekleştirilen zirve toplantısında AGİK belgelerini imzalamıştır. Bağımsızlığını kazandıktan sonra Azerbaycan'ın AGİK'e üye olmasıyla Yukarı Karabağ sorunu da bu örgütün ilkelerine uygun olarak üye devletlerin odak noktası olmuştur.¹¹²

Şubat 1992'de AGİK misyonu, Azerbaycan - Ermenistan arasındaki Yukarı Karabağ çatışması ile ilgili olarak rapor hazırlamak için Azerbaycan'a gitmiştir. Bu rapor Şubat ayında AGİK Yüksek Komiserliği'nin Prag'daki toplantısında sunulmuştur. Raporda, Yukarı Karabağ'ın Azerbaycan'a ait olduğu onaylanmıştır. Ayrıca çatışmanın barışçıl bir yolla çözümlenmesi gerektiği bildirilmiştir. 24 Mart 1992'de AGİK Dışişleri Bakanları Konseyi, Yukarı Karabağ sorununun barışçıl bir yolla çözümlenmesi için Yukarı Karabağ'a dair barış konferansının toplanması kararı almış ve böylece Minsk sürecinin de temeli atılmıştır.¹¹³

1993 yılında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı seçilen Haydar Aliyev'in ilk günden beri dış politikada esas hedefi Yukarı Karabağ sorununun barışçıl yolla çözümlenmesi olmuştur. Bu konuda H. Aliyev devlet başkanları ve temsilcileri ile hem ikili hem çok taraflı görüşmeler yapmış, AGİT Zirve toplantılarında, Minsk Grubu eşbaşkanları ve ayrıca Ermenistan Cumhurbaşkanı ile de doğrudan görüşmeler yapmıştır. H. Aliyev Azerbaycan'ın güvenlik sorununu, Ermenistan'ın toprak iddialarını ve askeri saldırısını uluslararası topluma duyurarak, bölgede barışın sağlanması için uluslararası kuruluşların etkisini arttırmaya çalışmıştır. H. Aliyev'in uyguladığı bu politikanın sonucu olarak 12 Mayıs 1994'te ateşkes imzalanmış ve o tarihten itibaren AGİT Minsk Grubu çerçevesinde görüşmeler yapılmaya başlanmıştır.¹¹⁴

Aralık 1994'te Budapeşte'de, AGİK üyesi olan devletlerin Devlet ve Hükümet Başkanlarının bir araya geldiği zirve toplantısı yapılmıştır. Bu toplantının en önemli olaylarından biri AGİK'in faaliyetlerini genişletmesi amacıyla 1 Ocak 1995'ten itibaren örgütün adının Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) olarak değiştirilmesi

¹¹² HƏSƏNOV, 2011, s. 312

¹¹³ "Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - II. Fəsil...", 2005, s. 31

¹¹⁴ Əli HƏSƏNOV: Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti, Dərslük, Bakı - 2005, s. 609 - 610

olmuştur.¹¹⁵ Budapeşte Zirve Toplantısında uluslararası barışı koruma kuvvetlerinin kurulması ve çatışma bölgesine gönderilmesi kararı alınmıştır. Ayrıca, Budapeşte’de bir eşbaşkanlık enstitüsü kurulmuş ve Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili AGİT faaliyetinin yoğunlaşması gerektiği kabul edilmiştir.¹¹⁶

3 Aralık 1996’da Lizbon Zirve toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu zirvede Yukarı Karabağ sorununun esas yönleri belirlenmiştir. AGİT Yönetim Kurulu Başkanı, son iki yıl içinde Yukarı Karabağ sorununda ve Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü meselesinde çözüme yönelik hiçbir ilerlemenin olmadığını belirtmiştir. Minsk Grubu eşbaşkanları tarafından bu sorunla ilgili üç ilke önerilmiştir: Ermenistan ve Azerbaycan Cumhuriyetlerinin toprak bütünlüğü; Azerbaycan içinde Yukarı Karabağ’a kendi kaderini tayin hakkı veren antlaşmayla belirlenen Yukarı Karabağ’ın hukuki statüsü; Yukarı Karabağ’ın tüm nüfusu için güvenlik garantisi.¹¹⁷ Böylece AGİT bu sorunun Azerbaycan’ın toprak bütünlüğü, Yukarı Karabağ’ın Azerbaycan’da kalması ve bütün ahalisinin güvenliğinin temin edilmesi şartları ile çözüme kavuşturulacağını mümkün olduğunu onaylamıştır.

1997 yılından bugüne kadar Minsk Grubu Eşbaşkanları Lizbon ilkelerine dayanarak sorunun çözümü için üç öneride bulunmuşlardır. Bunlardan biri Haziran 1997’de sunulan Yukarı Karabağ’ın statüsü de dahil bütün konulara aynı anda izin verilmesini öngören “paket çözüm” olmuştur. İkincisi Eylül 1997’de ileri sürdükleri “aşamalı çözüm”dür. Buna göre çatışma, aşamalı olarak çözülecektir. H. Aliyev bu çözümlerin ikisine de tam razı olmasa bile barış sürecinin işlemesi için iki teklifi de kabul etmiş ancak Ermenistan tarafı bu önerileri kabul etmemiştir. 9 Kasım 1998’de eşbaşkanlar tarafından hukuka aykırı olarak üçüncü “ortak devlet” önerisi sunulmuş ve bu teklif, Azerbaycan tarafından kesin bir şekilde reddedilmiştir. Bunun üzerine 8 Şubat 1999’da H. Aliyev Minsk Grubunun eşbaşkanlarına (ABD, Rusya, Fransa) mektup yazarak bu teklifin AGİT ilkelerine uygun olmadığını ve barış sürecine ciddi zarar vereceğini bildirerek, devlet başkanlarından sorunun adil ve kısa bir sürede çözümlenmesi için çabalarını arttırmalarını istemiştir.¹¹⁸

¹¹⁵ ABDULLAYEV, 2004, s. 36

¹¹⁶ Budapeşte Zirvesi için bkz.: Conference for Security and Co-operation in Europe Summit Budapest - 6 December 1994 <http://lib.aliyev-heritage.org/en/2580033.html> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2018)

¹¹⁷ Lizbon Zirvesi için bkz.: Organization for Security and Co-operation in Europe Summit Lisbon - 3 December 1996 <http://lib.aliyev-heritage.org/en/2954257.html> (Erişim Tarihi 21 Mart 2018)

¹¹⁸ HƏSƏNOV, 2005, s. 611

1.2.1.3. Diğer Uluslararası Örgütlerin Yaklaşımı

BM ve AGİT dışında Yukarı Karabağ sorununun çözüm sürecinde İslam İşbirliği Teşkilatı'nın (İİT) da önemli bir yeri vardır. 1993 yılından itibaren İİT Kazablanka'da, Jakarta'da ve Tahran'da gerçekleştirilen zirve toplantılarında Ermenistan'ın saldırganlığını dile getirmiş, Azerbaycan'ın topraklarının % 20'sinin ilhak edildiğini bildirmiş ve kınamış, bunula ilgili bir dizi kararlar kabul etmiştir. Ayrıca İİT, Ermenistan'ı saldırgan bir devlet olarak tanıyan ilk uluslararası örgüt olmuştur.¹¹⁹

25 Ocak 2001 tarihinde Azerbaycan'ın AK'ye üye olması, önemli sorunlarını uluslararası toplumun dikkatine sunmak için önemli bir adım olmuştur. AK Parlamenter Meclisi toplantılarında Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırgan faaliyetlerini içeren belgeler imzalanmıştır. Bu belgelerde Ermeniler tarafından Hocalı ahalisinin öldürüldüğü, Azerbaycan topraklarının % 20'sinin ilhak edildiği, Ermenistan'da ve ilhak edilen topraklarda yaşlılar, kadınlar, çocuklar dahil birçok Azerbaycan Türkü'nün rehine olarak tutulduğu ve diğer meseleler de belirtilmiştir. 2000'li yılların başlarında AK Parlamenter Meclisi'nin gerçekleştirdiği oturumlarda Azerbaycan - Ermenistan arasındaki ilişkinin ve Yukarı Karabağ sorununun farklı yönlerini yansıtan onlarca önemli belge yayımlanmıştır. Böylece, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını ilhak ettiği Avrupa Konseyi tarafından da onaylanmıştır. Ancak buna rağmen AK ne Ermenistan'ı işgalci devlet olarak tanımış ne de Ermenistan silahlı kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarından çekilmesini talep etmiştir.¹²⁰

2004 yılından beri Azerbaycan'ın diplomatik çabaları sonucunda AB de Yukarı Karabağ sorununun barışçıl yolla çözülmesi için çaba göstermektedir. 2004 yılında AB Parlamentosu, Güney Kafkasya'daki güvenlik konusunu müzakere ederken bölgede güvenliğe ve barışa engel olan esas olayın Yukarı Karabağ sorunu olduğu sonucuna varmış; bu sebeple bütün Avrupa devletlerinin bu sorunun çözümü için çaba göstermeleri gerektiğini belirtmiştir. AB Parlamentosu'nun ilgili oturumunda "Avrupa Birliği'nin Güney Kafkasya politikası" konusunda sunulan rapora dayanarak kabul edilmiş kararda Ermenilerin ilhak ettiği topraklarda, Azerbaycan Türklerine karşı etnik temizlik yaptıkları ile ilgili bazı bilgiler verilmiştir. Aynı zamanda AB Parlamentosu,

¹¹⁹ "Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - II. Fəsil...", 2005, s. 147

¹²⁰ ABDULLAYEV, 2004, s. 51 - 57; HƏSƏNOV, 2011, s. 319 - 320

Güney Kafkasya’da güvenliğin sağlanabilmesi için bu sorunun çözümlenmesini ve Azerbaycan topraklarının geri verilmesini de önermiştir.¹²¹

1.2.2. Devletlerin Yukarı Karabağ Sorununa Yaklaşımı

1.2.2.1. ABD’nin Yaklaşımı

ABD, SSCB’nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını ilan etmiş devletlerde ilişkilerin kurulabilmesi için beş şart ortaya koymuştur. Bu şartlardan ilki, eğer adı geçen bu cumhuriyetlerden herhangi biri, diğerinden toprak iddiasında bulunursa, bu devlet ABD tarafından tanınmayacaktır. Ancak ABD, öne sürdüğü bu şartlara rağmen, toprak iddiasında bulunmakla kalmayıp Azerbaycan topraklarının % 20’sini ilhak eden Ermenistan’ı tanımıştır. Ayrıca Ermenistan, İsrail’den sonra ABD’den en fazla yardım alan devlet olmuştur. Bunun yanı sıra ABD Azerbaycan’ı, Ermenistan’a ambargo uygulamakla ve saldırı amaçlı kuvvet kullanmakla suçlamıştır..¹²² ABD Kongresi Azerbaycan’a, her türlü yardımı durdurmayı öngören Özgürlüğü Destekleme Yasası’nın¹²³ 907. bölümü uyarınca ekonomik ambargo uygulamıştır. 24 Ekim 1992 tarihli bu yasaya göre uluslararası insan hakları ilkelerine saygı duymadıkça, Ermenistan’a uyguladığı ambargoyu kaldırmadıkça ve Yukarı Karabağ sorununda Ermenistan’a karşı kuvvet kullanmayı bırakıp sorunun barışçıl yolla çözüme kavuşturulması için uğraşmadıkça ABD Kongresi tarafından Azerbaycan’a yönelik her türlü yardım kesilecektir.

Böylece, eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri içinde Amerikan ambargosunun uygulandığı tek devlet de Azerbaycan olmuştur.¹²⁴

ABD’nin Azerbaycan’a karşı olan bu olumsuz tavrını yıkmakta Haydar Aliyev’in önemli bir rolü vardır. H. Aliyev ABD Kongresi üyeleriyle ve senatörlerle görüşmeler yaparak 907. bölümün iptal edilmesi ya da hükümlerinin hafifletilmesi için çaba göstermiştir. Ayrıca ABD’nin önemli fikir adamlarıyla görüşmeler yaparak burada

¹²¹ HƏSƏNOV, 2011, s. 320 - 321

¹²² Emin ŞİHALİYEV: “Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azerbaycan Çatışması”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(1): 139-160, Çankırı - 2012, s. 151

¹²³ Özgürlüğü Destekleme Yasası’nın İngilizce tam metni için bkz.: Freedom Support Act <https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-bill/2532/text> (Erişim Tarihi 21 Mart 2018)

¹²⁴ ŞİHALİYEV, 2012, s. 151

Azerbaycan Lobisi oluşturmaya çalışmıştır. Azerbaycan'ın petrol rezervlerini kullanarak H. Aliyev, büyük şirketlerin dikkatlerini Azerbaycan'ın üzerine çekmiştir. Uyguladığı bu politikanın sonucunda Aliyev ile Clinton arasında bir görüşme gerçekleşmiş ve ortak bir bildiri imzalanmıştır. Bu bildiri de Yukarı Karabağ sorununun yıl sonuna kadar çözülmesi öngörülmüştür. Bu bildiri o döneme kadar süren gergin ilişkilerin yumuşaması ve Aliyev'in dış politikadaki başarısı demektir. Ancak Azerbaycan ile ilişkileri düzeltmeye çalışan Amerikan Hükümeti'ne karşın, ABD Kongresi Ermeni lobisinin etkisinde kalmış ve 907. bölüm ne iptal edilmiştir ne de hükümleri hafifletilmiştir. Fakat ABD - Azerbaycan ilişkilerine bakıldığında, artık Amerika'da Azerbaycan konusunda kamu bilinci yükselmiş, Ermeni lobisinin Kongre üzerindeki ve karar alma mekanizmasındaki etkileri azalmıştır.¹²⁵

11 Eylül 2001'den sonra oluşturulan uluslararası teröristlere karşı olan koalisyona Azerbaycan'ın da katılmasıyla ABD 907. bölümün geçerliliğini durdurmuştur. Bunun Azerbaycan'ın dış politikasında bir takım faydaları olsa da Yukarı Karabağ sorununun çözümlenmesinde bir ilerleme olmamıştır. Bu da ABD'nin AGİT Minsk Grubun eşbaşkanlarından biri olmasına karşın, Yukarı Karabağ sorununun Amerika'nın milli çıkarları bakımından önem taşımadığını göstermektedir.¹²⁶

1.2.2.2. Rusya'nın Yaklaşımı

Rusya, Yukarı Karabağ sorunda önemli bir oyuncu olarak yer almaktadır. SSCB'nin dağılmasından sonra Azerbaycan'ın ve Gürcistan'ın BDT üyeliğini onaylamaması, bu bölgeyi kendi etki alanına almak isteyen Rusya'nın bu devletlere baskı yapmasına yol açmıştır. Bu sebeple Azerbaycan BDT üyeliğini kabul edene kadar Rusya, Yukarı Karabağ sorunda Ermenistan'ı desteklemiştir. Ayrıca AGİT Minsk Grubu'nda önemli bir yere sahip olan Rusya, Lizbon Zirvesi'ne kadar açık bir şekilde Ermenistan'ı ve

¹²⁵ Reha YILMAZ: “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərq - Qərb, Bakı - 2010, s. 378 - 379

¹²⁶ Emin ŞİHALİYEV / RehaYILMAZ: “Ermenistan - Azerbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları”, Bilge Strateji, Cilt 7, Sayı 13, ss. 31-54, 2015, s. 41

Yukarı Karabağ'ın ayrılıkçı kuvvetlerini destekleyerek onlara her açıdan yardım etmiştir.¹²⁷

28 Ağustos 1997 tarihinde Rusya, Ermenistan ile “Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Destek Antlaşması” imzalamıştır. Ermenistan sınırı Rus askeri güçleri tarafından korunmuştur. Azerbaycan'ın bu sorunu çözüme ulaştıramamasının önemli etkenlerinden biri de Rusya'nın Ermenistan'ı destekleyen politikası olmuştur.¹²⁸

Azerbaycan'ın BDT'ye üye olmasının ve Haydar Aliyev'in başkanlığa gelmesinin ardından, Rusya ile Azerbaycan arasındaki gerginliğin azalması beklenmiştir. Ancak bu süreçte Rusya'nın Yukarı Karabağ sorununda Ermenistan'ı desteklemesi, Azerbaycan'ın kendi petrolünü üretip bağımsız olarak uluslararası pazara ulaştırması, Rusya'nın Çeçenistan'da patlak veren savaşı bahane ederek Azerbaycan ile olan ortak sınırı kapatması ve diğer olaylar, Azerbaycan ve Rusya arasındaki ilişkilerin normalleşmesini engellemiştir.¹²⁹

Günümüzde Azerbaycan ile Rusya arasındaki ilişki, stratejik ortaklık seviyesine ulaşmıştır. İki devlet arasında 200'e yakın uluslararası sözleşme mevcuttur. Bu da son yıllarda iki devlet arasındaki siyasi iş birliğinin önemli ölçüde ilerlediğini göstermektedir. Hem Azerbaycan'ın hem de Rusya'nın ulusal çıkarlarına ve ortak menfaatlerine uygun girişimleri hayata geçirmek, iki taraf arasındaki siyasi-ekonomik ilişkilere ve bölgedeki güvenliğin teminine ortam yaratmıştır. Bu da Rusya'nın Yukarı Karabağ sorununda Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün korunarak çözümlenmesindeki etkinliğini arttırmıştır.¹³⁰

1.2.2.3. Türkiye'nin Yaklaşımı

1988 yılından beri yani Yukarı Karabağ sorununun ortaya çıktığı andan bu yana Türkiye bu sorunun Azerbaycan'ın toprak bütünlüğü çerçevesinde çözülmesi gerektiğini

¹²⁷ Havva MEMMEDOVA: “Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümleme Sürecinde Haydar Aliyev'in Diplomasi Yöntemi”, OAKA Dergisi, 2009, s. 182 - 184

¹²⁸ Uğur Yasin ASAL: “Dağlık Karabağ Sorunu'nun Çatışma Çözümü Perspektifinden Analizi”, Asya'da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları, İstanbul - 2013, s. 66 - 67

¹²⁹ MEMMEDOVA, 2009, s. 182 -184

¹³⁰ Fərhad MƏMMƏDOV: “Azərbaycan–Rusiya Münasibətləri: 1991-2016”, Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Toplusu, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), “Poliart” MMC, Bakı - 2017, s. 184

savunmuştur. Bu sebeple de sorunu uluslararası örgütlerin gündemine getirmeye çalışmış ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü savunan kararları da desteklemiştir.¹³¹ Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını ilhak etmesiyle birlikte Türkiye, Ermenistan ile sınırlarını kapatmıştır. Türkiye'ye göre bölgedeki barış ve güvenliğin sağlanması için Yukarı Karabağ sorunu barışçıl yollarla çözümlenmelidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki Türkiye, Azerbaycan'ın talebi üzerine Bakü - Tiflis - Ceyhan Ham Petrol Hattı ve Bakü - Tiflis - Kars Demiryolu Projeleri'nde Yukarı Karabağ sorunu sebebiyle Ermenistan'a yer vermemiştir.¹³²

7 Ocak 2003 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı R. T. Erdoğan, Azerbaycan'ı ziyaret ederek Yukarı Karabağ sorununda Türkiye'nin Azerbaycan'ı desteklediğini; bu konuda önceden yürüttüğü politikayı devam ettireceğini belirtmiştir. Ayrıca 2008 yılında BM Genel Kurulu'nda yapılan oylamada da Türkiye, Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünü desteklemiştir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı R. T. Erdoğan, Yukarı Karabağ sorununun çözümlenmediği sürece Ermenistan ile sınırları açmama politikasını devam ettirmiştir. Diğer taraftan ise Türkiye diğer devletlerle, esasen de AGİT Minsk Grubu'nun eşbaşkanları ile görüşmelerinde, Yukarı Karabağ sorununda çözümün hızlandırılmasını talep etmektedir.¹³³

1.2.2.4. İran'ın Yaklaşımı

İran, 25 Aralık 1991'de Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanımış, 1992 yılının Şubat ayında da Yukarı Karabağ çatışmasında ilk arabuluculuk girişimini yapmıştır. O dönem İran Dışişleri Bakanı olan Ali Ekber Veliyev Bakü'yü, Karabağ'ı ve İrevan'ı ziyaret ederek Azerbaycan ve Ermenistan arasında ateşkesin oluşması için çaba göstermiştir. Ancak 25-26 Şubat 1992 tarihlerinde Hocalı'da Ermenilerin soykırım gerçekleştirmesiyle¹³⁴ ateşkes çabaları boşa çıkmıştır. Belirtmek gerekir ki Yukarı

¹³¹ Cavid VƏLİYEV: “Azərbaycan–Türkiyə Münasibətləri: 1991-2016”, Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Toplusu, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), “Poliart” MMC, Bakı - 2017, s. 125

¹³² ASAL, 2013, s. 69

¹³³ VƏLİYEV, 2017, s. 130 - 131

¹³⁴ Hocalı'da gerçekleştirilen fiillerin “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi” çerçevesinde soykırım olarak nitelendirilmesi ile ilgili bkz.: Bahadır Bumin ÖZARSLAN: “Soykırım

Karabağ sorununun ilk dönemlerinde İran İslam Cumhuriyeti, mülteci akınıyla karşı karşıya kalmış olan Azerbaycan'a yardımda bulunmuştur. Bu durumun ortaya çıkmasında, İran'da yaşayan milyonlarca Azerbaycanlı Türk'ün etkisi olmuştur. Ancak Azerbaycan'ın 1994 yılında imzalanan "Asrın Antlaşması" ile Batılı şirketlerle ilişkilerini genişletmesi, İran'ın Ermenistan ile yakınlaşmasına sebep olmuştur.¹³⁵

İran'ın Ermenistan ile ilişkilerinin pekiştirilmesinin sebebi İran'da yaşayan Azerbaycan Türklerinin Azerbaycan ile birleşmesi ve daha büyük Azerbaycan düşüncesine bağlanmaları endişesi olmuştur. Bu sebeple İran, Azerbaycan'ın daha zayıf kalmasını kendi açısından elverişli bulmaktaydı. Burada İran'ın izlediği politika, Ermenistan'ın güçlendirilmesini sağlamaktır ki bu da Güney ve Kuzey Azerbaycan'ın birleşmesinin önünü kesecektir. Diğer bir ifade ile İran, kendi ülkesinde yaşayan Türk nüfusunun ilerde bağımsızlık istemesi ve bu konuda hem Azerbaycan'ın hem Türkiye'nin de önemli bir rol oynaması ihtimaline karşılık, Ermenistan ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktadır. Ayrıca Ermenistan için de uluslararası toplumla olan bağlantısında İran, önemli bir faktör sayılmaktadır. Zira Türkiye ve Azerbaycan'ın uyguladığı ambargo sebebiyle dış dünya ile ilişkisi kısıtlanmış ve denize çıkışı bulunmayan Ermenistan açısından İran, dış dünyaya açılma noktası sayılmaktadır.¹³⁶

Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı", Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, 2014

¹³⁵ Məsiəğa MƏHƏMMƏDLİ: "Azərbaycan–İran Münasibətləri", Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Toplusu, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), "Poliart" MMC, Bakı - 2017, s. 226 - 237

¹³⁶ ŞİHALİYEV, 2012, s. 154 - 155

2. BÖLÜM

AVRUPA İNSAN HAKLARI SÖZLEŞMESİ'NDE

MÜLKİYET HAKKI

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi çerçevesinde mülkiyet hakkının inceleneceği bu bölümde, genel olarak mülkiyet hakkı ve AİHS'ye göre mülkiyet hakkı ele alınacaktır. Öncelikle mülkiyet hakkı kavram olarak açıklanacak, tarihi gelişimi ele alınacaktır. Konumuzla bağlantılı olduğu için Azerbaycan'da da mülkiyet hakkının tarihi gelişimi incelenecektir. Bunun yanı sıra mülkiyet hakkıyla ilgili temel yaklaşımlar irdelenecektir.

Son olarak mülkiyet hakkı AİHS çerçevesinde ele alınacaktır. Burada da öncelikle sözleşmeye göre mülkiyet hakkının kavramı, daha sonra bu hakkın kıstasları, devletlerin yükümlülükleri, sözleşmeyle belirlenen üç kural ilkesi ve mülkiyet hakkının sınırlandırılması incelenecektir.

2.1. GENEL OLARAK MÜLKİYET HAKKI

2.1.1. Mülkiyet Hakkı Kavramı

Türkçe'de kullanılan mülkiyet kelimesi Arapça'daki "*hüküm ile bir şeyin zaptı ve tasarrufu*" anlamına gelen "mülk" sözcüğünden türemiştir. Mülk kelimesinin yanı sıra melik, malik, meleke kelimeleri de Arapça "m-l-k" kökünden gelmiş ve "güç, kuvvet, iktidar" anlamını taşımaktadırlar. Anlaşılacağı üzere mülkiyet ile egemenlik kavramları arasında sıkı bir bağ olduğu görülmektedir.¹³⁷ Aynı bağ Yunan ve Latin dillerinde de mevcuttur. Örneğin Yunanca mülkiyet kavramını ifade eden "kyriotes" "hakim, efendi, ev sahibi" anlamına gelen "kyrios"tan türemiştir. Latince'de ise mülkiyet anlamını ifade eden iki kelime bulunmaktadır. Öncül olarak kullanılan ve somut bir anlam taşıyan "dominium" kelimesi "dominus"tan türemiştir. "Efendi, sahip, yöneten" anlamına gelen "dominus" ise kaynağını "ev, yuva, memleket" anlamını ifade eden "domus"tan

¹³⁷Adnan GÜRİZ: Teorik Açından Mülkiyet Sorunu, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 253, Ankara - 1969, s. XI; Saim TUĞRUL: Kamu Hukuku Açısından Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması, Kazancı Matbaacılık, İstanbul - 2004, s. 3

almıştır. Latince’de mülkiyet anlamına gelen soyut anlamlı ve “dominium”dan sonra ikinci sözcük olarak kullanılan “proprietas”, “proprius” sıfatından gelmiştir. “Proprius” sıfatı “kendine özgü, özel” anlamlarına gelmektedir. Böylelikle “proprietas” kelimesinin de kişiye özgü bağımsız bir egemenlik düşüncesiyle bağdaştığı görülmektedir.¹³⁸

Mülkiyet kavramı malik ile mülkiyetin konusunu oluşturan nesne arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir. Malik yani kişi, mülkiyet ilişkisinin birinci unsurunu teşkil eder. Genellikle malik olarak gerçek kişi karşımıza çıksa da tüzel kişi de malik olabilir. Nesne yani “şey”, mülkiyet ilişkisinin ikinci unsurudur. Burada “şey”, mülkiyet ilişkisine konu olabilecek nesne veya malı ifade etmektedir.¹³⁹ Hukuki anlamda mal ise ekonomik bir değere sahip olan ve başkasına devri mümkün olan şeylerdir.¹⁴⁰

Mülkiyet, insanın hem maddi hem de manevi yaşamının temelini oluşturmaktadır.¹⁴¹ İnsan, varlığını sürdürebilmek için doğadaki nesnelere elde etmek, onların üretimini sağlamak, tüketmek ve o mallardan yararlanmak zorundadır. Böylece mülkiyet, insanın hem doğa hem de insan ile arasında olan ilişkiyi içinde barındıran geniş kapsamlı bir olgudur.¹⁴²

Tarihte kölelerin yani insanların da bir nesne olarak mülkiyet ilişkisine konu oldukları görülmüştür. Ancak mülkiyet ilişkisinin taşınır mallar üzerinde başladığı kabul edilmektedir. Bununla birlikte zaman içinde mülkiyet ilişkisinin genişlemesiyle taşınmaz mallar da mülkiyetin konusunu oluşturmuştur. Öte yandan, gayri maddi mallar da mülkiyetin konusu sayılabilmektedir. Örneğin patent hakkı, fikri ve sınai haklar da mülkiyet ilişkisine konu olabilirler. Fakat deniz, hava, güneş gibi doğal güçler hukuki olarak mal sayılmazlar ve mülkiyet ilişkisinin konusunu teşkil etmezler.¹⁴³

Sahibine eşya üzerinde doğrudan doğruya hakimiyet kurma yetkisi tanıyan, herkese karşı ileri sürülebilen ve herkesin uymakla mükellef olduğu aynı hak, bir malvarlığı hakkıdır. Sahibine tanıdığı yetkiler açısından en geniş kapsamlı aynı bir hak olan

¹³⁸ GÜRİZ, 1969, s. XI; Nuşin AYİTER: Eşya Hukuku (Kısa Ders Kitabı), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.: 412, Sevinç Matbaası, Ankara - 1977, s. 78; Niyazi ÖKTEM/Ahmet Ulvi TÜRKBAG: Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet, Der Yayınları, İstanbul - 2012, s. 270

¹³⁹ Esin ÖRÜCÜ: Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı: Mülkiyet Hakkının Sınırlanması, İÜHF Yayınları, İstanbul - 1976, s. 4; Halil KALABALIK: İnsan Hakları Hukuku, Güncellenmiş 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara - 2015, s. 540

¹⁴⁰ Necip BİLGE: Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları, 25. Bası, Turhan Yayınları, Ankara - 2008, s. 217

¹⁴¹ Ziya UMUR: Roma Hukuku Lügatı, İÜHF Yayınları No. 3170, İstanbul - 1983, s. 132

¹⁴² GÜRİZ, 1969, s. XII

¹⁴³ ÖRÜCÜ, 1976, s. 5

mülkiyet hakkı,¹⁴⁴ sahibine hakkın konusunu teşkil eden şeyden kullanma (usus), ürünlerinden yararlanma (fructus) ve malı tüketme (abusus) yetkileri vermektedir.¹⁴⁵ Hukukta asırlardır bütün topluluklar için ortak, değişmez bir mülkiyet kavramı aranmış ancak mülkiyetin somut bir fikir olmaması ve ilk çağlardan günümüze kadar töre ve kurumların gelişmesi sonucu oluşan bir kavram olması sebebiyle tarifi tam olarak yapılamamıştır. Sonuç olarak malikin eşya üzerindeki yetki ve ödevleri farklı hukuk sistemlerinde değişiklik gösterebileceği gibi aynı milletin hukuk sistemi içinde de farklılıklar mümkündür. Ortak değişmez bir mülkiyet kavramının olmamasının diğer bir sebebi ise mülkiyetin hukuki bir kurum olmasının yanı sıra ekonomi, sosyal ve ahlaki bir kurum olmasıdır. Yani belli bir devre ya da sisteme ait mülkiyet kavramını tarif edebilmek için o devrin ve sistemin hukuk, ekonomik, sosyal ve ahlak değerlerini de göz önünde bulundurmamak gerekir. Her ulus sosyal hayatını, kendi dünya görüşüne göre oluşturmaktadır. Mülkiyet de sosyal bir olgu olarak her milletin kendi dünya görüşüne göre şekillenmektedir.¹⁴⁶

2.1.2. Mülkiyet Hakkının Tarihi Gelişimi

2.1.2.1. İlkel Topumlarda Mülkiyet Hakkı

Hukuki olmakla birlikte tarihi niteliğe de sahip olan mülkiyet olgusunun gelişimi sosyo-ekonomik koşullara, her devrin ve her toplumun değerlerine, üretim ilişkilerine ve egemen üretim biçimine göre şekillenmiştir. Bu sebeple mülkiyet anlayışı her devirde, her toplumda, her siyasal ve ekonomik sistemde farklılıklar göstermektedir.¹⁴⁷

İlkel toplumlarda mevcut olduğu kabul edilen mistik anlayış, insanın maliki olduğu eşyayla olan ilişkisine de yansımaktaydı. Mistik anlayışta mülkiyet kolektiftir ve bu sebeple mülkiyet de topluma aittir. Bireyin toplum dışında bir varlığının olduğu kabul

¹⁴⁴ Mehmet AYAN: Eşya Hukuku II Mülkiyet, 8. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya - 2015, s. 3

¹⁴⁵ Kemal OĞUZMAN/Özer SELİÇİ/Saibe OKTAY-ÖZDEMİR: Eşya Hukuku, 19. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul - 2016, s.23; Turhan ESENER/Kudret GÜVEN: Eşya Hukuku, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara - 2015, s. 52; Şeref GÖZÜBÜYÜK: Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları, 25. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara - 2006, s. 129

¹⁴⁶ Fikret EREN: “Mülkiyet Kavramı”, Dr. A. Recai Seçkine Armağan, AÜHF Yayınları, Ankara - 1974, s. 766

¹⁴⁷ Ahsen COŞAR: “Mülkiyet Kavramı ve Çeşitleri (I)”, Ankara Barosu Dergisi, S. 3, Ankara - 1985, s. 504-505

edilmez çünkü gerçek birlik, toplum içinde sağlanmaktadır. Toplum ise yaşayanlarla birlikte ölüleri de içine aldığından toprak üzerindeki mülkiyet hakkı, yaşayanlarla birlikte ölülere de aittir.¹⁴⁸

İlkel toplumlarda kollektif mülkiyet, sadece topraktan ibaret değildir. Taşınır mallar da çoğu kez kollektif mülkiyet kapsamına girmektedir. Ancak kollektif mülkiyet, ilkel toplumda daha üstün olsa bile kişilerin kendi ürettikleri veya yaptıkları mallar yani kendi eseri olan mallar, onların özel mülkiyetleri olarak kabul edilir. Bu mallar yani eşyalar kişinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu eşyaların malikleri öldüğü zaman bu eşyalar da ölüyle birlikte yakılırlar veya gömülürler.¹⁴⁹

2.1.2.2. Antik Yunan'da Mülkiyet Hakkı

Antik Yunan toplumunda kabul edilmiş ve yerleşmiş şu üç unsurun olduğu görülmektedir: Din, aile ve mülkiyet hakkı. Bu üç unsur arasında sıkı bir bağ bulunmaktaydı. Her ailenin kendi toprağı ve cetleri vardı. Antik Yunan'da, ailede ölenler kutsallaşp birer tanrısal varlık haline gelmekteydiler. Bu tanrısal varlıklara, sadece o ailenin mensupları taparlardı. Yani bu cetler de ailenin mülkü sayılmaktaydılar. Ayrıca ölüer de toprağı sahipti. Onlar için evin içinde bir mihrap hazırlanırdı ve toprağın içine konurdu. Ölüerle toprak arasında, gizli-manevi bir bağ olduğu düşünülürdü. Bu sebeple ölüünün yeri değışemezdi. Sonuç olarak Antik Yunan'da mülkiyet hakkının kökeninin dine dayandığı görülmektedir.¹⁵⁰

Buradan da anlaşılacağı üzere Antik Yunan'da ilk başlarda sadece aile mülkiyeti vardı. Aile mülkiyeti sadece yaşayanları değil ölüleri ve doğacak olanları da kapsadığından mülkiyet, mevcut ailenin elinde bir emanet olarak kabul edilirdi. Bu düşüncenin Antik Yunan'da miras hakkını da etkilediğı görülmektedir. Erkek çocuk bütün eşyaların mirasçısı olurdu. Ailede birkaç erkek çocuk varsa mirasçı en büyüğü olurdu. Kız çocuk

¹⁴⁸ Felicien CHALLAYE: Mülkiyetin Tarihi, çev. Turgut Aytuğ, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul - 1969, s. 10-12

¹⁴⁹ CHALLAYE, 1969, s.14-15

¹⁵⁰ Фюстель де КУЛАНЖ: Древний Город. Религия, Законы, Институты Греции и Рима, Пер. с Англ. Л.А.Игоревского, Изд. Центрполиграф, Москва - 2010, (Fyustel de Kulanj: Drevniy Gorod. Religiya, Zakoni, Instituty Gretsii i Rima, Per. s Angl. L. A. İgorevskogo, İzd. Tsentrpoligraf, Moskva) s. 58-63

ise evlendiğinde başka bir ailenin ocağına gidip, kocasının dinini benimseyeceği için mirasçı olamazdı.¹⁵¹

Antik Yunan’da mülkiyet, eşyalarla birlikte insanları da kapsamaktadır. Mülkiyete konu olan insanlar yani köleler, hukuki olarak bir nesne ile aynı niteliğe sahiptir ve sahipleri öldükleri zaman aynı şekilde mirasçıya kalmaktadırlar. Ayrıca kölelerin bir kısmı, kişiye bağlı olarak taşınır mal gibi efendiden efendiye el değiştirdiği halde; bir kısmı da taşınmaz mal gibi toprağa bağlı olurlar, onların çocukları da o toprakta çalışmak zorundadırlar.¹⁵²

Ticaretin gelişmesi ile MÖ 4. yüzyılda, toprak mülkiyeti kutsallığını kaybetmeye başlamıştır. Ekonomik ilerleme neticesinde mübadele edilebilecek eşyanın çoğalması taşınır malların değerinin artmasına sebep olmuş, böylece insanlar da topraklarını elden çıkartmak zorunda kalmışlardır. Bu da aile mülkiyetinin yerini, ferdi mülkiyete bırakmasına sebep olmuştur. Aile mülkiyetinin önemini yitirmesinin diğer sebebi de vasiyetname hakkının kabul edilmesi olmuştur. Zira bu, toprağın evlattan başkasına da geçirilebilmesini sağlamıştır. Antik Yunan’da demokrasinin bozulması, oligarşinin ve tiranlığın kurulması, bu döneme denk gelmiştir.¹⁵³

2.1.2.3. Roma’da Mülkiyet Hakkı

Roma’da da Antik Yunan’da olduğu gibi başlangıçta aile mülkiyeti vardı. Her aile kendi evi, hayvanları, tarlası ve kutsal sayılan toprak üzerinde aile mülkiyetine sahipti.¹⁵⁴

Aile, aile başkanının yani “pater”in yönetimi ve egemenliği altında bulunmaktaydı. Ancak ailede egemenliğe sahip olsa bile aile başkanının aile mallarının üzerinde tasarruf yetkisi bulunmamaktaydı, bu malları kimseye satamaz ve vesayet yoluyla başkalarına geçiremezdi. Aile malları, çocuklar aracılığıyla nesilden nesle geçmekteydi.¹⁵⁵

Roma devletinin büyümesi ile aile mülkiyeti, yerini zamanla ferdi (özel) mülkiyete bırakmıştır. Ferdi mülkiyet, On İki Levha Kanunlarından sonra belirginlik kazanmıştır.

¹⁵¹ CHALLAYE, 1969, s.18-21

¹⁵² GÜRİZ, 1969, s. 13

¹⁵³ GÜRİZ, 1969, s. 13

¹⁵⁴ GÜRİZ, 1969, s. 26; CHALLAYE, 1969, s. 33

¹⁵⁵ GÜRİZ, 1969, s. 26

Daha sonraki süreçte de hukukçular, mülkiyete bağlı kuralları inceleyerek geliştirmişlerdir.¹⁵⁶

Roma İmparatorluğu'nda fethiler neticesinde sınırların genişlemesiyle kazanılan toprakları devlet, kapitalist çiftçilere kiralamaktaydı. Bu büyük topraklar çiftçilerin özel mülkleri olurdu ve bu topraklarda çiftçiler, köle çalıştırır; kente, pazara dönük üretim yaparlardı. Bu sebeple toplumda köleci üretim biçimine dayalı ekonomik düzen oluşmuştu. Bu düzen sonucunda Roma, zenginleşerek kapitalist bir devlet haline gelmiştir. Fakat bu zenginliklerden sadece belli bir grubun yararlanabilmesi servet adaletsizliğine sebep olmuştur. Bu da Roma'da ayaklanmalara yol açmıştır. Toplumun bu soruna çözüm arayışları, Roma hukukunu şekillendirmiştir. Bu hukukun en önemli esaslarından birinin de mülkiyet hakkı olduğunu söylemek mümkündür.¹⁵⁷

Roma hukuku, mülkiyet açısından üç önemli niteliği birleştirmiştir. Bunlar usus (kullanma), fructus (yararlanma) ve abususdur (tüketme). Roma hukukunda mülkiyet hakkı mutlak bir hak niteliğindedir ve malik, sınırsız olmasa bile kullanma, yararlanma ve tüketme açısından önemli yetkilere sahip olmuştur. Bu yetkilerin sınırını, kamu yararı oluşturmaktadır. Bu kapsamda devletin kamulaştırma usulü ile mülkiyete, mülkiyet hakkına müdahalesi mümkündür.¹⁵⁸

2.1.2.4. Ortaçağ'da Mülkiyet Hakkı

Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışı ve bu olaya sebep olan Cermen istilası, Ortaçağ Avrupası'nda ekonomik düzeni ve mülkiyet sistemindeki değişiklikleri etkileyen en mühim olay sayılmaktadır. Bu olay neticesinde, aynı gelişim düzeyinde olmayan toplumların karşılaşması ve birleşmesi mümkün olmuştur. Şüphesiz ki Roma dünyası tek bir kurum değildi. Roma medeniyeti farklı yöresel gelenekleri içinde barındırmış, bu gelenekler de farklı sosyal sınıflara ait farklı hayat şekillerinin ortaya çıkmasında etken olmuştur.¹⁵⁹

¹⁵⁶ GÜRİZ, 1969, s. 27; Bülent TAHİROĞLU: Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından ; No : 2809, İstanbul - 1981, s. 13

¹⁵⁷ Nihat BULUT: "Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet Hakkı", EÜHFD, C. X, S. 3-4, 2006, s. 17

¹⁵⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: TAHİROĞLU, 1981, s. 153-154; ÖKTEM/TÜRKBAĞ, 2012, s. 276

¹⁵⁹ GÜRİZ, 1969, s. 71

Ortaçağ'da, özellikle Batı Avrupa'da hakim olan feodal düzende devlet birliği mevcut değildi. Feodal düzenin siyasi açıdan getirdiği en önemli özellik, devlet egemenliğinin parçalanmış olması ve insanların devlete değil toprak sahibi olan senyörlere bağlı olmalarıdır.¹⁶⁰ Büyük işgal ve savaşlardan sonra insanlar, bir tehlikenin kurbanı olmamak ve kendilerini korumak için daha güçlü birinin himayesine sığınmayı tercih etmişlerdir. Bu dönemde insan daha kuvvetli ve nüfuzlu bir senyöre başvuruyor ve ona bağımlı bir hale geliyordu. Kişinin eğer kendi arazisi varsa onu da senyöre devrediyordu. Senyör ise bu araziyi işletmesi için kişiye bırakıyordu. Bazen senyör, kendi gücüne dayanarak zayıfları himayesi altına alıp bu bahane ile de mallarına el koyuyordu.¹⁶¹

Feodal düzene geçiş, senyörlerin çabaları ile ortaya çıkmıştır. Köleliğin Hristiyanlığa aykırı olması, feodal beylerin kölelik kurumunu daha fazla sürdürememelerine yol açmıştır. Bu sebeple feodal beyler, daha insani görünümlü bir sistem kurmuşlardır. Böylece feodal düzen içerisinde köylüler bir senyöre, senyör kendinden daha güçlü olan bir senyöre, daha güçlü bir senyör ise krala bağlıydı. Kral ise iktidarını, ilke olarak Papa'ya bağlı bir şekilde sürdürmekteydi. Bu hiyerarşi tüm Avrupa'nın toplumsal yapısını oluşturmaktaydı.¹⁶²

Köylülerin yani serflerin ve vassalların senyörlere bağımlılığı ömür boyu sürer, senyörün veya serf ve vassalın ölümüyle biterdi. Ancak zaman içinde bağımlılık ve sağlanan kazanç, miras yoluyla geçmeye başladı.¹⁶³ Serflerin işledikleri topraklarda elde ettikleri ürünlerin büyük bir kısmını toprağın efendisi olan senyör almakta, diğer kısmını da köylülere bırakmaktaydı. O topraklarda çalışma karşılığında da savaş ve istila zamanlarında serfler, senyörlerin malikanelerinde koruma altına alınırlardı. Ayrıca senyör, kendi toprağında yaşayan halkın sorunlarını bir yargıç olarak çözümler; gerektiğinde ceza da verirdi.¹⁶⁴

Feodal sistemde aynı toprak parçası birbirine bağlı, birbiri üzerinde hak sahibi ve birbirine karşı bir takım yükümlülükleri olan kişilere aitti. Yani toprağın tek maliki senyör değildi, o toprak üzerinde çalışan halkın da bazı hakları ve yükümlülükleri vardı.

¹⁶⁰ Murat SARICA: 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi, Gerçek Yayınevi, İstanbul - 1977, s. 36

¹⁶¹ CHALLAYE, 1969, s. 55

¹⁶² ÖKTEM/TÜRKBAĞ, 2012, s. 281

¹⁶³ CHALLAYE, 1969, s. 55-56

¹⁶⁴ ÖKTEM/TÜRKBAĞ, 2012, s. 282

Dolayısıyla Ortaçağ'da mülkiyet uygulamasının Roma'da malike mutlak haklar tanıyan mülkiyet sisteminden farklı olduğu açıktır.¹⁶⁵

2.1.2.5. Azerbaycan'da Mülkiyet Hakkı

Bu bölümde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti döneminde ve mevcut dönemde mülkiyet hakkı üzerinde durulacaktır. İlk olarak ASSC'de mülkiyet hakkı ele alınacak; burada mülkiyet hakkını düzenleyen ASSC anayasaları ve Medeni Kanun incelenecektir. Son olarak ise Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mülkiyet hakkı ele alınacaktır. Burada da mülkiyet hakkı Azerbaycan Cumhuriyeti'nin 12 Kasım 1995 tarihli Anayasası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Hakkında Kanun ve Medeni Kanun çerçevesinde incelenecektir.

2.1.2.5.1. Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Hakkı

28 Mayıs 1918 tarihinde kurulan Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti sadece 23 ay sürmüştür. 28 Nisan 1920'de Azerbaycan'ın SSCB'ye dahil olmasıyla ASSC ilan edilmiştir. Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti, bir anayasa kabul edememiştir. Bu sebeple Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ilk anayasası, Azerbaycan'ın SSCB dahilinde olduğu sürece tekabül etmektedir.¹⁶⁶

ASSC'nin ilk anayasası¹⁶⁷ 19 Mayıs 1921 tarihinde kabul edilmiştir ancak bu anayasada mülkiyetle ilgili bir düzenleme yoktur. Daha sonra 1927 yılında kabul edilen anayasanın sadece 17. maddesinde tüm toprağın, ormanların, suların, fabrika ve tesislerin, demiryolunun, su ve hava taşımacılığın, iletişim araçlarının SSCB'nin ve Transkafkasya Demokratik Federatif Cumhuriyeti'nin yasalarına ve ASSC'nin üst kurumlarının esaslarına uygun olarak işçi-köylü devletinin malını teşkil ettiği ifade edilmiştir.

Mülkiyet ile ilgili düzenlemeler ASSC'nin 1937 tarihli anayasasında yapılmıştır. Anayasanın 4. maddesine göre ASSC'nin ekonomik temelini, üretim araçları üzerindeki

¹⁶⁵ GÜRİZ, 1969, s. 77-78

¹⁶⁶ Detaylı bilgi için bkz.: Azerbaycan Cumhuriyetinin Anayasası

http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_a.html (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2017)

¹⁶⁷ Azerbaycan SSC ve Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasaları için bkz.:

http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_kons.pdf (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2017)

özel mülkiyetin yok edilmesine ve bir insanın başka biri tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılmasına dayanan sosyalist ekonomik sisteminin oluşturduğu ifade edilmiştir.

ASSC Anayasası'na göre mülkiyet, sosyalist mülkiyet ve özel mülkiyet olarak ikiye ayrılır. Anayasanın 5. maddesine göre ASSC'de sosyalist mülkiyet, devlet yani halk mülkiyeti ve kooperatif-kolhoz yani ayrı ayrı kolhozların ve kooperatif birliklerinin mülkiyetinden ibarettir. 6. maddede ise devlet mülkiyetinde olan nesnelere sayılmaktadır. Buna göre toprak, yeraltı servetleri, sular, ormanlar, fabrikalar, madenler, enerji santrali, posta, telgraf ve telefonlar, vs. devlet mülkiyetini oluşturmaktadır. Yani toprak da dahil bütün üretim araçları devletin (halkın) mülkiyetindedir.

ASSC'de diğer mülkiyet türü de kooperatif-kolhozların mülkiyetidir. Anayasanın 7. maddesine göre kolektif çiftlikler yani kolhozlar, işlettikleri topraklarda sadece yararlanma hakkına sahiptirler. 8. madde uyarınca ise bu yararlanma hakkı, onlara ücretsiz ve süresiz olarak tanınmıştır. Maddeden de anlaşılacağı üzere kolhozların bu topraklar üzerinde sadece yararlanma hakkı vardır, mülkiyet hakları yoktur. 1937 tarihli ASSC Anayasası'nda mülkiyetle ilgili hükümler, aynı şekilde 1978 yılında kabul edilen anayasada da yer almıştır.

Bunların yanı sıra ASSC'de mülkiyet hakkı ile ilgili düzenlemeler 1923 tarihli Medeni Kanun'da da yer almıştır. Medeni Kanun'un 52. maddesinde mülkiyetin devlet mülkiyeti, kooperatif mülkiyet ve özel mülkiyet olarak üçe ayrıldığı ifade edilmiştir.¹⁶⁸

2.1.2.5.2. Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Hakkı

30 Ağustos 1991 tarihinde, Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Kurulu tarafından kabul edilen "Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Bağımsızlığını Geri Kazanmasına İlişkin" bildirisinin 18 Ekim 1991'de yürürlüğe girmesiyle Azerbaycan Cumhuriyeti SSCB'den ayrılmış ve bağımsızlığını ilan etmiştir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Azərbaycan SSR-in Mülki Məcəlləsi (1923-cü il). Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi (1964-cü il), Tərtibçi: Bəhruz Kərimli, "Hüquq Yayın Evi", Bakı, 2013, s. 47

¹⁶⁹ <http://www.supremecourt.gov.az/ru/static/view/24> (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017)

Azerbaycan Cumhuriyeti'nin Anayasası¹⁷⁰ 12 Kasım 1995 tarihinde referandum yoluyla kabul edilmiş ve 27 Kasım'da yürürlüğe girmiştir. Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası mülkiyet hakkını güvence altına almıştır. Anayasa'nın "Mülkiyet" başlıklı 13. maddesi, mülkiyetin dokunulmaz olduğunu ve devlet tarafından korunduğunu vurgulamaktadır. Bu madde ayrıca Azerbaycan Cumhuriyeti'nde kabul edilmiş mülkiyet türlerini de belirtmektedir. Buna göre mülkiyet devlet mülkiyeti, özel mülkiyet ve belediye mülkiyeti diye üçe ayrılmaktadır. Bu maddenin yanı sıra anayasanın 29. maddesi de mülkiyet hakkını güvence altına almaktadır. Bu maddenin 1. fıkrası, herkesin mülkiyet hakkına sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanı sıra maddeye göre mülkiyetin hiç bir türüne üstünlük verilmemektedir. Bu madde, mülkiyete müdahaleyi mümkün kılmaktadır. Ancak bu müdahale mahkeme kararına dayalı olmalıdır. Ayrıca, malvarlığının tamamının müsaderesine izin verilmemektedir. Devletin ya da toplumun menfaati için mülkiyet kamulaştırılabilir ancak bunun için mülkiyetin değeri önceden ödenmelidir.

Bağımsızlığını ilan ettikten sonra Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mülkiyetle ilgili diğer bir düzenleme de 9 Kasım 1991'de "Azerbaycan Cumhuriyeti'nde Mülkiyet Hakkında Kanun"¹⁷¹ ile yapılmıştır. Bu kanunun, mülkiyet çeşitlerinin belirleyen 4. maddenin 2. fıkrasına göre Azerbaycan Cumhuriyeti'nde mülkiyet devlet mülkiyeti, kolektif mülkiyet ve özel (hususî) mülkiyet olarak üçe ayrılmaktadır. Ayrıca bu madde, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin ve başka devletlerin vatandaşlarının ve tüzel kişilerinin mülklerini birleştirerek kanunla belirlenmiş sınırlar içerisinde, karışık bir mülkiyet türünün ortaya çıkmasına da izin vermektedir.

Devlet mülkiyetine ilişkin olan 2. kısmın 10. maddesi devlet mülkiyetinin nesnelere belirlemektedir. Buna göre Azerbaycan Cumhuriyeti sınırları içinde olan toprak, kara, iç suları ve karasuları, kıta sahanlığı, bitkiler ve hayvanlar dünyası, hava sahası Azerbaycan Cumhuriyeti'nin münhasır mülkiyetidir. Ayrıca devlet, toprağını kendi vatandaşlarının özel mülkiyetine verebilmektedir. 9. maddenin 1. fıkrası, Azerbaycan Cumhuriyeti'nin devlet mülkiyetinin Azerbaycan halkına ait olduğunu vurgulamıştır. 2. fıkrası ise Azerbaycan Cumhuriyeti Yüksek Kurulu'nun kararıyla devlet mülkiyetinin

¹⁷⁰ Azerbaycan Cumhuriyeti Anayasası tam metin için bkz.: <http://www.president.az/azerbaijan/constitution> (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017)

¹⁷¹ Azərbaycan Respublikası'nda Mülkiyyət Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 9 Noyabr 1991-ci il., № 256-XII <http://www.e-qanun.az/framework/10221> (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017)

bir kısmının yerel devlet yetkililerinin yani belediyenin mülküne devredilebileceğini belirtmiştir.

4. maddede mülkiyetin bir çeşidi olarak belediye mülkiyetine yer verilmese de 11. madde, belediye mülkiyetini düzenlemiştir. Bu maddenin 1. fıkrasına göre yerel devlet iktidarının ve yerel yönetim organlarının mülkiyeti, yerel bütçe ve bütçe dışı fonlar, konut fonu, mühendislik altyapı tesisler,, (su temini ve kanalizasyon, ısı temini, güç temini, gaz temini) belediye mülkiyetine dahildir.

Mülkiyet hakkının adı geçen kanunla belirlenen diğer bir türü de kollektif mülkiyet hakkıdır. Kollektif mülkiyetin tanımı, bu kanunun 14. maddesinin 1. fıkrasında yapılmıştır. Bu tanıma göre kollektif mülkiyet hakkı, bir kollektifin (insan grubunun) kanunla korunan bir mala aynı anda sahip olmak, ondan yararlanmak ve tüketmek hakkıdır. Kollektif mülkiyete tüzel kişilerin, kooperatiflerin, sendika örgütlerinin ve diğer sosyal kurumların mülkiyeti aittir. Kollektif mülkiyette mülke sahip olmak, mülkten yararlanmak ve mülkiyeti tüketmek, bütün mülk sahiplerinin rızasına dayanmaktadır.

“Azerbaycan Cumhuriyeti’nde Mülkiyet Hakkında Kanun”da yer bulan diğer önemli bir mülkiyet hakkı da özel (husus) mülkiyet hakkıdır. Özel mülkiyet hakkı üretim araçlarına, para vesaitine ve kıymetli evraklara, onları kullanmanın neticelerine sahip olma, onlardan yararlanma ve tüketme hakkını ifade etmektedir. (20. madde)

Azerbaycan Cumhuriyeti’nde mülkiyet hakkını düzenleyen diğer bir yasa da 2000 yılında kabul edilen Medeni Kanun’dur.¹⁷² Medeni Kanun’un 152. maddesinde mülkiyet hakkının tanımı ve içeriği belirlenmiştir. Anayasada da olduğu gibi Medeni Kanun da mülkiyeti devlet mülkiyeti, belediye mülkiyeti ve özel mülkiyet olarak üçe ayırmaktadır.

2.1.3. Mülkiyet Hakkı İle İlgili Temel Yaklaşımlar

Mülkiyet hakkı ile ilgili başlıca üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Bunlar liberal (klasik), marksist ve sosyal (karma) yaklaşımlardır. Liberal mülkiyet yaklaşımı açısından malik, eşya üzerinde mutlak ve sınırsız yetkilere sahiptir. Marksist mülkiyet

¹⁷²Azerbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunu tam metin için bkz.: http://www.e-qanun.az/alpidata/code/data/0/c_c_8.htm#_edn1 (Erişim Tarihi: 15.11.2017)

yaklaşımı ise özel mülkiyeti reddetmektedir. Bunlara karşılık olarak sosyal mülkiyet ise malike hem yetki hem de ödev yüklemektedir. Anlaşılacağı üzere bu yaklaşımlar arasındaki farkı, kişi ile eşya arasındaki ilişki oluşturur. Eşya ise hangi yaklaşım açısından olursa olsun nitelik olarak kendi özünde hep aynı kalır.¹⁷³

2.1.3.1. Liberal Yaklaşım

Liberal sistemin temelini birey oluşturmaktadır. Bu sistemde, kişi-eşya ilişkisinde kişiye, eşya üzerinde sınırsız hak tanınmaktadır. İlke olarak üretim ve tüketim mallarının mülkiyeti, kişiye aittir. Bu sistem, özel mülkiyet sistemi olarak da bilinmektedir. Bu sistemde malikin kendi mülkü üzerinde mutlak bir hakimiyet hakkı vardır. Liberal mülkiyetin en katı anlayışına göre mülkiyet hakkı kişiye bağlı, tabii, zaman aşımına uğramaz, vazgeçilmez ve dokunulmaz kutsal bir haktır.¹⁷⁴

Mülkiyet hakkının bu nitelikleri, 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi'nin 2. ve 17. maddelerinde de belirtilmiştir. Bildirinin 2. maddesinde bütün siyasal birliklerin korumayı amaçladıkları haklar arasında mülkiyet hakkı da belirtilmiştir. 17. maddede ise kutsal ve dokunulmaz bir hak olan mülkiyet hakkından yasa ile belirlenen kamu yararı açıkça gerekmediği durumda, adil ve peşin tazminatın ödenmediği hallerde kimsenin yoksun bırakılamayacağı ifade edilmiştir.¹⁷⁵

Mülkiyet hakkı kullanma, yararlanma ve tasarruf yetkilerinden ibarettir. Yani malik mülkünden istediği gibi yararlanır, onu kullanır ve başkalarına devredebilir. Malik mülkün mutlak ve tek hakimi olduğundan, kanun koyucu bu yetkilere sınırlama getiremez. Liberal mülkiyet anlayışına göre mülkiyet hakkı, sadece yetkileri kapsamaktadır yani ödevler, mülkiyet hakkı kapsamına girmezler. Bu sistemde, malikin hakkı kanun hükümleri ve üçüncü kişilerin haklarıyla sınırlı olsa bile bu haklar,

¹⁷³ EREN, 1974, s. 767

¹⁷⁴ Fikret EREN: Mülkiyet Hukuku, Yetkin Y., 3. Baskı, Ankara - 2014, s. 5-6; GÖZÜBÜYÜK, 2006, s. 129

¹⁷⁵ 1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin Tam metni için bkz: Декларация Прав Человека и Гражданина, Принятая Национальным Собранием 26 Августа 1789 г. Текст воспроизведен по изданию: Документы французской революции // Родина, № 7. 1989 (Deklaraciya Prav Çeloveka i Grajdanina, Prinyataya Nacionalnim Sobraniyem) http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XVIII/1780-1800/Dokumenty_fr_rev_1789/text.htm (Erişim Tarihi: 15.11.2017)

mülkiyet kavramına girmiş ödevler değildir. Yani mülkiyet kavramı ile ödev kavramı birbiriyile bağdaşamaz.¹⁷⁶

Liberal mülkiyet anlayışının diğer bir özelliği de mülkiyetin tabii bir hak olarak kabul edilmesidir. Bu anlayışa göre mülk hürriyeti de fikir ve düşünce hürriyetinde olduğu gibi insanın doğasında mevcuttur.¹⁷⁷ 1804 tarihli Code Napoleon'un (Fransız Medeni Kanunu) 544. maddesi mülkiyeti, eşya üzerinde mutlak tasarruf ve yararlanma hakkı şeklinde tanımlamıştır. Bu kanunu hazırlayanlardan biri olan hukukçu Portalis, mülkiyet hakkının bir sözleşmenin veya pozitif hukukun sonucu olmadığını, insanın varlığından doğmakta olduğunu belirtmiştir. Portalis'e göre uygar toplumun ortaya çıkmasına sebep olan mülkiyettir. Devlet, bazı durumlarda kamu yararını da göz önünde bulundurarak mülkiyeti düzenleyebilir. Fakat devleti, vatandaşın mülkiyetinin maliki saymak doğru değildir.¹⁷⁸

Klasik mülkiyet sisteminde özel mülkiyet hakkı mutlak bir hak olduğundan, buna dışarıdan bir müdahale kabul edilemez. Kişi kendi mülkünü istediği gibi kullanmakta serbesttir. Devlet dahi bu mülkiyete müdahale edemez. Üretim araçları üzerindeki ferdi mülkiyet, kişinin menfaatini toplumun menfaatinden üstün saymaktadır. Devlet kişiye, kamu menfaati uğruna bile olsa müdahale etmez. Zira ferdi menfaat gerçekleştiğinde, toplum menfaati de kendiliğinden gerçekleşmiş olur. Bu sistemde, malikin yetkileri mülkiyet ilişkisine konu olan nesnenin türüne göre farklılık göstermez. Yani malik ister taşınır mal üzerinde isterse de taşınmaz mal üzerinde olsun değişmeyen yetkilere sahiptir.¹⁷⁹

2.1.3.2. Marksist Yaklaşım

Liberal sistemin aksine Marksist sistem, kişi-eşya ilişkisini değiştirerek eşyanın mülkiyetini kişiden alıp devlete tanımaktadır.¹⁸⁰ Marksist sisteme göre özel mülkiyet, insanın başka bir insan tarafından sömürülmesine sebep olmaktadır. Bu sebeple özel mülkiyetin toplumsallaştırılması gerekmektedir. Marksist yaklaşım, özel mülkiyetin yarattığı sosyal adaletsizliğin, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet hakkının

¹⁷⁶ EREN, 1974, s. 769

¹⁷⁷ EREN, 1974, s. 770

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz: GÜRİZ, 1969, s. 194-195

¹⁷⁹ EREN, 1974, s. 771-772; TUĞRUL, 2004, s. 61

¹⁸⁰ EREN, 1974, s. 772; GÖZÜBÜYÜK, 2006, s. 129-130

toplumsallaştırılması ile önlenebileceğini savunmaktadır.¹⁸¹ Üretim araçlarının sosyal gücü yansıttığını savunan marksist yaklaşım, bu üretim araçları üzerindeki özel mülkiyete karşı çıkmaktadır.¹⁸² Marksist yaklaşımın en yaygın olduğu devlet olan SSCB Anayasası'nın 4. maddesinde, SSCB'nin ekonomik temelini, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasına ve bir insanın başka bir insan tarafından sömürülmesinin yok edilmesine dayanan sosyalist ekonomik sisteminin teşkil ettiği belirtilmiştir.¹⁸³

Marksist mülkiyet yaklaşımı, uygulamada belirli şekiller almıştır. SSCB Anayasası mülkiyeti, sosyalist mülkiyet ve kişisel mülkiyet şeklinde ikiye ayırmaktadır. Sosyalist mülkiyet, devlet (halk) mülkiyeti ve kooperatif - kolhoz (kollektif çiftlik) mülkiyetinden oluşmaktadır (5. madde). Devlet mülkiyetini toprak, yeraltı servetler,, sular, ormanlar, fabrikalar, madenler, enerji santrali, posta, telgraf ve telefonlar, vs. teşkil eder (6. madde), Bu maddeden de anlaşılacağı üzere bütün üretim araçları, toprak da dahil devletin yani halkın mülküdür.

Kollektif çiftlikler yani kolhozlar, işlettikleri topraklarda sadece yararlanma hakkına sahiptirler. Bu yararlanma hakkı, onlara ücretsiz ve süresiz olarak tanınmıştır ancak kolhozların bu topraklar üzerinde mülkiyet hakkı yoktur (8. madde). Kolhozlar ve diğer kooperatif kuruluşlar, toprak dışında kalan diğer üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkına sahiptirler. Bu kural, SSCB Medeni Kanunu'nun 23/1. maddesinde düzenlenmiştir.¹⁸⁴ Yani kolhozlar, toprak üzerinde mülkiyet hakkına değil toprağı işletmek için kullandıkları üretim araçları üzerinde mülkiyet hakkına sahiptirler.

Sovyet hukuk sisteminde kişisel mülkiyet ve özel mülkiyet anlayışı da mevcuttur. SSCB Anayasası'nın 10. maddesinde düzenlenen kişisel mülkiyet, yurttaşların çalışmaktan doğan gelirleri ve tasarrufları, ikamet yerleri ve kişisel olarak kullandıkları eşyaları teşkil eder. Bu maddeyle kişisel mülkiyet hakkının kanun tarafından korunduğu

¹⁸¹ EREN, 1974, s. 772

¹⁸² GÜRİZ, 1969, s. 293

¹⁸³ 5 Aralık 1936 tarihli SSCB Anayasası'nın tam metni için bkz: Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик в Редакции от 5 Декабря 1936 г. http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red_1936/3958676/ (Erişim Tarihi: 17.11.2017); SSCB'de Mülkiyet Hakkı ile İlgili ayrıntılı bilgi için bkz.: Д. М. ГЕНКИН: Курс Советского Гражданского Права: Право Собственности в СССР, Всесоюзный Институт Юридических Наук, Государственное Издательство Юридической Литературы, Москва - 1961, стр. 63 - 79 (Kurs Sovetskogo Grajdanskogo Prava: Pravo Sobstvennosti v SSSR)

¹⁸⁴ SSCB Medeni Kanununu'nun Rusça tam metni için bkz.: Основы гражданского законодательства СССР и Гражданский кодекс РСФСР. 1961-1964 гг. <http://museumreforms.ru/node/13894> (Erişim Tarihi: 17.11.2017)

belirtilmiştir. Kişisel mülkiyete SSCB Medeni Kanunu'nun 25. maddesinde de yer verilmiştir. 25/5. maddeye göre vatandaşların kişisel mülkiyetine konu olan mallar, çalışmadan gelir elde etme maksadı ile kullanılamaz.

Anayasadaki ve Medeni Kanun'daki maddelerden de anlaşılacağı üzere kişisel mülkiyete, kişinin ikamet ettiği yer de dahil olmak üzere maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan mallar girer ve bu mallar, çalışmadan gelir elde etmek için kullanılamaz. Bu özellik de kişisel mülkiyeti özel mülkiyetten ayıran husustur. Zira özel mülkiyet, kişinin kendisine gelir sağlamak için kullandığı mallar üzerindeki mülkiyettir. Özel mülkiyetin kapsamı Sovyet hukukunda açık bir şekilde belirtilmemiştir. Ancak SSCB Anayasası'nın 9. maddesine bakıldığında, özel mülkiyet tipinin dolaylı bir şekilde kabul edildiği görülmektedir. Bu maddeye göre SSCB'de hakim olan sosyalist sistemin yanı sıra anayasa, çiftçilerin ve zanaatkarların kişisel emeğine dayanan ve başkasının emeğini sömürmeyen küçük ekonomilere müsaade etmektedir.

Kişisel ve özel mülkiyeti birbirinden ayıran özellik, mülkiyet ilişkisine konu olan eşyanın kullanılma amacıdır. Mülkiyete konu olan nesne, eğer malikin kişisel ihtiyaçlarını gidermek için kullanılıyorsa bu kişisel mülkiyet sayılır. Ancak mülkiyete konu olan nesne, gelir elde etmek maksadı ile kullanılıyorsa bu, özel mülkiyet kapsamına girmektedir.¹⁸⁵

2.1.3.3. Karma Yaklaşım (Sosyal Mülkiyet)

Sanayi devrimi sonucunda ortaya çıkan toplumsal koşullar, liberal mülkiyet anlayışının dönüşmesine sebep olmuştur. Sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan yeni işçi sınıfı, liberal sistemin savunduğu mutlak mülkiyet anlayışının ve akit serbestliği ilkesinin toplum içinde bir eşitsizliğe sebep olduğunu ve bu eşitsizliğin de kendilerine karşı işlediğini fark etmişlerdir. Böylece mutlak ve tekelci mülkiyet anlayışı, toplumda etkisini kaybetmeye başlamıştır.¹⁸⁶ Kapitalist mülkiyet sisteminin zaman içinde insanı bir diğerine bağlayan araç haline geldiği fark edilmiştir. Sonuç olarak da sosyal işlev olarak mülkiyet anlayışı kabul edilmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz: GÜRİZ, 1969, s. 299-302

¹⁸⁶ BULUT, 2006, s. 21

¹⁸⁷ ÖKTEM/TÜRKBAĞ, 2012, s. 286

Bu görüşe göre mülkiyet, mutlak bir hak olmayıp sosyal bir nitelik taşımaktadır. Bu sistemde diğer maliklere saygı göstermek, toplum yararını gözetmek gerekmektedir. Devlet mülk sahibi ile eşya arasında bir denge oluşturmaktadır. Bu hakkı düzenlerken devlet, hem mülk sahiplerini hem de toplumun yoksul kısmını göz önünde bulunduracaktır.¹⁸⁸

Sosyal mülkiyet anlayışına göre mülkiyet hakkı, bireysel bir haktır. Ama bu anlayışa göre mülkiyetin öznesi ve nesnesi arasındaki ilişki, sadece nesnenin sahibini ilgilendirmez. Bu ikisinin arasına, “kamu yararı” anlayışı girmektedir. Bu kapsamda malik, mülkünü kamu yararı aleyhine kullanamaz; onu, başkası üzerinde doğrudan ya da dolaylı baskı aracı yapamaz.¹⁸⁹

2.2. AİHS’YE GÖRE MÜLKİYET HAKKI

Asıl adı “İnsan Haklarının ve Ana Hürriyetlerinin Korunması” olan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi tarafından hazırlanmış; 4 Kasım 1950 tarihinde Roma’da imzaya açılmış ve 3 Eylül 1953 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹⁹⁰

AİHS imzaya açıldığında sözleşmede, mülkiyet hakkını güvence altına alan bir madde bulunmamaktaydı. İkinci Dünya Savaşı’nın sebep olduğu ekonomik ve sosyal sorunlar neticesinde AK’ye üye olan devletler, böyle bir sorumluluk altına girmekten kaçınıyorlardı. SSCB bünyesinde bulunan komünist ve sosyalist yönetimlere karşı kapitalist Avrupa’nın ayırıcı niteliği, mülkiyet hakkının güvence altına alınmasıydı. Korunması zaruri olan insan hakları arasına mülkiyet hakkını katmamak kapitalizmin önemli bir eksikliği idi. Bu sebeple 20 Mart 1952’de Paris’te, mülkiyet hakkını da koruma altına alan “İnsan Haklarının ve Ana Hürriyetlerinin Korunmasına İlişkin Ek Protokol” imzalanmış ve yeterli onay sayısı da sağlandıktan sonra bu protokol, 18 Mayıs 1954’te yürürlüğe girmiştir.¹⁹¹

¹⁸⁸ÖKTEM/TÜRKBAĞ, 2012, s. 286; GÖZÜBÜYÜK, 2006, s. 130; TUĞRUL, 2004, s. 64

¹⁸⁹ÖKTEM/TÜRKBAĞ, 2012, s. 287

¹⁹⁰ European Convention on Human Rights <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=basictexts&c> (Erişim Tarihi: 20.11.2017); Erdal DAYIOĞLU: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Yabancıların Taşınmaz Üzerindeki Haklarının Korunması, Adalet Yayınevi, Ankara - 2015, s.7

¹⁹¹ Güneş DİNÇ: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mülkiyet Hakkı”, TBB Dergisi, Sayı 51, 2004, s.133

2.2.1. Sözleşmeye Göre Mülkiyet Kavramı

AİHS’de mülkiyet hakkı, Ek 1 No’lu Protokol ile güvence altına alınmıştır. Protokolün “Mülkiyetin Korunması” başlıklı 1. maddesi şu şekildedir:

“Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.

Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getirmez.”¹⁹²

AİHS’de mülkiyet hakkı “mal ve mülk dokunulmazlığı” şeklinde belirtilmiştir. Mal ve mülk kavramının ise sözleşmede açık bir tanımı bulunmamaktadır.¹⁹³ Mülkiyet hakkının kapsamı, mülkiyet hakkından neler anlaşılması gerektiği gibi bazı hususlar AİHM’nin içtihatlarıyla biçimlenmiştir.¹⁹⁴

Mahkeme kararlarından anlaşılacağı üzere mülkiyet hakkına konu olan şeyler, sadece taşınır ve taşınmaz mallarla sınırlı değildir. Soyut ve somut varlıklar, patent, telif hakları, hisse senetleri ve belirli bir mesleği icra etme hakkı da mülkiyet hakkı kapsamında sözleşme tarafından koruma altına alınmıştır.¹⁹⁵ Mahkeme, yaptığı yorumlarla temeli Roma Hukuku’na uzanan geleneksel taşınır ve taşınmaz mülkiyet tanımını aşmıştır. Ekonomik (malî) değere sahip her konu AİHM tarafından mülkiyet hakkı kapsamında değerlendirilmektedir.¹⁹⁶

¹⁹² European Convention on Human Rights https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf; Sözleşmenin Türkçe metni için bkz.: Monica CARSS-FRISK: Mülkiyet Hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin 1. No’lu Protokolünün 1. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz, İnsan Hakları EL Kitapları, No. 4, 2001, s. 4 http://www.inhak.adalet.gov.tr/inhak_bilgi_bankasi/el_kitaplari/mulkiyet_hakki.pdf

¹⁹³ Suat ŞİMŞEK: Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2011/413, Baskı: Hermes Matbaacılık, Ankara, 2011, s. 620

¹⁹⁴ İlyas DOĞAN: Devletler Hukuku, Genişletilmiş 3. Baskı, Astana Yayınları, Ankara, 2016, s.581

¹⁹⁵ Osman DOĞRU/Atilla NALBANT: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (İHAS 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, Ek Protokol 1-1, 1-2, 1-3 maddeler), T.C. Yargıtay Başkanlığı, 1. Baskı, Ankara, 2013, s. 651

¹⁹⁶ DİNÇ, 2004, s. 134

2.2.2. Özerk Bir Kavram Olarak Mülkiyet

AİHS Ek 1 No'lu Protokol'ün Türkçe metninde, “mallar” kavramından bahsedilmektedir. Ancak sözleşmenin aynı derecede geçerliliğe sahip hem İngilizce hem Fransızca metinleri vardır ki, buradaki kavramlar bazı farklılıklar taşımaktadır. Bu farklılıklar, mülkiyet kavramının alanlarını ve sınırlarını etkilemektedir. Sözleşmenin İngilizce metninde “mal varlığı” olarak çevrilebilecek “possessions”, Fransızca metninde ise “biens” kelimesi kullanılmıştır. Bu da Fransız mevzuatında miras yoluyla geçebilen tüm hakları ifade etmektedir. Dolayısıyla her iki kavramın da mülk kavramından çok daha geniş bir anlama sahip olduğu görülmektedir.¹⁹⁷

AİHM, Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi kapsamında mal ve mülk kavramının özerk ve kendine özgü bir anlama sahip olduğunu ifade etmiştir. Sözleşmedeki mal ve mülk kavramı, sadece fiziki mallarla sınırlı değildir; iç hukuktaki sınıflandırmalardan da bağımsız bir kavramdır. Fakat hakkın 1. maddenin koruması altına girebilmesi için kişinin aynı hakka, iç hukuk kapsamında da sahip olması gerekmektedir.¹⁹⁸ Varlık ve değer olarak belirtilen hak ve çıkarlar da mülkiyet hakkı çerçevesinde değerlendirilebilir. Bunlar da mal varlığı hakkı kapsamında sayılmaktadırlar. Bu sebeple mamelek çerçevesine dahildirler. Mühim olan olayın özel koşullarının bir bütün halinde düşünüldüğünde, başvurucuya sözleşme tarafından korunan bir çıkar sunup sunmamasıdır.¹⁹⁹

Genel olarak AİHS'de pek çok kavrama yer verilmektedir ve haklar da sözü geçen bu kavramlarla sıkı bir bağ halindedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, sözleşmenin aynı geçerliliğe sahip İngilizce ve Fransızca metinleri vardır. Dolayısıyla sözleşme maddelerinde, her bir madde için bu iki dil arasında kavram farklılıkları mevcuttur. AİHM de bu farklılıkları bağdaştırmayı amaçlamaktadır. Ayrıca, sözleşmede bulunan kavramların çoğu ulusal mevzuatlarda da görülmektedir. Bu sebeple sözleşme yapımcılarının kimi ulusal hukuk kavramlarını, uluslararası bir seviyeye çıkarttıkları söylenebilir. Ancak bu bazı sorunlara sebep olmuştur, zira sözleşmedeki bazı kavramlar, ulusal hukuktaki kavramlarla aynı anlamda değildir. Bu kavramlar, bazen anlam

¹⁹⁷ DAYIOĞLU, 2015, s.100; DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 651

¹⁹⁸ CARSS-FRISK, 2001, s. 27

¹⁹⁹ Case of İatridis v. Greece, Başvuru No: 31107/96, Karar Tarihi: 25 Mart 1999, §54; Case of Gasus Dossier - Und Fördertechnik GmbH v. The Netherlands, Başvuru No: 15375/89, Karar Tarihi: 23 Şubat 1995, §53

açısından bazen de kapsam açısından farklı hukuk sistemlerinde değişik şekillerde ele alınmaktadır. AİHM de bu farklılıkları aşmak için “özerk / otonom kavramlar” yaklaşımını geliştirmiştir. Bu yaklaşıma göre de sözleşmede bulunan kavramlar, ulusal hukuktaki anlamlarından ve sınıflandırmalardan bağımsızdırlar.²⁰⁰

Böylece mülkiyet kavramına özerk / otonom yorum, AİHM tarafından bir zorunluluk halinde getirilmiştir. Çünkü AİHS’ye taraf devletlerin iç hukuklarındaki mülkiyet kavramının tanımı, içeriği ve sınırları farklılıklar göstermektedir. Bu sebeple AİHM, mülkiyet kavramına özerk bir yorum getirmiştir. Örneğin kapitalist bir devletin hukuk sisteminde mülkiyet hakkına bakış açısı, sosyalist devletteki hukuk sisteminden farklıdır. Dolayısıyla mahkeme, kendine özgü ve özerk bir yorum getirerek bu soruna bir çözüm getirmeye çalışmıştır. AİHM, sözleşmede bulunan kavramlara bir yorum getirirken sözleşmenin konusuna ve amacına uygun bir yorum yapmaktadır. Böylece sözleşmenin İngilizce ve Fransızca metinlerindeki kavram farklılıklarını da gidermeye çalışmıştır. Sözleşmede yer bulan kavramların anlamlandırılmasındaki başka bir zorluk da bazı kavramların sözleşmeye üye devletlerin hukuk sistemlerinde karşılığının bulunmamasıdır. AİHS ile korunan temel hakların yorumlanarak içeriğinin anlamlandırılma yetkisi, AİHM’ye verilmiştir. Mahkeme de özerk yorum ilkesini benimsemiştir.²⁰¹

2.2.3. Mülkiyet Hakkının Kısıtları

Sözleşme’nin Ek 1 No’lu Protokolü’nün mülkiyet hakkını güvence altına alan 1. maddesinin “mevcut mülke” yapılan müdahaleyi mi yoksa bunun yanı sıra “mülk edinme” hakkına yapılan müdahaleyi de mi kapsadığı, mahkemenin mülkiyet hakkının içeriğini belirlemede önemli bir ölçüt oluşturmaktadır. Mahkeme ilk kararlarında “mülk edinme hakkının” mülkiyet hakkı kapsamına girmeyeceğini, sadece “mevcut mülkün” bu kapsamda değerlendirileceğini belirtmiştir. Yani 1. madde kapsamında sadece malvarlığına dahil olmuş mallara müdahale ele alınacak, henüz malvarlığına dahil olmayan mallar 1. madde ile koruma altına alınmayacaktır. Ancak daha sonra

²⁰⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Burak GEMALMAZ: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı, Beta Yayınları, 2. Basım, İstanbul - 2017, s. 125

²⁰¹ Gürbüz H. SARI, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Ek 1. Protokole Göre Malvarlığı Haklarının Korunması, Beta Y., İstanbul - 2006, s. 3

mahkeme, 1. madde kapsamında sadece mevcut bir mülkün korunmasının sebep olduğu sorunları göz önünde bulundurarak mülk edinme konusundaki meşru beklentinin de bu madde kapsamında değerlendirilebileceğine karar vermiştir.²⁰²

2.2.3.1. Mevcut Mülk

Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi ile korunan hususlardan biri de mevcut mülktür. AİHM’nin mülkiyet hakkına ilişkin ilk kararlarında, bu madde kapsamında sadece mevcut mülkü koruduğu görülmektedir. AİHM’in verdiği kararlarda benimsediği yaklaşıma göre bir olgunun mülkiyet hakkı çerçevesinde sözleşme kapsamında korunabilmesi için onun fiilen mevcut olması yani kişinin malvarlığına dahil olması gerekmektedir. Diğer bir ifade ile henüz malvarlığına dahil olmamış bir değere yapılacak olan müdahale Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi çerçevesinde ele alınmayacaktır.²⁰³

Mahkemenin bu görüşü, 1979 tarihli “*Marckx & Belçika*” kararında ifade edilmiştir. Adı geçen davada başvurucular, mirasçılık açısından evlilik içi ve evlilik dışı çocuklar arasında bir fark gözetilmesinin yani evlilik dışı doğan çocuklara mirasçılık hakkı tanınmamasının mülkiyet hakkını ihlal ettiğini iddia ederek AİHM’ye başvurmuşlardır. Davada AİHM Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinin herkesin mal ve mülk dokunulmazlığı hakkını koruduğunu yani kişinin sadece mevcut mal ve mülkünü kapsadığını; sonuç olarak vasiyet, gönüllü bağış veya diğer yollarla mülk edinme hakkını koruma altına almadığını vurgulamıştır.²⁰⁴

Mahkeme bu kararı ile Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinin kapsamını belirtmiştir. AİHM’ye göre bu madde, sadece hali hazırda mevcut olan mal ve mülke uygulanmakta; mal ve mülk elde etme hakkını güvence altına almamaktadır.

AİHM’nin 1. maddeyle ilişkin verdiği kararlarda, bu maddenin yapısını göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinde geçen “maliki olduğu şey” ve “mülkiyeti kullanma” kavramlarının, mahkeme tarafından mevcut mülkü kastettiği vurgulanmıştır.²⁰⁵

²⁰² Suat ŞİMŞEK: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Mülkiyet Hakkının Kapsamı Açısından Mevcut Mülk ve Meşru Beklenti”, Adalet Dergisi, Sayı:53, Yıl:2015, s. 84

²⁰³ ŞİMŞEK, 2015, s. 91

²⁰⁴ Case of Marckx v. Belgium, Başvuru No: 6833/74, Karar Tarihi: 13 Haziran 1979, §50

²⁰⁵ ŞİMŞEK, 2015, s. 96

2.2.3.2. Meşru Beklenti

Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinde, mülkiyet hakkı kapsamına meşru beklentinin de girebileceğine dair bir ifade bulunmamaktadır. Ancak 1. maddenin sadece mevcut mülkü güvence altına alması bazı sorunlara sebep olmuştur. AİHM de bu sorunları ortadan kaldırmak amacıyla meşru beklenti kurumunu benimsemiştir. Çünkü AİHM, katı bir şekilde mevcut mülk yaklaşımını uyguladığı zaman alacak hakları, tazminat hakları, ruhsatlar ve imar planlarına dayalı beklentiler gibi ekonomik yaşamın vazgeçilmez olguları mülkiyet hakkının kapsamı dışında kalmaktadır. Bu sebeple AİHM, mevcut mülk kavramını yumuşatmış ve bu kavramla birlikte bir mülkiyet kategorisi daha oluşturmuştur. Böylece mülkiyet hakkı, mevcut mülkün yanı sıra meşru bir beklentiye de korumuş olmaktadır.²⁰⁶

Meşru beklenti, temeli olmayan bir hak kazanma beklentisi değildir. Bu beklenti somut nitelikte, ulusal hukukta belli bir yasaya, istikrarlı yargı kararları gibi yasal dayanağa sahip bir beklentidir. Bir “beklenti”, eğer bir yasa hükmüne ya da yasal bir işleme dayanıyorsa bu, “meşru beklentidir”.²⁰⁷ AİHM bu unsurlara sahip beklentiye malvarlığına ilişkin bir değer olarak görmekte ve 1. madde kapsamında koruma altına almaktadır. Mahkeme içtihatları yoluyla getirilen bu kavramın, sınırları çizilmiş bir tanımı bulunmamaktadır.²⁰⁸ Ayrıca belirtmek gerekir ki meşru beklenti, sadece Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesine özgü bir kavram olmayıp, sözleşmede bulunan bir çok hak açısından uygulanan bir kavramdır.²⁰⁹

AİHM’ye göre 1. madde kapsamında korunan meşru beklentinin bulunup bulunmadığını belirlemek için “gerçek bir uyuşmazlığın” ya da “savunulabilir bir iddianın” varlığı yeterli olmayacaktır.²¹⁰ Mahkeme içtihadında meşru beklenti kavramı ilk kez “*Pine Valley Developments Ltd ve Diğerleri & İrlanda*” kararında²¹¹ kullanılmıştır. Bu davada başvuru, 1978 yılında üzerinde sanayi depoları ve işyeri kurabileceklerine dair bir ön imar izni olan büyük miktarda bir arazi satın almışlardır.

²⁰⁶ ŞİMŞEK: “Türk Hukukunda..”, 2011, s. 631

²⁰⁷ Case of Saghinadze and Others v. Georgia, Başvuru No: 18768/05, Karar Tarihi: 27 Mayıs 2010, §103

²⁰⁸ DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 654

²⁰⁹ GEMALMAZ, 2017, s. 140

²¹⁰ Case of Kopecky v. Slovakia, Başvuru No: 44912/98, Karar Tarihi: 28 Eylül 2004, §52; Case of Vilho Eskelinen and Others v. Finland, Başvuru No: 63235/00, Karar Tarihi: 19 Nisan 2007, §94

²¹¹ Case of Pine Valley Developments LTD and Others v. Ireland, Başvuru No: 12742/87, Karar Tarihi: 29 Kasım 1991

1982 yılında İrlanda Yüksek Mahkemesi alınan bu ön imar izninin ulusal mevzuata aykırı olması sebebiyle hükümsüz olduğuna karar vermiştir. Başvurucu ise bunun üzerine verilen bu kararın mülkiyet hakkının ihlali olduğuna ve satın aldığı arazi üzerinde söz konusu geliştirmeyi gerçekleştirebileceği konusunda meşru bir beklentisinin olduğu gerekçesiyle AİHM'ye başvurmuştur. Mahkeme de başvurucunun bu araziyi kamuya açık kadastroda kayıtlı bir izne dayanarak aldığını tespit etmiş, ayrıca başvurucunun bu arazide planladıkları yapılaşmayı gerçekleştirebileceği konusunda meşru bir beklentisinin olduğuna ve bu meşru beklentinin de 1. madde kapsamında söz konusu mülkiyetin bir bölümü olarak kabul edilmesine karar vermiştir.²¹²

“*Stretch & Birleşik Krallık*”²¹³ davasında da başvuru, yerel yönetimden 22 yıllık bir süre için arazi kiralamıştır. Kira sözleşmesine göre başvuru kira bedelini ödeyecek ve bu araziye hafif sanayi için altı adet bina inşa edecektir. Ayrıca kira sözleşmesi, kira süresinin bitiminden sonra 20 yıllık bir süre için kira sözleşmesinin yenilenebileceğini de içermektedir. Sürenin sonunda sözleşmeye yenileme hükmü koymak suretiyle yerel yönetimin yetkisini aştığı gerekçesiyle sözleşme yenilenmemiştir. Bu olayda mahkeme, kira sözleşmesinin yenilenmesi şartını başvuru açısından mülkiyet hakkını tamamlayıcı içerikte meşru bir beklenti olarak değerlendirmiştir.²¹⁴

2.2.4. Mülkiyet Hakkı Açısından Devletlerin Yükümlülükleri

İnsan haklarını biçimlendirip temele oturtan AİHS gibi uluslararası belgelerin en önemli hedefi, bu hakların sahipleri tarafından etkili bir şekilde kullanılmasını temin etmektir. Ancak AİHS'yi insan hakları ile ilgili diğer uluslararası belgelerden ayıran en önemli husus şudur ki AİHS sadece insan haklarını beyan etmekle yetinmemiş, bununla birlikte bu hakların etkin bir biçimde kullanılmasını sağlamak için devlet organlarının bu haklar bakımından ne gibi sorumluluklarının bulunduğu belirlenmesi konusunda AİHM'nin sözleşmeyi yorumlaması yoluyla geliştirdiği içtihatlarında, devletlerin yükümlülüklerini belirlemesine olanak sağlamıştır.²¹⁵

²¹²CARSS-FRISK, 2001, s. 19-20

²¹³Case of *Stretch v. The United Kingdom*, Başvuru No: 44277/98, Karar Tarihi: 3 Aralık 2003

²¹⁴DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 655

²¹⁵Çiğdem ÇİMRİN: “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü”, TBB Dergisi, 2017, s. 12

Böylece AİHS çerçevesinde, temel hak ve özgürlüklerin korunması açısından devletlerin belli yükümlülükleri bulunmaktadır. Hakkın içeriğine bağlı olarak yükümlülükler değişiklik gösterse de genel olarak “pozitif ve negatif yükümlülükler” şeklinde iki gruba ayrılmaktadır. Pozitif yükümlülük hak ve özgürlüklerin devlet tarafından temin edilmesi, korunması, bu hak ve özgürlüklerin kullanımının sağlanması demektir. Diğer bir ifade ile sözleşme tarafından güvence altına alınan bir hakkın etkin kullanılmasında, devlete düşen sorumluluktur. Mesela, devletin sağladığı ücretsiz ve ulaşılabilir bir sağlık hizmeti, yaşam hakkının korunması için devlete düşen bir yükümlülüktür. Negatif yükümlülük ise devletlerin pasif kalmasını yani hak ve özgürlüklerin kullanılmasını engelleyecek tutumlardan kaçınılması gerektiğini ifade etmektedir. Örneğin gösteri yürüyüşü veya toplantı yapıldığında, devletin bunu engelleyecek eylemden kaçınması demektir.²¹⁶

2.2.4.1. Devletin Negatif Yükümlülüğü

Sözleşmeye bakıldığında, mülkiyet hakkının devletin müdahale etmemesi gereken bir hak olduğu anlaşılmaktadır. Zira Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinin asıl hedefi, devlet tarafından kişinin mal ve mülküne karşı yapılacak herhangi bir haksız müdahaleyi önlemektir.²¹⁷

Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesinde, “*Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır.*” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Bu ifade taraf devletlere, kişilerin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterme ve mülkiyet hakkına müdahale etmeme görevi yüklemektedir. Dolayısıyla negatif yükümlülüğün bizzat AİHS’den kaynaklandığı görülmektedir.²¹⁸

Pozitif yükümlülükle negatif yükümlülük arasındaki fark şudur ki pozitif yükümlülük, taraf devlete pozitif bir müdahale görevi yüklerken; negatif yükümlülük ise herhangi bir müdahaleden imtina etmeyi gerektirmektedir. Bu kapsamda ilk durumda eylemsizlik, sözleşmenin ihlali olarak değerlendirilecektir. Mesela yerel makamların gösterdiği pasif

²¹⁶ İbrahim Hakkı BEYAZIT, Avrupa insan hakları sözleşmesi kapsamında mülkiyet hakkı, s 454

²¹⁷ DAYIOĞLU, 2015, s.132; Aida GRGİC/Zvonimir MATAGA/Matija LONGAR/Ana VILFAN: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Mülkiyet Hakkı, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El kitapları, Numara 10, Belçika - 2007, s. 9

²¹⁸ ŞİMŞEK, “Türk Hukukunda..”, 2011, s. 701

tavır böyle bir ihlale yol açabilir. İkinci durumda pozitif bir eylem sonucunda bir hakkın kullanımının kısıtlanması ya da engellenmesi, sözleşmenin ihlaline sebep olacaktır.²¹⁹

2.2.4.2. Devletin Pozitif Yükümlülüğü

Devletlerin mülkiyet hakkı bakımından pozitif yükümlülüklerinin bulunup bulunmaması ve bu yükümlülüğün kapsamı uzun yıllar tartışma konusu olmuştur. Ancak daha sonra AİHM, Ek 1. No'lu Protokol'ün 1. maddesi açısından devletlerin pozitif yükümlülüğünün de bulunduğunu belirtmiştir.²²⁰

AİHM, her ne kadar devletin mülkiyet hakkına karşı tavrının genel olarak negatif olması gerektiğini belirtse de bazı hallerde mülkiyet hakkının korunması açısından devletin pozitif yükümlülüklerinin de bulunabileceğini ifade etmektedir. Devletin bazı hallerde bireylerin mülkiyet hakkını kullanmalarını temin etmek için gereken önlemleri alması gerekmektedir.²²¹ AİHM'ye göre, eğer sözleşmenin asıl hedefi bireyi kamu otoritelerinin keyfi tutumlarına karşı korumak ise o halde devletin mülkiyet hakkını koruması açısından pozitif yükümlülüğü de bulunmalıdır. Diğer bir ifadeyle kişinin mülkiyet hakkını etkili bir şekilde kullanabilmesi için devlet, kendi üzerine düşen ve kendisinden beklenen her türlü önlemi almış olmalıdır. Dolayısıyla kişinin kamu otoritesinden yasal olarak bekleyebileceği önlemler ile kişinin mülkiyet hakkını kullanması arasında belli bir ilişkinin olduğu kabul edildiği halde, devletin kaçınılmaz olarak mülkiyet hakkını korumak için birtakım yükümlülükleri yerine getirmesi gerekecektir.²²² Devletlerin pozitif yükümlülüklerinin bulunması onların üst düzey kamu hukuku tüzel kişisi olmaları sebebiyle düzenleyici işlevlerinin ve görevlerinin neticesidir.²²³

AİHM, mülkiyet hakkının korunması açısından devletlerin pozitif yükümlülüklerinin bulunabileceğini ifade etmiş olsa da bu yükümlülüğün tanımını yapmamıştır.²²⁴ Bunun

²¹⁹ Jean-François AKANDJİ-KOMBE: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler", Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7, Avrupa Konseyi, 2008, s. 11

²²⁰ GEMALMAZ, 2017, s. 417

²²¹ ŞİMŞEK, "Türk Hukukunda..", 2011, s. 702; DAYIOĞLU, 2015, s.133

²²² ŞİMŞEK, "Türk Hukukunda..", 2011, s. 702

²²³ Güney DİNÇ: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Malvarlığı Hakları, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Ankara, Mayıs 2007, s. 221

²²⁴ AKANDJİ-KOMBE, 2008, s. 7

esas sebebi de negatif yükümlülükler bizzat sözleşmeden kaynaklansa da sözleşme ile korunan hakların çoğu bakımından pozitif yükümlülüklerin AİHM'nin içtihatları yoluyla şekillenmiş olmasıdır. Hakikaten de AİHM, sözleşmenin 1. maddesi ile devletlere yüklediği “*kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin hak ve özgürlüklerini koruma altına alma*” görevini, sözleşmede geçen diğer maddelerle birlikte yorumlayarak pozitif yükümlülük kavramını geliştirmiştir.²²⁵

2.2.5. AİHS’de Üç Kural İlkesi

Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi üç farklı kuraldan ibarettir. Bu kurallar ilk kez “*Sporrong ve Lönnroth & İsveç*”²²⁶ kararında belirtilmiştir. Birinci kural genel nitelikli olup, *mülkiyet dokunulmazlığına saygıyı* ifade etmektedir. İkinci kural *mal ve mülkten yoksun bırakmayla* ilgilidir ve yoksun bırakmanın koşullarını belirtmektedir. Üçüncü kural ise *devletlerin mülkiyetin genel yarara uygun bir şekilde kullanılmasını düzenlemek ve kontrol etmek* için gerekli olan yasaları çıkarma haklarını kapsamaktadır.²²⁷

2.2.5.1. Mal Ve Mülkün Dokunulmazlığına Saygı

Birinci kural yani *mal ve mülkün dokunulmazlığına saygı*, maddenin birinci cümlesinde belirtilmektedir. Bu cümleye göre: “*Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır.*”

Genel nitelikte olan birinci kural, ikinci ve üçüncü kuralın uygulanamadığı koşullarda son olarak başvuru bir kıstastır. Çünkü ikinci ve üçüncü kurallar, mülkiyet hakkına müdahalenin özel şekilleriyle ilgilidirler, birinci kural ise bu özel durumlar dışında kalan bütün hallerde uygulanabilmektedir.²²⁸ Diğer bir ifade ile eğer bir müdahale, mülkten mahrum bırakılma sonucu doğurmuyorsa ya da kullanımın kontrolü amacı

²²⁵ ŞİMŞEK, “Türk Hukukunda..”, 2011, s. 703

²²⁶ Case of Sporrong and Lönnroth v. Sweden, Başvuru No: 7152/75, Karar Tarihi: 23 Eylül 1982, §61

²²⁷ CARSS-FRİSK, 2001, s. 8; GRGİC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 11

²²⁸ BEYAZIT, s. 449; CARSS-FRİSK, 2001, s. 39 - 40

taşımayırsa, birinci kural yani mal ve mülk dokunulmazlığına saygı çerçevesinde bir hak ihlali olup olmadığı tespit edilecektir.²²⁹

“*Sporrong ve Lönnroth & İsveç*” davasında, mülk sahibinin kamulaştırma kurallarının sonucu olarak mülkü satılırken, söz konusu mülk değer kaybetmiştir. Bunun yanı sıra başvurucular hâlâ mülklerinin sahibi olarak kalmışlar ve istedikleri zaman mülklerini satabilecek durumda bulunmuşlardır. Bu sebeple mahkeme, davanın bu kısmını mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesi hakkını koruma altına alan birinci kural çerçevesinde ele almıştır.²³⁰

AİHM, bu davayı birinci kural çerçevesinde ele almadan önce diğer iki kuralın uygulanıp uygulanmayacağına dikkat etmiştir. Burada mahkeme, başvurucuların elinden mülklerinin hiçbir zaman alınmaması sebebiyle ikinci kuralın yani mülkten yoksun bırakılmanın uygulanmayacağını vurgulamıştır. Davada, başvurucuların mülkiyet hakkı bir kısıtlamaya konu olmuş ve bu kısıtlama hakkın özünü zedelemiştir. Ancak hakkın özü ortadan kalkmamıştır. Bu sebeple mahkemeye göre bu davada ikinci kuralın uygulanma imkanı yoktur.²³¹

Üçüncü kural çerçevesinde AİHM, yapılaşma yasağının ikinci fıkrada ifade edildiği gibi başvurucunun mülkiyetini kullanmasını sınırladığını kabul etmiştir. Fakat AİHM, bu taşınmazlar açısından kamulaştırma izinlerinin alınmasına önem vermiş ve bu idari kararların amacının mülkiyetin kullanılmasını kontrol etmek olmadığını, bunun mülkiyetten yoksun bırakmaya giden süreçte ilk adım olduğunu vurgulamış ve bu müdahalenin ikinci fıkra kapsamında olmadığı sonucuna varmıştır. Böylece mahkeme, olayın birinci kural altında incelenmesi gerektiğine karar vermiştir.²³²

AİHM bu davada birinci kural kapsamında mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin toplumun genel menfaati ile kişinin temel haklarının korunması arasındaki adli dengeyi koruması gerektiğini vurgulamıştır. Ancak başvurucuların taşınmazları, uzun bir zaman içinde kısıtlamalara maruz kalmıştır. Mahkemeye göre kamulaştırma izninin ve

²²⁹ Cavid ABDULLAHZADE: “Emval-i Metruke Kapsamındaki Mülkiyet Davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Süreci Açısından Değerlendirilmesi”, AÜHFD, 62 (2), Ankara – 2013, s. 323; Burcu BULUT: “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması Esasları”, Leges Hukuk Dergisi, Yıl: 3, Sayı:33/Eylül, Leges Yazılım Ticaret Limited Şirketi, İstanbul, 2012, s. 18; CARSS-FRİSK, 2001, s. 40; Mehmet Emin ÇAĞIRAN: Uluslararası Alanda İnsan Hakları, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara - 2017, s. 407

²³⁰ Case of *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*; CARSS-FRİSK, 2001, s. 40; GRGİC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 13

²³¹ Case of *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*, §63

²³² DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 661

yapılaşma yasaının sebep olduğu durum yüzünden, mülkiyet hakkının korunması ile genel yarar arasında sağlanması gereken denge bozulmuştur. Mülkiyet hakkına müdahale, başvuruculara sürelerin kısaltılması ya da tazminat talebinde bulunma imkanı verilmesi halinde meşru görülebilecektir. Ancak başvuruculara aşırı bir yük yüklendiğinden AİHM 1. maddenin ihlal edildiğine karar vermiştir.²³³

2.2.5.2. Mülkten Yoksun Bırakılma

Mülkiyet hakkından yoksun bırakılmayla ilgili olan ikinci kural, maddenin ikinci cümlesinde yer almaktadır. Bu maddeye göre “*Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir.*”

Maddeden de anlaşılacağı üzere, kişilerin mal ve mülkünden yoksun bırakılması mümkündür ancak bu müdahale belli koşullara uygun olmalıdır. Yani eğer kamu yararı varsa, hukuki dayanaklara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olma şartıyla kişiler, mülkiyet hakkından yoksun bırakılabilir. Aksi takdirde mülkiyet hakkına herhangi bir müdahale mülkiyet hakkının ihlali olarak değerlendirilecektir.

Malikin yasal haklarının ihlali, mülkten yoksunluğun temelini oluşturmaktadır. Lakin mahkeme, mülkten mahrum bırakılmanın mevcut olup olmadığına karar vermek için sadece resmi bir kamulaştırma veya mülkiyetin kazanımını incelemekle yetinmez. Bunların yanı sıra fiili (*de facto*) kamulaştırmanın yapıp yapılmadığını tespit etmek için her olayın özgül koşullarını da incelemektedir.²³⁴ Zira bazı durumlarda devlet tarafından yapılan müdahaleler kamulaştırma amacı taşımaları bile mülkü kullanılmaz bir hale getirebilirler.²³⁵

Bu kapsamda Mahkemenin “*Papamichalopoulos ve Diğerleri & Yunanistan*”²³⁶ davasında verdiği karar önem arz etmektedir. Olayda başvurucular, Yunanistan’da bulunan kendi arazileri üzerinde otel yapmak için 1963 yılında Turizm Bürosu’ndan izin almış ancak daha sonra Yunanistan’da askeri diktanın kurulmasıyla 1967 yılında başvurucuların arazisi ele geçirilmiş ve Deniz Kuvvetleri Vakfı’na devredilmiştir. Bu

²³³ DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 660-661

²³⁴ GRGIC/MATAGA/LONGAR/VILFAN, 2007, s. 12

²³⁵ BULUT, 2012, s. 20

²³⁶ Case of Papamichalopoulos and Others v. Greece, Başvuru No: 14556/89, Karar Tarihi: 24 Haziran 1993

arazi üzerinde donanma üssü kurulmuş, bu da arsa sahiplerinin mülklerinden yararlanamamalarına sebep olmuştur. Dolayısıyla arsa sahipleri, resmi bir kamulaştırma olmaksızın mülkiyet haklarından yoksun bırakılmışlardır. Başvurucular yerel mahkemeler önünde hak aramaya çalışsalar bile bir sonuç alamamışlardır. Ayrıca devlet tarafından başvurularda başka bir arsanın verilmesine karar verilmiş ancak uygun arsa bulunamamıştır. Ayrıca verilen zararın giderilmesi için tazminat da ödenmemiştir. Böylece 1990 yılına kadar herhangi bir neticeye varılamamış ve mülkiyet haklarının ihlali iddiasıyla arsa sahipleri, AİHM'ye başvurmuşlardır. Mahkeme, resmi bir kamulaştırma olmasa bile donanmanın fiziksel olarak mülkiyeti başvuru sahiplerinin elinden aldığı ve üzerinde otel inşa ettiğini vurgulamıştır. 1967'den beri başvuru sahipleri mülklerini kullanamamışlar ve mülkiyet haklarından mahrum bırakılmışlardır. Kısacası mahkeme, donanmanın bu müdahalesinin fiili kamulaştırma niteliğinde olduğuna ve Sözleşmeyi ihlal ettiğine karar vermiştir.

“*Papamichalopoulos ve Diğerleri & Yunanistan*” kararı, AİHM'nin kamulaştırma işlemi olmadan bir taşınmazın el koyma hakkında verdiği ilk kararlardan biridir. Bu kararda mahkeme öncelik olarak başvuru sahiplerinin şikayetlerinin devam eden bir durumla ilgili olduğunu ifade etmiştir. Başvuru sahiplerinin arazilerinin Deniz Kuvvetleri Vakfı tarafından işgal edilmesi, Ek Protokol ile korunan mülkiyet hakkının ihlaline sebep olmuştur. Adı geçen müdahale, üçüncü fıkra çerçevesinde yani mülkiyetin kullanımını kontrol amacıyla yapılmamış; bunun yanı sıra resmi bir kamulaştırma da yapılmamıştır. Resmi ve mevzuata uygun bir kamulaştırma yapılmamasına rağmen başvuru sahipleri, bahsi geçen tasarruf sebebiyle 1967'den beri kendi mülklerini kullanma veya satma, ipotek etme imkanı bulamamışlardır. Dolayısıyla başvuru sahiplerinin mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin sonucu, Ek Protokol'ün birinci maddesi kapsamında fiili bir kamulaştırma oluşturacak kadar ağır olmuştur. Mahkeme bu sebeple bu müdahaleyi mülkiyet hakkının ihlali olarak değerlendirmiştir.²³⁷

Bu kararın AİHM içtihatları açısından esas önemi, mahkemenin mülkiyete keyfi el koyma davalarında başvuru sahiplerine vereceği tazminatın özelliğini ve miktarını belirlemede uzun bir süre geçerli olacak esas ölçütleri tayin etmesidir. Bahsedilen olayda başvuru sahiplerinin arazilerine 1967 yılında el konulmuştur. Mahkeme davada başvuru sahiplerinin tazminatını belirlerken başvuru sahipleri için en uygun tazminatın, el

²³⁷ DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 667

konulan taşınmazların üzerinde inşa edilmiş binalarda da dahil olmak üzere başvuruculara iadesi olduğunu ifade etmiştir. Böylece başvurucular hem taşınmazlarını geri alacaklar hem de inşa edilmiş binaları da karşılıksız olarak alarak 1967 yılından itibaren kendi mülklerini kullanmamaktan doğan hakları da telafi edilmiş olacaktır. Sonuç olarak AİHM, adil bir tazminin olması için öncelikle taşınmazın iadesinin, daha sonra ise uzun süre yoksun kalınan gelirin tazminin gerekli olduğunu vurgulamıştır. AİHM, taşınmazın iade edilmemesi durumunda arazinin üzerine inşa edilmiş yapıların getirdiği değeri de ekleyerek arttırılan güncel değerin ve yoksun kalınan değerin tazmin edilmesi gerektiğine kara vermiştir.²³⁸

2.2.5.3. Kullanımın Kontrol Edilmesi

Mülkiyet hakkının kullanımını düzenleyen üçüncü kural ise maddenin ikinci paragrafında şu şekilde belirtilmiştir: *“Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka hâlel getirmez.”*

Üçüncü kural devletlere, kamu yararı amacı ile mülkiyetin kullanımını sınırlandırmak için birtakım yasal düzenlemeler yapma yetkisi tanımıştır.²³⁹ İkinci kural gibi bu kural da devletin mülkiyet hakkına yaptığı müdahale ile ilgilidir. Fakat ikinci kural, mülkiyetten yoksun bırakma ile ilgilidir; burada mülkiyet hakkının niteliği değişmekte, yerine ise belli bir tazminat alınmaktadır. Bir olayın ikinci kural kapsamında değerlendirilmesi için mülkiyet hakkının devrolunması gerekir, bunun da tipik örneği kamulaştırma değildir. Üçüncü kuralda ise mülkiyet hakkı ortadan kalkmamakta, yalnız sınırlandırılmaktadır.²⁴⁰ Devletin mülkiyete müdahalesi mahrum bırakma boyutuna ulaşmıyorsa, sadece hakkın kullanılmasının kontrolü ile sınırlı kalıyorsa bu durumda, üçüncü kural uygulanacaktır.²⁴¹

Bu kural, mülkiyet hakkına uygulanacak olan sınırlamanın yasal bir temelini ve “kamu yararı” amacının olmasını gerektirmektedir. Burada, müdahalenin ölçüsü önem arz

²³⁸ DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 668

²³⁹ SARI, 2006, s. 92

²⁴⁰ BEYAZIT, s. 452

²⁴¹ BULUT, 2012, s. 21

etmez yani kamunun üstün menfaati karşısında müdahalenin ağırlığıyla orantılı bir tazminatın ödenmesi şart değildir. Bu sebeple üçüncü kural kapsamında uygulanan bir müdahale olduğunda AİHM müdahalenin kişi açısından aşırı bir yük getirip getirmediği hallerde bu müdahalenin orantısız olmadığı neticesine varmaktadır.²⁴²

“*Hutten-Czapska & Polonya*”²⁴³ davasının konusu, komünist rejimden sonra hâlâ yürürlükte kalan kuralları ile Polonya’da yaşayan 100.000’e yakın mülk sahibini ilgilendiren kiraların sınırlandırılması rejimidir. Bu yasa, geçiş sürecinde eski rejimden kalan kiracıları korumaktadır. Yasa ile mülk sahiplerine ağır bakım yükümlülükleri getirilmiş ve kiralar sınırlandırılmıştır. Adı geçen davada, başvurusunun miras olarak ailesinden kalan taşınmazı bu rejime tâbi tutulduğu için başvuru taşınmazını tasarruf edememiş ve ondan uygun bir gelir elde edememiştir. AİHM bu davada, ülke üzerinde ekonomik ve sosyal etkileri olan ve binlerce kişiyi etkileyen kira düzenlemelerinin tercih edilmesinde ve bu düzenlemelerin zamanlamasında devletlerin çok geniş bir takdir yetkisine sahip olduklarını belirtmiştir. Fakat bu takdir yetkisi sınırsız olmayıp, AİHS’nin düzenlediği kurallara aykırı bir sonuç vermemelidir.²⁴⁴ Sonuç olarak mahkeme, Polonya’da uygulanan kira rejiminin başvuru açısından aşırı sonuçlar doğurduğunu kabul etmiş ve mülkiyet hakkının ihlal edildiğine karar vermiştir.²⁴⁵

2.2.6. Mülkiyet Hakkının Sınırlandırılması

AİHS’nin Ek 1 No’lu Protokolü’nün 1. maddesine bakıldığında, mülkiyet hakkının sınırsız bir hak olmadığı anlaşılmaktadır. Sözleşme, mülkiyet hakkına müdahaleye izin vermektedir. Ancak bu müdahalenin belli bir şartlara uygun olması gerekmektedir. Bu şartlar, adı geçen maddede açıkça belirtilmiştir. Maddeye göre mülkiyet hakkına sınırlama yasal, kamu yararı gerekçesiyle ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olacaktır.

Maddede öngörülen şartlar dışında bir de orantılılık ilkesi vardır ki bu ilke, sözleşme ile korunan bütün haklar için geçerli olan bir sınırlandırma şartıdır.²⁴⁶ Bu şartların hepsinin

²⁴² DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 671-672

²⁴³ Case of Hutten - Czapska v. Poland, Başvuru No: 35014/97, Karar Tarihi: 19 Haziran 2006

²⁴⁴ Case of Hutten - Czapska v. Poland, § 223

²⁴⁵ DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 672

²⁴⁶ Metin YÜKSEL: Ölçülülük İlkesi Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi, Seçkin Yayınları, Ankara - 2002, s. 81

birlikte yerine getirilmesi gerekmektedir. Eğer bu şartlardan biri bile yerine getirilmemiş olursa bu, müdahalenin sözleşmeyi ihlal ettiği anlamına gelecektir.²⁴⁷

2.2.6.1. Kanunilik

Mülkiyet hakkına müdahalenin ilk şartı, kanunilik ilkesidir. Bu şart her ne kadar 1. maddenin ikinci cümlesinde açıkça belirtilmiş olsa da (“*yasada öngörülen koşullara uygun*”), demokratik toplumun esas ilkesi olmasından dolayı genel olarak AİHS’de bir bütün halinde kabul edilmiştir. Bahsi geçen üç kuralın hepsinde de bu şart yerine getirilmek durumundadır.²⁴⁸

“*İatridis & Yunanistan*” davasında AİHM, mülkiyet hakkına yapılan müdahalede en önemli hususun bu müdahalenin hukuk tarafından öngörülmesi gerektiği olduğunu vurgulamıştır. Yani mahkemeye göre hukukilik, mülkiyet hakkına müdahalede en önemli koşuldur. Bu koşul yerine getirilmezse AİHM, mülkiyet hakkına yapılan müdahalede kamu yararının veya orantılılık ilkesine uygun olup olmadığını değerlendirmeyecektir.²⁴⁹

Mahkeme daha önce, müdahalenin hukuka uygun olup olmadığını denetlerken bu müdahalenin ulusal yasalarda bulunup bulunmadığına bakmaktaydı. Fakat bu yaklaşım, ulusal mevzuatta hukuka uygun olan herhangi bir müdahalenin sözleşmedeki hükümlerle bağdaşmaması sonucu doğurabileceği için, sözleşmenin öngördüğü hukuka uygunluk, sadece ulusal mevzuata uygunluğu değil bununla birlikte uluslararası hukuk kurallarına ve hukuk devleti ilkesine de uygunluğu gerektirmiştir.²⁵⁰

Hukuk tarafından öngörülme şartı, mülkiyete müdahalenin yalnızca resmi anlamda bir kanunda yer almasını değil aynı zamanda tüzük, yönetmelik ve uluslararası düzenlemelerde ya da yargı içtihatlarında yer almasını da kapsamaktadır.²⁵¹ Diğer taraftan hukuk kavramı, yalnızca yazılı hukuku değil aynı zamanda yazılı olmayan

²⁴⁷ GRGİC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 13

²⁴⁸ GRGİC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 14; CARSS-FRİSK, 2001, s. 69-70

²⁴⁹ Case of *İatridis v. Greece*, §58; CARSS-FRİSK, 2001, s. 71

²⁵⁰ BULUT, 2012, s. 25

²⁵¹ GRGİC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 14

hukuku da kapsamaktadır. Aksi halde, yazılı hukuku benimsememiş İngiltere gibi devletlerde, bu kural tatbik edilemezdi.²⁵²

Mülkiyet hakkına yapılacak müdahaleyi öngören hukuk kuralının da belli özelliklerinin olması gerekmektedir. İlk olarak, müdahaleyi öngören norm açık ve anlaşılabilir değildir. AİHM'ye göre bir kural açıklık ve kesinlik oluşturmadığı halde bu kural, hukuk kuralı olarak değerlendirilemez ve bu sebeple müdahalenin de hukuk tarafından öngörüldüğü kabul edilemez. Kişi, hem kendisinin hem de devletin davranışının olası sonuçlarını önceden tahmin edebilecek halde olmalıdır.²⁵³

Mülkiyet hakkına yapılacak müdahaleyi öngören kuralın diğer bir özelliği ise ulaşılabilirliktir. Bu kapsamda olaya uygulanacak olan hukuk kuralının yeteri kadar ulaşılabilir olması gerekmektedir. Başka bir deyişle kişilerin konuya uygulanabilecek hukuk kuralları hakkında gerektiği kadar bilgiye sahip olmaları gerekmektedir. Yani ulaşılabilirlik ilkesine göre kişiler kendi temel hak ve özgürlüklerini sınırlandıracak hukuk kuralları ile ilgili yeterli bilgiye sahip olmalıdırlar.²⁵⁴

Diğer taraftan hukuk normunun devletlerin keyfi müdahalelerini önlemek için de güvenlik tedbirleri içermesi gerek. Yani mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin sadece hukuk tarafından öngörülmesi yetmez, keyfi uygulamaları önlemek için bu sınırın belirleyici nitelikte olması ve uygun hukuki güvencesinin bulunması gerekmektedir.²⁵⁵

2.2.6.2. Kamu Yararı

Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinden de anlaşılacağı üzere, mülkiyet hakkına yapılan herhangi bir müdahale sadece kamu yararı varsa ve genel çıkarlara uygun olması halinde meşru gösterilebilir. İkinci kural çerçevesinde mülkten yoksun bırakılmanın ancak "kamu yararı" sebebi ile mümkün olacağı, 1. maddenin ikinci cümlesinde açıkça belirtilmiştir. Üçüncü kural ise açık bir şekilde "genel çıkarlar"ı öngörmüştür. Fakat

²⁵² Suat ŞİMŞEK: "Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri ve Şartları Açısından 1982 Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi: Karşılaştırmalı Bir Analiz - II", TBB Dergisi, (92), 2011, s.327

²⁵³ ŞİMŞEK: "Mülkiyet Hakkının...", 2011, s. 327; GRGİC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 14

²⁵⁴ Şeref ÜNAL: "Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması", Anayasa Yargısı Dergisi, S.11, Yıl 1994, s. 50

²⁵⁵ GRGİC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 14

hangi kural uygulanırsa uygulansın mülkiyet hakkına yapılan bir müdahalenin kamu yararı şartına uygun olması gerekmektedir.²⁵⁶

AİHS'nin Fransızca metninde Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin 2. cümlesinde kamu yararı, “utilite publique” olarak belirtilmiştir. İngilizce metinde ise “public interest” olarak geçmektedir. 1. maddenin üçüncü cümlesinde ise Fransızca metninde “interet general”, İngilizcede ise “general interest” olarak ifade edilmiştir.²⁵⁷ Her ne kadar metinde kelime farklılıkları bulunsada AİHM'ye göre bu iki kavram arasında hiç bir ayrım yoktur.²⁵⁸

AİHM, mülkiyet hakkına yapılan müdahale ile bağlı olarak önüne gelen bir olayda, ilk önce böyle bir müdahalenin varlığını tespit eder. Sonrasında ise yapılan müdahalenin amacını inceleyerek bu müdahalenin meşru kabul edilecek bir müdahale olup olmadığına karar verir. Müdahale kamu yararı kapsamında uygulanıyorsa, mahkeme bu müdahaleyi haklı kabul etmektedir.²⁵⁹

Mahkeme “kamu yararı”nı tespit etmeleri için devletlere geniş takdir yetkisi tanımıştır. Bu kavramın kapsamını değerlendirmek, mahkeme tarafından ulusal makamlara bırakılmıştır.²⁶⁰ AİHM aldığı kararlarda, ulusal makamların, kendi toplumlarının ihtiyaçları ile doğrudan bağlantılı olduğu için, nelerin kamu yararına uygun olduğunu tespit etmekte uluslararası yargıçtan daha yetkili olduğunu ifade etmiştir.²⁶¹

Fakat AİHM, devletlere kamu yararını tespit etmelerinde geniş yetki tanısa bile bu yetki, sınırsız bir yetki değildir. Zira ulusal makamların kamu yararını tespiti ile ilgili kararları, eğer makul bir gerekçeye dayanmıyorsa mahkeme, bunu AİHS'ye aykırı olduğunu ifade etmektedir. Yani mahkeme her ne kadar kendi değerlendirmesini ulusal makamların değerlendirmesinin yerine koymasa bile 1. madde kapsamında ileri sürülen önlemleri tetkik eder ve ulusal makamların dikkate aldığı hususları da sorgular.²⁶²

²⁵⁶ CARSS-FRİSK, 2001, s. 42

²⁵⁷ Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin İngilizce tam metni için bkz: European Convention on Human Rights http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf; Fransızca tam metni için bkz: Convention européenne des droits de l'homme http://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FRA.pdf (Erişim Tarihi 24.12.2017)

²⁵⁸ Case of James and Others v. The United Kingdom, Başvuru No: 8793/79; Karar Tarihi: 21 Şubat 1986, §43

²⁵⁹ BULUT, 2012, s. 26

²⁶⁰ Onur TATAR: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Işığında Mülkiyet Hakkı, Ankara Barosu İnsan Hakları Kurulu, Ankara Barosu Yayını, Ankara - 2003, s. 11

²⁶¹ Case of Handyside v. The United Kingdom, Başvuru No: 5493/72, Karar Tarihi: 7 Aralık 1976; §48

²⁶² CARSS-FRİSK, 2001, s. 45

“Eski Yunanistan Kralı ve Diğerleri & Yunanistan” davasında kraliyet ailesi üyeleri, hukuki önlemler sonucu Yunanistan’daki mülklerinden mahrum bırakıldıklarını iddia ederek AİHM’ye başvurmuşlardır. Davalı hükümet, davaya konu olan mülk dahilinde bulunan ormanların ve arkeolojik sitelerin korunmasının devletin kamu yararına olduğunu belirtmiş ve ana kamu yararının, itiraz edilen mevzuatın ülkenin anayasal statüsü olan cumhuriyetin korunması ile ilgili olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme ise hükümetin bu ormanların ve arkeolojik sitelerin korunması ile ilgili iddialarının hiçbir yasal temelinin olmadığını vurgulamıştır. Diğer taraftan, Yunanistan’ın cumhuriyeti ilan etmesinden 20 yıl sonra dava konusu mevzuatın yürürlüğe girmesini şüphe uyandırıcı bulsa da AİHM devletin kendi açısından zararlı gördüğü bir olayı çözüme ihtiyacını kabul etmiştir.²⁶³

2.2.6.3. Orantılılık

Mülkiyet hakkına yapılan müdahalenin diğer bir şartı da orantılılık ilkesidir. Daha önce de belirttiğimiz gibi her ne kadar AİHS ve ek protokollerinde bu ilke ifade edilmemiş olsa da orantılılık, sözleşme ile koruma altına alınan bütün haklar için geçerli bir şarttır.²⁶⁴

Mülkiye hakkına yapılan müdahalenin meşru olabilmesi için sadece kamu yararına hizmet etmesi yeterli değildir. Bunun yanı sıra, izlenen yol ile ulaşılmak istenen amaç arasında uygun orantılılık ilişkisinin bulunması gerekmektedir.²⁶⁵

Orantılılık ilkesine göre mülkiyet hakkına yapılan bir müdahalenin, meşru bir sonuca varılması amacıyla demokratik toplumda zaruri olması şarttır. Bunun yanı sıra müdahalenin, toplumun genel yararı ve bireyin temel haklarıyla ilgili menfaatleri arasında adil bir denge kurması icap etmektedir.²⁶⁶ Böyle bir denge şartı, AİHS’nin bütününde bulunmaktadır.²⁶⁷

²⁶³ Case of The Former King of Greece and Others v. Greece, Başvuru No: 25701/94, Karar Tarihi: 23 Kasım 2000

²⁶⁴ YÜKSEL, 2002, s. 81; KALABALIK, 2015, s. 175

²⁶⁵ Case of James and Others v. The United Kingdom, §50

²⁶⁶ GRGIC/MATAGA/LONGAR/VILFAN, 2007, s. 15

²⁶⁷ Örn: Case of Sporrang and Lönnroth v. Sweden, §69, §73; Case of Hentrich v. France, Başvuru No. 13616/88, Karar Tarihi. 22 Eylül 1994, §45-§49

Dolayısıyla mülkiyet hakkına yapılacak olan müdahale neticesinde toplumun ulaşacağı genel menfaat, bu müdahale karşılığında mülkün sahibine tazminat ödenerek dengelenmelidir. Bir taraftan devlet ve kamu kuruluşları, toplumun yararına uygun olarak kişilerin onayına ihtiyaç duymaksızın onların mülkiyet haklarına müdahale edebilecektir. Diğer taraftan ise bireyler, mülkiyet hakkının bir sonucu olarak müdahale edilen mülklerinin karşılıklarını devletten isteyebileceklerdir.²⁶⁸

Mülkiyet hakkına müdahale karşılığında devletin malike tazminat ödemesi gerektiği AİHM'nin "*James ve Diğerleri & Birleşik Krallık*" kararında açıkça ifade edilmiştir. Kararda taraf devletlerin hukuk sistemlerinde, tazminat ödemediği mülkün kamulaştırılmasının mevcut durumda geçerli olmayan ve yalnızca istisnai durumlarda haklı gösterilebileceği belirtilmiştir. Bu kararda, mülkiyete müdahalede tazminat koşulunun önemi vurgulanmıştır.²⁶⁹

Eğer bir işlem, bir kişinin mülkiyet hukukuna müdahale ediyorsa bu işlem, hem "kamu yararı" meşru amacına uygun olmalı hem de kullanılan araçlar ile ulaşılması istenen amaç arasında gerekli orantılılık ilişkisini kurmalıdır.²⁷⁰

AİHM'in "*Sporrong ve Lönnroth & İsveç*" kararında orantılılık şartı toplumun genel menfaatinin gerekleri ile kişinin temel haklarının korunması gerekleri arasında kurulması gereken "adil denge" kavramıyla ifade edilmiştir. Eğer bireye aşırı külfet yüklenirse böyle bir denge kurulamayacaktır. AİHM bu ifadeyi, Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin birinci cümlesi çerçevesinde yani kişinin sahip olduğu şeylerden yararlanma kuralı açısından söylemiş olsa da 1. maddenin bütünü için bu şartın arandığına ayrıca işaret etmiştir.²⁷¹ Sonuç olarak 1. maddeye göre mülkiyet hakkına müdahalenin meşru olması için bu müdahalenin, sadece meşru bir amaca uygun olması ve hukukilik şartını yerine yetirmesi yeterli değildir. Bunların yanı sıra müdahalenin toplumun genel menfaatleri ile bireyin temel haklarının korunması gereği arasında adil bir denge kurması gerekmektedir.

Orantılılık ilkesi, her olayda o olayın somut özelliklerine göre değerlendirilir. Mülkiyetten yoksun bırakılma söz konusu olduğunda müdahalenin ancak bir malın piyasadaki gerçek değeriyle orantılı bir şekilde tazminat ödendiğinde meşru olduğu yani

²⁶⁸ ŞİMŞEK, "Türk Hukukunda..", 2011, s. 781

²⁶⁹ Case of James and Others v. The United Kingdom; BULUT, 2012, s. 29

²⁷⁰ Case of Ashingdane v. The United Kingdom, Başvuru No: 8225/78, Karar Tarihi: 28 Mayıs 1985, §57

²⁷¹ Case of Sporrong and Lönnroth v. Sweden, § 69

adil dengeyi bozmadığı kabul edilir. Diğer taraftan ikinci kural çerçevesinde yani devletin kamu yararına uygun yasaları çıkararak mülkiyetin kullanılmasını sınırlandırma söz konusu olduğunda, orantılılık ilkesini uygulamak için mutlaka tazminat ödenmesi gerekmez.²⁷²

Mülkiyet hakkına müdahalenin orantılılık ilkesine uygun olup olmadığını belirlemede yardımcı olan diğer etkenler de müdahale süresinin makullüğü, başvuru amacı ve eylemleri ile uğranılan zararın miktarıdır.²⁷³

Kamu yararı ve bireyin temel hakları arasındaki adil dengeye, bireyin yani malikin “bireysel ve aşırı yük” altına girmemesi ile ulaşılabilecektir. Aksi halde gerekli denge kurulamayacaktır.²⁷⁴

Mahkeme her devletin kendi toplumunun sosyal süreci ile doğrudan bağlantılı olmasını göz önünde bulundurarak ve bu sebeple müdahalenin gerekliliği konusunda daha yetkin oldukları için, taraf devletlere bu konuda da değerlendirme ve uyarılma yetkisi tanımıştır. Bu sebeple belli bir hedefe ulaşılması amacıyla seçilen önleme göre AİHS ile korunan hakları daha az sınırlayan bir önlemin var olması halinde bu tedbirler devletlerin takdir yetkisi altında olduğu durumda, sözleşmenin ihlali söz konusu olmayacaktır. Diğer taraftan ise mahkeme, mülkiyet hakkına müdahalenin hedeflenen amaca uygun olarak orantılı olup olmadığını denetlerken farklı çözüm yollarını da dikkate alacaktır. Belirtmek gerekir ki devletlere tanınan bu yetki, sınırsız bir yetki değildir. Bu yetki, mahkemenin incelemesi ile aynı anda işlemektedir. Diğer bir ifade ile her ne kadar devlet değerlendirme yetkisine sahipse de mahkemenin devletlerin aldıkları önlemleri sorgulama yetkisi vardır ve bu önlemleri, takdir yetkisi kapsamında değerlendirmeyecektir. Bu sorgulama davanın koşullarına, sözleşme ile korunan hakların niteliğine ve müdahale ile amaçlanan meşru amaca göre de değişecektir.

2.2.6.4. Uluslararası Hukukun Genel İlkelerine Uygunluk

Mülkiyet hakkına yapılan müdahaleyi meşrulaştıran diğer bir şart da bu müdahalenin uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun bir müdahale olmasıdır. Bu şart 1. maddenin ikinci cümlesinde ifade edilmiştir.

²⁷² DOĞRU/NALBANT, 2013, s. 659

²⁷³ BULUT, 2012, s. 29

²⁷⁴ GRGIC/MATAGA/LONGAR/VİLFAN, 2007, s. 15

Uluslararası hukukun genel ilkeleri ile ne kastedildiğini AİHM kendi içtihatlarıyla açıklamıştır. AİHM'ye göre uluslararası hukukun genel ilkeleri kavramı, uluslararası insan hakları hukukunun vazgeçilmez ve genel kabul edilmiş kurallarını ifade etmektedir. Sonuç olarak mülkiyet hakkına yapılan müdahale bu vazgeçilmez ve genel kabul edilmiş kurallara uygun olmalıdır. Uluslararası insan hakları hukukunun vazgeçilmez ve genel kabul edilmiş kuralları, insan hakları konusundaki jus cogens kuralları ifade etmektedir.²⁷⁵

AİHM, "*Lithgow ve Diğerleri & Birleşik Krallık*" kararında, uluslararası hukukun genel ilkelerine uygunluğun devletlerin yabancılara yönelik eylemler açısından bir ölçüt olduğunu vurgulamıştır.²⁷⁶ Hakları ihlal edilen her kişi, ister vatandaş olsun ister yabancı, AİHM'ye başvurabilecek ve sözleşmenin öngördüğü korumadan yararlanabilecektir. Fakat mahkeme, mülkiyet hakkına yapılacak müdahalede uluslararası hukukun genel ilkelerine uygunluk şartını uygularken vatandaş ve yabancı arasında bir ayırım getirmektedir.²⁷⁷ Yukarıda belirttiğimiz gibi "*Litghow ve diğerleri & Birleşik Krallık*" davasında bu açıkça belirtilmiştir. AİHM'nin "*James ve diğerleri & Birleşik Krallık*" kararında da aynı şekilde uluslararası hukukun genel ilkelerinin yabancılara uygulandığı ifade edilmiştir.²⁷⁸

²⁷⁵ ŞİMŞEK: "Mülkiyet Hakkının...", 2011, s. 328-329

²⁷⁶ Case of Lithgow and Others v. The United Kingdom, Başvuru No: 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Karar Tarihi: 8 Temmuz 1986, §113

²⁷⁷ BULUT, 2012, s. 25

²⁷⁸ Case of James and Others v. The United Kingdom, §62, §63

3. BÖLÜM

ÇIRAQOV DAVASI

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin 16 Haziran 2015 tarihli kararından anlaşılacağı üzere “Çıraqov ve diğerleri v. Ermenistan”²⁷⁹ davası, 6 Nisan 2005'te altı Azerbaycan vatandaşı olan ve halihazırda Bakü'de yaşamakta olan Elhan Çıraqov, Adışirin Çıraqov, Ramiz Cebrayilov, Akif Hesenov, Fahreddin Paşayev ve Qaraca Cebrayilov'un Ermenistan aleyhine AİHM'ye başvurmaları neticesinde açılmıştır. Davacılar, 18 Mayıs 1992 tarihinde Ermenistan tarafından ilhak edilmiş Laçin şehrine geri dönemediklerini ve bu sebeple de oradaki evlerinden ve mülklerinden yararlanamadıklarını; ayrıca verdikleri kayıplar için de hiçbir tazminat almadıklarını iddia etmişlerdir. Bütün bunları göz önünde bulundurarak davacılar, Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin (mülkiyetin korunması), Sözleşmenin 8. (özel ve aile hayatına saygı hakkı), 13. (etkili başvuru hakkı) ve 14. maddelerinin (ayrımcılık yasağı) ihlal edildiğini ileri sürmüştür.

Başvuruya, AİHM'nin Üçüncü Dairesi bakmıştır. Sözleşme'nin 36. maddesine dayanarak Azerbaycan Hükümeti de davaya üçüncü taraf sıfatıyla katılma hakkını kullanmıştır. 9 Mart 2010'da Üçüncü Daire davayı Büyük Daire'ye devretmiştir. 15 Eylül 2010 tarihinde kabul edilebilirlik ve esas hakkında duruşma yapılmış, 14 Aralık 2011'de Büyük Daire tarafından başvurunun kabul edilebilir olduğu kararlaştırılmıştır. 22 Ocak 2014 tarihinde ise esas hakkında duruşma aleni olarak yapılmıştır.

Aşağıda davanın konusu ele alınacak, tarafların mahkemeye sunduğu belgeler incelenecek, davacıların iddiaları ve davalının savunmaları anlatılacaktır. Bunların yanı sıra davaya katılan Azerbaycan'ın da iddiaları ele alınacak ve mahkemenin değerlendirmesi de irdelenecektir.

3.1. Davanın Konusu

Daha önce de bahsedildiği gibi, SSCB'nin dağılma sürecinde DKÖB, ASSC dahilinde özerk bir bölgeydi. Yukarı Karabağ ile ESSC arasında ortak bir sınır bulunmamaktaydı;

²⁷⁹ Case of Chiragov and Others v. Armenia, Başvuru No. 13216 / 05, Karar Tarihi: 16 Haziran 2015

Azerbaycan toprağı olan Laçin ile genişliğı 10 km'den az olan, Laçin koridoru olarak bilinen dar toprak parçasıyla birbirinden ayrılmışlardır. SSCB'de yapılan 1989 sayımına göre DKÖB'nin nüfusu 189.000'di. Bu nüfusun % 77'si Ermeni, % 22'si ise Azerbaycan Türkü'nden oluşmaktaydı. Laçin bölgesinde ise 60.000 kişinin büyük çoğunluğunu Kürtler ve Azerbaycan Türkleri, sadece % 5-6'sını Ermeniler oluşturmaktaydı.

1988 yılında DKÖB Sovyeti, DKÖB'nin Azerbaycan SSC'den ayrılarak Ermenistan SSC'ye katılmasını talep etmiş ancak bu talep, hem SSCB parlamentosu hem de Azerbaycan SSC meclisi tarafından reddedilmiştir. Bunun üzerine 1988 yılı boyunca DKÖB'nin Ermenistan ile birleşmesi için gösteriler yapılmış, Laçin bölgesi de yolların kapatılmasına ve saldırılara maruz kalmıştır. Bu çatışmalar birçok can kaybına ve Ermenistan ile Azerbaycan arasında yüz binlerce kaçkın akınına sebep olmuştur.

1 Aralık 1989 tarihinde Ermenistan SSC ile DKÖB Bölgesel Konseyi "Dağlık Karabağ'ın Ermenistan ile birleşmesi" hakkında ortak karar almıştır. 2 Eylül 1991 tarihinde de DKÖB Sovyeti, ASSC'nin özerk bölgesi olan DKÖB ve Şaumyan bölgesinden ibaret "Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'nin" kuruluşunu ilan etmiştir.

Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki uyuşmazlık savaşa dönüşmüş ve Ermeniler, Azerbaycan bölgelerini ele geçirmiştir. Bu da yüzlerle insanın ölümüne ve göç etmesine sebep olmuştur. Laçin bölgesi de bir çok kez saldırıya uğramıştır. 1991 yılında tam 8 ay Laçin'in yolları Ermeni kuvvetleri tarafından kapatılmış, bu bölge tamamen izole edilmiştir. 1992 yılının Mayıs ayında Laçin'e hava bombardımanı düzenlenmiştir. Bunun neticesinde bir çok ev kullanılmaz hale gelmiştir. 18 Mayıs 1992 tarihinde Laçin, Ermeni güçleri tarafından ele geçirilmiştir. Laçin'in ilhakından sonra Ermeni güçleri Yukarı Karabağ'ın etrafındaki altı Azerbaycan bölgesini daha ilhak etmiştir.

Başvurucuların iddialarına göre bu saldırılar, hem Dağlık Karabağ'ın hem de Ermenistan Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetleri tarafından yapılmıştır. Ancak davalı hükümet, askeri operasyonların Dağlık Karabağ'ın silahlı güçleri ve gönüllü gruplar tarafından yapıldığını, Ermenistan'ın bu eylemlerde yer almadığını ileri sürmüştür.

"Human Rights Watch"un (HRW) 1994 tarihli raporuna göre Laçin bölgesinin ilhakı neticesinde bir çoğu Kürt kökenli olan yaklaşık 30.000 Azerbaycanlı yerinden edilmiş insan durumuna düşmüştür.

Bu rapora göre 1988 - 1994 yılları arasında Ermenistan'dan, Yukarı Karabağ'dan ve etrafındaki yedi Azerbaycan bölgesinden yaklaşık 750.000-800.000 Azerbaycanlı sürülmüştür. Ermenistan'a göre ise Azerbaycan'dan 335.000 Ermeni sığınmacı ve 78.000 yerinden edilmiş kişi bulunmaktadır.

3.2. Davacıların Kimlikleri ve Mülkleri ile İlgili Mahkemeye Sundukları Bilgiler

Davacıların 17 Mayıs 1992'de Laçın'den kaçmak zorunda kalarak geride bıraktıkları ve bir daha kullanamadıkları mülkleri ile ilgili AİHM'ye sundukları belgelere aşağıda yer verilecektir.

- *Elhan Çıraqov*

1950 doğumlu olan Elhan Çıraqov, Laçın'de yaşamıştır. İlk başvurusunda Elhan Çıraqov, Çıraq köyünde yaşadığını belirtmiştir. Ancak daha sonra, Davalı Hükümet'in ifadesine cevap olarak davacı, Çıraqlı köyünde yaşadığını ve burada 15 yıl öğretmenlik yaptığını söylemiştir.

Davacının ilk ifadesine göre maliki olduğu 250 m²'lik mobilyalı ev, 55 arı kovanı, 9 büyükbaş ve 80 küçükbaş hayvan, 5 el halısı vardı. 27 Şubat 2007 tarihinde Davalı Hükümet'in ifadesinden sonra 19 Temmuz 1985 tarihli teknik pasaport sunmuştur. Resmi bir belge olan bu pasaporta göre davacının adına 1200 m²'lik bir arsa üzerinde 408 m²'lik 12 odalı bir ev ve 60 m²'lik ambar tescil edilmiştir.

Bunlara ilaveten davacı, 260 m²'lik 16 odalı bir eve ve bir arabaya sahip olduğunu gösteren eski üç komşusunun beyanını ve Çıraqlı köyünde yaşadığını bildiren Azerbaycan Cumhuriyeti Laçın İlçesi Yürütme Hakimiyeti'nin temsilcilerinin beyanlarını sunmuştur.

Ayrıca davacı, mahkemeye Çıraqlı köyünde doğduğunu ve evlendiğini gösteren 1978 tarihli bir evlilik cüzdanı, ilaveten bir oğlu ve bir kızının da orada doğduklarını kanıtlayan doğum belgelerini, Laçın İlçe Eğitim Müdürlüğü tarafından verilen 1979 tarihli bir mektup ve 1992 tarihli bir çalışma belgesi sunmuştur. (§ 33 - 36)

- *Adışirin Çıraqov*

1947 doğumlu olan Adışirin Çıraqov da Laçin'de yaşamıştır. Elkhan Çıraqov gibi o da Çıraq köyünden olduğunu ancak daha sonra, Davalı Hükümet'in ifadesine cevap olarak ifadesini Çıraqlı köyünde yaşadığını söyleyerek değiştirmiş ve burada 20 yıl öğretmenlik yaptığını söylemiştir.

Davacı, maliki olduğu 145 m²'lik mobilyalı evinin, bir arabasının, 11 büyükbaş ve 65 küçükbaş hayvanının, 6 el halısının bulunduğunu ifade etmiştir. 27 Şubat 2007 tarihinde mahkemeye, 22 Nisan 1986 tarihi teknik pasaport sunmuştur. Bu pasaporta göre davacının adına 1200 m²'lik bir arsa üzerinde 230,4 m²'lik bir ev ve 90 m²'lik ambar tescil edilmiştir.

Ek olarak davacı, 2 katlı ve 8 odalı bir evinin olduğunu gösteren eski üç komşusunun beyanını ve Çıraqlı köyünde yaşadığını bildiren Azerbaycan Cumhuriyeti Laçin İlçesi Yürütme Hakimiyeti'nin temsilcilerinin beyanlarını sunmuştur.

İlaveten davacı, mahkemeye Çıraqlı köyünde doğduğunu ve evlendiğini gösteren 1975 tarihli bir evlilik cüzdanı, bir oğlu ve iki kızının da orada doğduklarını kanıtlayan doğum belgelerini ve 1981 tarihli olan ve ikamet yeri olarak Çıraqlı köyünü gösteren 1992 tarihli damga içeren SSCB pasaportu da sunmuştur. (§ 37 - 40)

- *Ramiz Cebrayilov*

Ramiz Cebrayilov 1960 yılında Çıraqlı'da doğmuştur. 1988'de Bakü'de, Politeknik Enstitü'den mezun olmuştur. 1983 yılında öğrenciyken Laçin'i ziyaret etmiş ve devlet tarafından ona 5.000 m²'lik bir arsa verilmiştir. Davacı bu arsa üzerine bir ev inşa ettiğini ve kaçmak zorunda kalana kadar ailesiyle orada yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu arsa üzerinde davacının bir de araba tamir yeri, kafesi ve dükkanı bulunmaktaydı. İlaveten, 70 kuzusu, 12 ineği ve 150 koyunu vardı.

Kaçtıktan sonra Cebrayilov Laçin'e dönememiş ancak 2001'de Ermeni asıllı arkadaşları Laçin'e giderek buradaki evlerin halini videoya kaydetmişlerdir. Davacı bu videodan, evinin yakıldığının anlaşıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, kendisinden sonra Laçin'den kaçan kişiler de evlerinin Ermeni kuvvetleri tarafından yakıldığını bildirmişlerdir.

27 Şubat 2007 tarihinde mahkemeye 15 Ağustos 1986 tarihli teknik pasaport sunmuştur. Bu pasaporta göre davacının adına 480 m²'lik bir arsa üzerinde 203,2 m²'lik bir ev tescil edilmiştir.

Buna ilaveten davacı, kendisinin 2 katlı ve 8 odalı bir evinin olduğunu gösteren eski üç komşusunun beyanını ve Laçın'deki şahsi evinde yaşadığını bildiren Azerbaycan Cumhuriyeti Laçın İlçesi Yürütme Hakimiyeti'nin temsilcilerinin beyanlarını sunmuştur.

Ayrıca davacı, mahkemeye Çıraqlı köyünde doğduğunu ve evlendiğini gösteren 1982 tarihli bir evlilik cüzdanı, iki oğlu ve bir kızının da orada doğduklarını kanıtlayan doğum belgelerini ve 1979 tarihli bir askerlik belgesi sunmuştur. (§ 41 - 45)

- *Akif Hesenov*

1959 yılında Laçın'ın Akbulak köyünde doğan Akif Hesenov, 20 yıl burada öğretmenlik yapmıştır. Davacı maliki olduğu 165 m²'lik mobilyalı evinin, bir arabasının, 16 büyükbaş ve 100 küçükbaş hayvanının, 20 el halısının bulunduğunu ifade etmiştir. 27 Şubat 2007 tarihinde mahkemeye, 13 Eylül 1985 tarihli teknik pasaport sunmuştur. Bu pasaporta göre davacının adına 1600 m²'lik bir arsa üzerinde 448,4 m²'lik bir ev ve 75 m²'lik ambar tescil edilmiştir.

Ek olarak davacı, 2 katlı ve 9 odalı bir evinin, ayrıca hayvanlar için bir ahırın ve ek binalarının olduğunu gösteren eski üç komşusunun beyanını ve Akbulak'taki şahsi evinde yaşadığını bildiren Azerbaycan Cumhuriyeti Laçın İlçesi Yürütme Hakimiyeti'nin temsilcilerinin beyanlarını sunmuştur.

İlaveten davacı, mahkemeye Akbulak köyünde doğduğunu ve orada öğretmen ve okul müdürü olarak çalıştığını gösteren bir belge, 1976 tarihli SSCB pasaportu ve Laçın İlçe Eğitim Müdürlüğü tarafından verilen 1976 tarihli bir çalışma belgesi sunmuştur. (§ 46 - 49)

- *Fahreddin Paşayev*

1956 yılında Laçın'ın Kamallı köyünde doğan Fahreddin Paşayev, 1984'te Bakü'de, Politeknik Enstitü'den mezun olmuştur. Daha sonra Laçın'e geri dönerek Ulaştırma

Bakanlığı'nda ilk önce mühendis, daha sonra ise 1986'dan itibaren baş mühendis olarak çalışmıştır. Davacı, Laçın'de kendisinin inşa ettiği bir evde yaşadığını ileri sürerek evinin bugünkü piyasa değerinin yaklaşık 50.000 Amerikan Doları olduğunu belirtmiştir. Bunlara ek olarak davacı, Kamallı'da bulunan kollektif bir çiftlikte 10 hektarlık bir hisseye sahip olduğunu; ayrıca "kollektif mülkiyet" ile sahip olduğu bazı arazilerin de mevcut olduğunu bildirmiştir.

27 Şubat 2007 tarihinde mahkemeye, Ağustos 1990 tarihli teknik pasaport sunmuştur. Bu pasaporta göre davacının adına, 469,3 m²'lik bir arsa üzerinde 133,2 m²'lik bir ev tescil edilmiştir.

Bunun yanı sıra, 2 katlı ve 4 odalı bir evinin olduğunu gösteren eski üç komşusunun beyanını ve Laçın'deki şahsi evinde yaşadığını bildiren Azerbaycan Cumhuriyeti Laçın İlçesi Yürütme Hakimiyeti'nin temsilcilerinin beyanlarını sunmuştur.

Ayrıca davacı, mahkemeye Kamallı köyünde doğduğunu ve burada evlendiğini gösteren 1985 tarihli bir evlilik cüzdanı, iki kızının da orada doğduklarını kanıtlayan doğum belgelerini, oğlunun nüfusta 1993 Kamallı doğumlu olarak kaydedildiğini gösteren doğum belgesi, 1978 tarihli bir askerlik belgesi ve 2000 yılına ait çalışma belgesi sunmuştur. Oğlunun 1993 Bakü doğumlu olduğunu, ancak SSCB sistemine göre çocukların ebeveynlerin tescilli ikamet yerlerine kaydedildiğini ifade etmiştir. (§ 50 - 53)

- *Qaraca Cebraylov*

Laçın'de 1940 yılında doğmuş olan davacı Qaraca Cebraylov, 19 Haziran 2005 tarihinde vefat etmiştir. Bu başvuruyu yaptığı 6 Nisan 2005'te davacı, 1992 yılında kaçmadan önce Laçın'de Narimanov sok., No. 580 adresinde maliki olduğu evde yaşadığını ifade etmiştir. 453 m²'lik bir arsa üzerinde 1976 yılında inşa edilmiş bu ev, 187.1 m²'lik iki katlı bir evdi. Davacı bunların yanı sıra, 300 m²'lik başka bir arsanın da maliki olduğunu beyan etmiştir. Daha sonra mahkemeye sunduğu 1985 tarihli teknik pasaportla da bu bilgiler teyit edilmiştir.

27 Şubat 2007 tarihinde davacının vekili, davacının Laçın'de Abdullayev sok., No. 41'de yaşadığını bildirmiştir. Bunun yanı sıra davacının, Laçın'deki şahsi evinde yaşadığını bildiren Azerbaycan Cumhuriyeti Laçın İlçesi Yürütme Hakimiyeti'nin

temsilcilerinin beyanlarını, 29 Ocak 1974 tarihli Laçın Bölgesi Halk Meclisi'nin adı geçen arsanın davacıya tahsis kararını, davacının evin inşası için kullandığı yapı malzemelerinin faturalarını mahkemeye sunmuştur.

Davacının vefatının ardından başvuru, oğlu Sagatel Cebrayılov tarafından devam ettirilmiştir. Sagatel Cebrayılov, ailesinin gerçekten de davacının belirttiği Narimanov sokağında yaşadığını ancak belli bir tarihte sokağın isminin değiştiğini ifade etmiştir. Yani yukarıda bahsedilen iki adres de aynı mülke aittir.

Ayrıca davacı, mahkemeye Çıraqlı köyünde doğduğunu ve burada evlendiğini gösteren 1965 yılına ait bir evlilik cüzdanı, oğlunun 1970 yılında Alkaşlı köyünde doğduğunu gösteren doğum belgesini ve 1963 yılına ait askerlik belgesini sunmuştur. (§ 54 - 57)

3.3. Tarafların Mahkeme'ye Sunduğu Diğer Belgeler

Taraflar Ermenistan'ın söz konusu topraklar üzerinde hakimiyetinin olduğunu ya da kontrol uygulayıp uygulanmadığı hususunda mahkemeye bir çok belge ve beyan sunmuştur. Aşağıda bu belgelere, ayrı ayrı değinilmiştir.

Askeri açıdan Ermenistan ile DKC arasındaki ilişkiyle ilgili BM Güvenlik Konseyi'nin 1993 yılında kabul edilen dört kararı sunulmuştur. Önceki bölümde ele aldığımız bu kararlarda, Ermenistan ile Azerbaycan arasındaki gerilimlerden endişe duyulduğu bildirilmiş, işgalci güçlerin Azerbaycan topraklarından çıkması talep edilmiş, bölgedeki Ermeniler'in karara uymaları için Ermenistan, onlar üzerindeki etkisini kullanmaya çağırılmıştır. (§ 59) Bu kararların yanı sıra, BM Genel Kurulu'nun 14 Mart 2008 tarihinde kabul ettiği "İşgal Altındaki Azerbaycan Topraklarında Durum" kararında da işgalci güçlerin Azerbaycan topraklarından çıkması talep edilmiştir. (§ 67)

Bunun dışında, 1994 HRW raporu da sunulmuştur. Raporda, Karabağ'daki Ermeni kuvvetlerinin Ermenistan'ın askeri birliklerinden büyük ölçüde destek alarak Azerbaycan'ın topraklarını ilhak ettiği belirtilmiştir. Ayrıca Karabağ'da savaşıyan Ermenistan askerlerinin sayıları verilerek, Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarındaki bu mevcudiyetinin Ermenistan'ın savaşın tarafı olduğunu gösterdiği ifade edilmiştir.

Konuyla ilgili sunulan diğer belgeler, AGİT Minsk Grubu'nun sorunun çözümü için hazırladığı önerilerdir. 1997 - 1998 tarihli yukarıda da bahsettiğimiz bu önerilerde, Ermenistan'ın silahlı kuvvetlerinin kendi sınırlarına çekilmeleri talep edilmiştir.

Bu belgeler dışında davacılar, bazı siyasi liderlerin de beyanlarına dikkat çekmiştir. 1994 yılında Ermenistan yayın organına verdiği bir röportajda dönemin DKC başbakanı Robert Koçaryan, DKC'ye Ermenistan tarafından uçaksavar sağlandığını ifade etmiştir. Yine eski Ermenistan Savunma Bakanı'nın 2000 yılında İngiliz gazetecisi Thomas de Waal'a verdiği bir röportajda, Ermenistan kuvvetlerinin savaşta bir rollerinin olmadığı açıklamalarının sadece uluslararası kamuoyu için yapılan bir açıklama olduğunu; Karabağ'daki Ermeniler ile Ermenistan kuvvetlerinin askeri operasyonlarda birlikte çatıştıklarını ifade etmiştir.

2002, 2003 ve 2004 tarihli Uluslararası Stratejik Araştırmalar Enstitüsü raporlarında, DKC'de bulunan 18.000 kişilik birliğin 8.000'nin Ermenistan personeli olduğu belirtilmiştir. Ayrıca bu raporda 1994 yılından beri Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını kontrol ettiği de ifade edilmiştir. (§ 63)

AK Parlamenterler Meclisi raportörü olan David Atkinson 2004 tarihli raporunda, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ çatışmalarına katıldığını; bugün hala bölge de konuşlandırılmış Ermenistan askerlerinin bulunduğunu ve Ermenistan'ın bu bölgeye ekonomik destek sağladığını belirtmiştir.

“Dağlık Karabağ: Meseleyi Temelinden Görmek” adlı 14 Eylül 2005 tarihli Uluslararası Kriz Grubu'nun (ICG) raporunda da yine Karabağ'daki Ermenistan kuvvetlerinin varlığından söz edilmiştir. Rapora göre DKC'nin savunma ordusu, omurgasını Ermenistan birliklerinin oluşturduğu bir kara kuvvetidir. Bu orduda 8.500 kişi DKC'den ve 10.000 kişi de Ermenistan'dan bulunmaktaydı. Raporda DKC ile Ermenistan birliklerinin ileri derecede entegre oldukları ancak Ermenistan'ın, bu topraklarda hiçbir askeri birliğinin bulunmadığında ısrar ettiği belirtilmiştir. (§ 65)

19 Nisan 2007 tarihinde Ermenistan Dış İşleri Bakanı Vartan Oskanyan ile Avusturya gazetesinde yayımlanmış bir röportajda Bakan, söz konusu topraklarla ilgili “günümüzde Ermenistan tarafından kontrol edilen topraklar” diye bir ifade kullanmıştır. Bunun ardından Ermenistan Büyükelçiliği, Bakan'ın ifadesinin yanlış yorumlandığını, ifadesinin aslında “Ermeniler tarafından kontrol edilen” şeklinde olduğu belirtilmiştir.

15 Ocak 2013 tarihinde Savunma Bakanlığı'nda yaptığı konuşmada dönemin Cumhurbaşkanı Serj Sarksyan, Ermenistan'ın dış politikasının nihai hedefinin Azerbaycan ile DKC arasındaki savaşta kazanılan zaferin hukuki açıdan tanınması olduğunu ifade etmiştir.

Uluslararası Kriz Grubu'nun 2005 tarihli raporuna göre de önceleri Azerbaycan SSC'ye bağlı olan DKÖB'nin ekonomisi yıkıma uğramıştır. Halihazırda DKC, Ermenistan'dan gelen ekonomik desteğe bağlıdır. DKC'nin bütçesinin yarısını, İrevan sağlamaktadır. DKC, Ermenistan'ın "devletlerarası kredisinden" 1993 yılından beri faydalanmaktadır. Ermenistan'ın kredileri 1993 yılından itibaren verilse de hâlâ bir geri ödeme yapılmamıştır. Ermenistan, DKC'nin bu kredileri henüz geri ödeme durumunda olmadığını ifade etmiş ve desteğe ihtiyaçları olduğu sürece bu yardımı sağlayacaklarını belirtmiştir. Rapordaki bilgilere göre, 2004 ve 2005 yıllarında DKC'ye sağlanan kredi 51.000.000 ABD Doları olmuştur. Ermenistan dışında DKC'ye doğrudan destek sunan tek devlet, ABD'dir.

3.4. Davanın Aşamaları

14 Aralık 2011'de Büyük Daire, başvurunun kabul edilebilir olduğuna karar vermiştir. Mahkeme, davalının ileri sürdüğü altı ön itirazı da incelemiş, üçünü (meselenin daha önce başka bir uluslararası soruşturma veya uzlaşma prosedürüne sunulmuş olduğu, Mahkeme'nin zaman bakımından yetkisizliği ve altı aylık kurala uyulmaması) reddetmiştir. Kalan üç itiraz ise (iç hukuk yollarının tüketilmesi, davacının mağdur statüsü ve davalının adı geçen topraklar üzerindeki yargı yetkisi) esasla birleştirilmiş ve incelenmiştir. (§ 103)

3.4.1. Ermenistan'ın Ön İtirazları

3.4.1.1. İç Hukuk Yollarının Tüketilmesi

- Davalının Savunması

Ermenistan'ın ifadesine göre davacılar Ermenistan Cumhuriyeti'nin idari veya yargı mercilerine başvurmamış, ihlal edilen haklarını tesis etmek için bir adım atmamışlar, dolayısıyla da iç hukuk yollarını tüketmemişlerdir. Bunun yanı sıra, adı geçen toprakların DKC'nin hakimiyetinde ve kontrolünde olduğunu belirterek DKC'nin insan

haklarını koruyabilecek yargı ve idari organlarının bulunduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ermenistan'ın ve DKC'nin yasalarının, esasen de toprak kanunlarının kişilerin mülkiyet haklarını koruduklarını ve bu hakkın ihlali halinde iade veya tazminat öngördüğünü, bu konuda vatandaşlar ve yabancılar arasında hiçbir ayırım gözetmediklerini belirtmiştir. Dolayısıyla davalıya göre, davacılar Ermenistan ve DKC makamları önünde iade ve tazminat taleplerini ileri sürebilirlerdi. Davalı bu hukuk yollarının Azerbaycan vatandaşları için etkili olduğunu göstermek için Haziran 2007'de mahkemeye, üçü Ermenistan mahkemeleri tarafından, üçü de DKC yargı organları tarafından incelenmiş altı dava sunmuştur.

- *Davacıların İddiası*

Davacılara göre Ermenistan'ın idari organlarının, yerinden edilmiş kişiler olarak Laçin'de yaşadıkları evlere geri dönmelerini engellemesi, devletin resmi politikasını ve idari uygulamasını yansıtmaktadır. Dolayısıyla davacıların iç hukuk yollarına erişim imkanları mevcut değildir. Davacılar, ne Ermenistan'da ne de DKC'de başvurabilecekleri bir etkin bir iç hukuk yolunun olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca Ermenistan'ın Yukarı Karabağ meselesiyle bir bağlantısı olmadığı savunması göz önünde bulundurulursa, davacıların bu konuda Ermenistan'ın yargı mercilerine başvurmasını beklemesi çelişki arz etmektedir.

Davalı Ermenistan'ın davacıların başvurabilecekleri bir hukuki yolun bulunduğunun ve bunun etkili olduğunun ispat etme yükümlülüğü vardır. Ancak Ermenistan'ın 2007 yılında mahkemeye sunduğu davaların hiçbiri, tekrar mülklerinden faydalanmak veya özel ve aile hayatına dair haklarla ilgili değildir. 2012 yılının Temmuz ayında davalı, Ermenistan ve DKC'deki yasaları örnek göstererek davacıların ihtilaf konusu olan topraklara en azından kendi haklarını kullanmak için girebileceklerini ifade etmiştir. Ancak daha önceki ifadelerinde davalının böyle bir yargı yolunu göstermemesi, ayrıca yerinden edilmiş kişilerin mülklerine geri dönmesini ve onlara tazminat ödenmesini meselenin nihai bir çözüm şartına bağlaması, davalının 2012'de verdiği bu ifadenin inandırıcı olmadığını göstermektedir.

- *Üçüncü Taraf Olarak Katılan Azerbaycan'ın İfadesi*

Davaya üçüncü taraf olarak katılan Azerbaycan'ın ifadesine göre davalı, Ermenistan'da veya DKC'de iddia ettiği gibi davacıların başvurabilecekleri ve etkili olabilecek hukuk yollarının mevcudiyetini ispatlayamamış; ayrıca yerinden edilmiş biri sıfatıyla herhangi bir Azerbaycan vatandaşının bu hukuk yollarına başvurusunun başarıyla sonuçlandırılmasının bir örneğini de gösterememiştir. Bunun yanı sıra Azerbaycan, davalının iddia ettiğinin aksine yerinden edilmiş kişiler için Ermenistan ve DKC'nin mevzuatında mülklerin iadesi ya da tazminat öngören bir kuralın olmadığını bildirmiştir. (§ 110)

Azerbaycan bölgede devam eden gerilime işaret etmiş ve Yukarı Karabağ bölgesinde sıkıyönetim uygulandığını, bunların yanı sıra özellikle Laçın bölgesine Ermenilerin yerleştirilmesi politikasına da işaret ederek, yani somut olayın koşulları sebebiyle iç hukuk yollarının tüketilmesine gerek olmadığını ifade etmiştir. Ayrıca Azerbaycan, Ermenistan'ın DKC'yi bağımsız bir devlet olarak görmesi ve Laçın üzerindeki kontrolünü savunmasının, davalının Ermenistan mahkemeleri önünde mevcut olduğunu iddia ettiği herhangi bir müdafaa mekanizmasının etkili olmayacağını ileri sürmüştür. Ermenistan'ın yanı sıra, DKC'nin de Eylül 1991 tarihli "bağımsızlık bildirisi" ile belirlenmiş sınırlarına sonradan ilhak edilmiş bölgeler girmediğinden, bu bölgeler üzerinde DKC'nin anayasal olarak yargı yetkisi de geçerli olmayacaktır.

- *Mahkeme'nin Değerlendirmesi*

Mahkeme'nin değerlendirmesi ilk önce ek ifadelerin kabul edilmesiyle ilgili olmuştur. Mahkeme'nin ek belgelerin sunulması için verdiği süreden iki hafta sonra, yani 20 Ocak 2014'te davalı, bir kaç belge ile birlikte ihtilaf konusu topraklarda yerinden edilmiş Azerbaycan vatandaşlarının mülkiyet haklarının tanındığı 2003 ve 2005 yıllarında kabul edilmiş iki mahkeme kararı sunmuştur. Ancak 22 Ocak'ta Mahkeme, davalının belgeleri verilen süre zarfında sunmamasının tatmin edici bir sebebinin olmaması ve 2006 yılında Mahkeme tarafından davalıya yazılı ifadelerini sunmaya davet edilmesine rağmen ne o tarihte ne de daha sonraki dönemde bu kararları hiç bir şekilde göstermemesini göz önünde bulundurarak, bu belgeleri dikkate almamıştır.

Bunun ardından Mahkeme iç hukuk yollarının tüketilmesi ile ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Mahkemeye göre iç hukuk yollarının tüketilmesi açısından Ermenistan'ın adı

geçen arazi üzerinde yargı yetkisinin olup olmadığı ve böyle bir yetkinin bu arazide bulunan mülklerin iadesi ya da tazminat bakımından iç hukuk yollarının işleyişini etkileyip etkilemediğini belirlemek önem arz etmemektedir. Çünkü davalı, ne Ermenistan’da ne de DKC’de davacıların şikayetleri üzerine tazminat sağlayabilen bir hukuk yolu bulunduğunu göstermiştir. Hükümet’in atıfta bulunduğu düzenlemeler ise genel nitelikte olup, silahlı çatışma sonucu mülkten yoksun bırakma veya davacılarınkine benzer bir durumla ilgili değildir. Ayrıca 2007’de sunduğu yerel mahkeme kararlarının hiçbiri, Yukarı Karabağ çatışması neticesinde yerinden edilmiş kişilerin mülkleriyle ilgili taleplere ilişkin değildir. (§ 118)

Bunun yanı sıra, Ermenistan’ın bu davadaki şikayetlere sebep olan olaylara kendi silahlı kuvvetlerinin ve organlarının katılımını, Yukarı Karabağ ve çevresinde otoritesini uyguladığını inkar etmektedir. Bu göz önünde bulundurulursa, davacıların zaten Ermenistan mahkemelerine mülklerinin geri iadesi ve tazminat talepleri ile başvurmaları mantıklı olmayacaktır. Ayrıca siyasi durum da göz önünde bulundurulmalıdır. Zira savaş sonucunda ihtilaf konusu topraklarda yaşayan bütün Azerbaycanlılar, mülklerini terk etmiştir. Konuya hâlâ çözüm bulunamamıştır. Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerginlik artmış ve bölgede hâlâ ateşkes ihlalleri tekrarlanmaktadır. Böyle bir durumda, uluslararası toplum tarafından tanınmayan DKC’deki herhangi bir hukuki yolun bu konuda yerinden edilmiş Azerbaycanlılar için etkili olacağı gerçekçi değildir.

Bütün bunları göz önünde bulundurarak Mahkeme, davalının davacıların şikayetlerine ilişkin tazminatı veya mülkün iadesini sağlayabilecek etkili bir hukuk yolunun bulunduğunu ispat etme yükümlülüğünü yerine getiremediğini bildirerek, davalı Ermenistan’ın iç hukuk yollarının tüketilmesi ile ilgili itirazını reddetmiştir.

AİHM’nin bu kararına muhalefet şerhi koyan Hakim Gyulumyan, AİHM’nin birkaç kararına atıf yaparak DKC’nin hiçbir devlet tarafından tanınmamasının, davacıların DKC’nin yerel mahkemeleri önünde iç hukuk yollarının tüketmelerine bir engel oluşturmadığını ifade etmiştir. Ayrıca davacılar tarafından AİHM’ye, DKC mahkemelerine başvurunun imkansız olduğuna dair hiçbir delil sunulmamıştır. Davacıların DKC’nin mahkemelerine başvurmalarına tek engel, kendi devletleri yani Azerbaycan tarafından getirilmiştir. Bu da Azerbaycan’ın, DKC’ye Azerbaycan’ın rızası olmadan giden kişilere karşı yaptırım uygulaması ve “persona non grata” yani istenmeyen kişi ilan edilmesi şeklinde uygulanmaktadır.

3.4.1.2. Davacıların Mağdur Sıfatı

- *Davalının Savunması*

Davalı Ermenistan'a göre davacılar, söz konusu topraklarda herhangi bir mülkün maliki olduklarını ispat edecek bir delil sunmamışlardır. Ayrıca, davacıların herhangi bir eşyalarını almadan kaçtıklarını iddia etmelerine rağmen daha sonra teknik pasaportlarının ortaya çıkması şüphe uyandırmaktadır. Mahkemeye sundukları belgelerde çelişki bulunduğunu, mesela ikinci başvurunun ilk ifadesinde Çırağ köyünde yaşadığını, daha sonra ise bunu Çıraqlı'ya çevirmesini öne sürmüştür. Ayrıca teknik pasaportlarda da evlerin boyutlarının davacıların ifadelerinde verdikleri rakamlardan farklı olduğunu vurgulamıştır.

Bunun dışında davalı, davacıların 1992'de yürürlükte olan kanunla tanınmış ya da ilgili makam tarafından onaylanmış bir mülkiyet haklarının olup olmadığını sorgulamıştır. Zira her ne kadar 1991 tarihli "Mülkiyet Hakkında Kanun" özel mülkiyeti tanımış olsa da topraklar kişilerin özel mülkiyetinde olmamıştır. Bu gayrimenkuller üzerinde kişilerin hakları, Halk Temsilciler Meclisi tarafından tapu siciline kaydedilen bir belge ile tanınmaktaydı. Dolayısıyla böyle bir belge olmadan o topraklar üzerinden hak iddia edilemez. Ayrıca 1992 Azerbaycan Toprak Kanunu'na göre iki yıl toprak kullanılmadığında, kullanıcının o toprak üzerindeki haklarının düşeceği öngörülmektedir. Davacıların da 1992'den beri o topraklara geri dönmeleri göz önünde bulundurulursa, iddia ettikleri hakları zaten sona ermiştir. (§ 124)

Bunun dışında davacıların iddia ettikleri mülkler, DKC yasalarına uygun ve tapuda isimleri kaydedilerek başka kişilere verilmiştir. Bu sebeple davacıların halihazırda mevcut mülkleri olmamıştır.

Ermenistan'a göre böyle bir iadenin yapılması veya tazminatın alınması için meşru beklentiye sebep olacak herhangi bir yasa veya mahkeme kararı bulunmamaktadır. Ayrıca davalı, davacıların Laçin topraklarına girmesini engelleyen veya mal / mülk hakkından yoksun bırakan herhangi bir yasanın DKC tarafından kabul edilmediğini de ifade etmiştir.

- *Davacıların İddiaları*

Davacılar başvurularıyla birlikte sundukları belgelerde kimliklerini ve ihtilaf konusu topraklarda teşhis edilebilir mülke sahip olduklarını, Mayıs 1992’de o toprakları terk etmek zorunda kalana kadar orada ikamet ettiklerini yeterince ispat ettiklerini ifade etmişlerdir. Davacılar mahkemeye teknik pasaport, tanık ifadeleri, yapı malzemelerinin alınmasına dair faturalar sunmuşlardır. Başvuru formunda olan ifadelerle pasaporttaki bilgiler arasında bazı farklılıkların olmasını da o ifadelerin 2005 yılında Bakü’de zor şartlar altında geçen bir görüşmede vekillerine verilmesi ile açıklamışlardır. Yani ilk ifadeler belgelere erişim olmaksızın verilmiştir. Ayrıca davacılar teknik pasaportun, mülklerinin ispatı için ellerindeki tek belge olduğunu ifade etmişlerdir. (§ 121)

Davacılar, kaçtıkları zaman yürürlükte olan Azerbaycan SSC’nin 1970 Konut Kanunu’na ve 1983 Toprak Kanunu’na göre vatandaşın kendi yaşadığı ev üzerinde mülkiyet hakkının ve bir toprak sahası üzerinde miras bırakılabilir kullanma hakkının olduğunu belirtmişlerdir. Davacıların iddiasına göre her iki hak 1 No’lu Erk Protokol’ün 1. maddesi çerçevesinde mal / mülk oluşturmaktadır. İlaveten, 1991 tarihli “Mülkiyet Hakkında Kanun”da toprak sahası, özel mülk konusu olarak gösterilmiş ve böylece davacıların “meşru toprak sahibi olma beklentisi” oluşmuştur.

- *Üçüncü Taraf Olarak Katılan Azerbaycan’ın İfadesi*

Azerbaycan, ilhak edilmiş topraklardan kaçtıkları zaman belgeleri toplamaya vakitleri olmadığından ve bugün için arşivleri muhtemelen imha edildiğinden davacıların, belgeleri mahkemeye sunamadıklarını vurgulamıştır. Ancak asıl belge olmasa bile envanter - teknik belge olarak kabul edilen ve konutların ölçülerinin ve mülk sahiplerinin isimlerinin bulunduğu teknik pasaport sunulmuştur. Bu pasaportla davacıların şahsi konutlara malik oldukları, arsaları kullanma haklarının olduğu ve bu hakların hâlâ mevcut olduğu anlaşılmaktadır.

Buna ek olarak Azerbaycan, davacıların toprakları terk etmeden önce burada bulunan konutları üzerindeki mülkiyet hakkının o zaman yürürlükte olan Azerbaycan SSC mevzuatı ile korunduğunu ifade etmiştir. Devletin mülkü olan toprak da Halk Temsilcileri Meclisi tarafından kullanım amacıyla tesis edilmekteydi. 1991 “Mülkiyet

Kanunu” her ne kadar o zaman yürürlükte olmasa da davacıların meşru toprak sahibi olma beklentilerini desteklemiştir.

- *Mahkeme'nin Değerlendirmesi*

Davacıların mağdur sıfatının incelenmesi iki aşamalı olarak değerlendirilmiştir. Öncelikler davacıların kimlikleri, eski ikamet yerleri, geri bıraktıklarını iddia ettikleri mülklerle ilgili yeteri kadar kanıt sunup sunmadıkları incelenmiştir. Bunlar kanıtlandığında ise, o mülklerin AİHS çerçevesinde “mülk” ve “ev” oluşturup oluşturmadığı değerlendirilmiştir.

Mahkeme daha önce silahlı çatışmanın sonucu olarak yerinden edilmiş kişilerin mülkiyet ve konut hakları ile ilgili baktığı davalara atıf yapmıştır. Mahkeme ilk kez “*Loizidou / Türkiye*” davasında, yerinden edilmiş kişilerin mal / mülk dokunulmazlığını incelemiştir. Bu davada davacı, Kuzey Kıbrıs'ta bulunan belli bir arsanın maliki olduğunu iddia etmiştir. Türkiye her ne kadar davacının mülkiyet hakkını sorgulamasada, terk edilmiş taşınmazların 1985 Kuzey Kıbrız Türk Cumhuriyeti (KKTC) Anayasası'nın 159. maddesine göre KKTC mülkü ilan edildiğini, bu durumda da davacının mülkiyet hakkını kaybettiğini ileri sürmüştür. Ancak AİHM, KKTC'nin uluslararası toplumda tanınmadığını göz önünde bulundurarak, bu kuralın hukuki geçerliliğinin olmadığını ve davacının kendi mülkü üzerindeki hakkını kaybetmediğini vurgulamıştır. (§ 129)

Davacılar mahkemeye başvurdukları zaman kimlikleri ve ikamet yerleri ile ilgili belgelerini sunmasalar da 2010 yılında Büyük Daire'nin talebi üzerine sunmuşlardır. Bu belgeler kendilerinin ve çocuklarının doğum belgeleri, nikah belgeleri, SSCB pasaportları, iş yeri ve askerlik belgelerinden oluşmaktaydı. Mahkeme bu belgelerin davacıların Laçın bölgesinde doğduğunu, hayatlarının büyük bir kısmını orada yaşadıklarını ve çalıştıklarını gösterdiğini bildirmiştir. Yani 17 Mayıs 1992'de zorla göç edene kadar davacılar, orada yaşamışlardır.

Davacılar, kaçtıkları zaman geride bıraktıkları bazı evler, arsalar ve mülkler üzerinde korunan hakları olduğunu beyan etmişlerdir. İlk önce sadece altıncı davacı mülkle ilgili bir belge sunmuştur. Daha sonra, davalı Ermenistan'ın ifadesinin ardından diğer davacılar da belgelerini ibraz etmişlerdir. Teknik pasaport olarak bilinen bu belge, en

önemli delil sayılmaktadır, zira burada davacıların evlerinin ölçüleri, oda sayıları ve davacıların isimleri de bulunmaktadır. Ermenistan'ın bu teknik pasaportların sadece binanın teknik durumunu gösterdiğini ve bu sebeple ispat gücünün olmadığını iddia etmesine rağmen Mahkeme, bu pasaportların envanter teknik belge olarak kabul edilmesi gerektiğini ve evlerin özelliklerinin yanı sıra, davacıların isimlerini de barındıkları için mülk üzerindeki haklarının delili olduğunu bildirmiştir.

Davacıların ifadeleri ile pasaporttaki farklılıklarla ilgili verdikleri beyan, Mahkeme tarafından kabul edilmiş; bu farklılıkların belgenin gerçekçiliğine şüphe getirecek nitelikte olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca altıncı davacı dışında diğer davacıların tapu senedi ve başka resmi belge sunmamasıyla ilgili olarak Mahkeme, davacıların kendi topraklarını terk etmek zorunda oldukları göz önünde bulundurularak sundukları bütün diğer belgelerin mülkiyet haklarını ispat ettiğini kabul etmiştir.

Mahkeme yeterli kanıtın sunulduğu kanaatine vardktan sonra davacıların haklarının Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ve Sözleşme'nin 8. maddesi kapsamına girip girmediğini incelemiştir.

AİHM'e göre her ne kadar Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesindeki "mal / mülk" kavramı iç hukuktaki vasıflandırmadan bağımsız olsa da konu bakımından Sözleşme ile korunan hakların iç hukukta tanınıp tanınmadığı tespit edilmelidir.

Azerbaycan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra kabul edilen toprak mevzuatıyla ilk kez toprak üzerinde özel mülkiyet tanınmıştır. Ancak konu bakımından davacıların eski mevzuatla kazandıkları haklar, 1991 - 1992 mülkiyet kanunlarıyla hükümsüz kılınmadığından, davacıların geride bıraktıkları toprak ve evler üzerindeki hakları ASSC yasalarına göre değerlendirilecektir.

Sovyet hukuk sistemine göre vatandaşların yaşadıkları evlere malik olma hakları vardır ancak devlet malı olan toprak üzerinde özel mülkiyetleri yoktu, sadece kullanım hakları vardı. Bu kurallar ASSC'de 1978 Anayasası, 1970 Toprak Kanunu ve 1983 Konut Kanunu ile getirilmiştir. Böylece davacıların Laçin'de yaşadıkları evler onların mülkleri iken, bu evlerin buldukları arsalar üzerinde sadece kullanım hakları mevcuttu. Kullanım hakkı, Halk Temsilciler Meclisi tarafından belli bir amaç (çiftçilik, ev inşası) için verilirdi. Ayrıca bu hak miras da bırakılabildi.

Böylece davacılara verilen kullanma hakkının ekonomik menfaat arz eden ve hukuken korunan bir hak olduğu kabul edilmiştir. Mahkeme arazinin “kullanım hakkının” Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi uyarınca “mal / mülk” oluşturduğunu kabul etmiştir.

Davalının davacıların 1992’den beri mülklerine dönmediklerinden haklarını kaybetmeleri ile ilgili ve DKC’nin mevzuatına uygun olarak başkalarına verilmeleri ile ilgili de AİHM tarafından bir değerlendirme yapılmıştır. Mahkeme, davacıların toprak üzerindeki haklarının 1992 Toprak Kanunu’na göre Halk Temsilcileri Meclisi tarafından verilen bir kararla sona erdirilebileceğini vurgulamış, böyle bir karar olmadığından hak kaybının söz konusu olmadığı sonucuna varmıştır. Ayrıca davacıların 1992’den beri topraklarını kullanmamalarının sebebi, oradaki askeri durumdur. DKC mevzuatına uygun olarak toprakların başkalarına verilmesi ile ilgili olarak da Mahkeme, DKC’nin uluslararası toplumda tanınmadığını belirtmiştir. Böyle bir halde de davacıların topraklar üzerindeki hakkı DKC’nin kanunlarına göre sona eremez. (§ 148) Sonuç olarak davacılar Laçın’i terk etmeden önce buradaki toprakları ve evler üzerinde hak sahibi olmuşlardır ve bu haklar halen geçerlidir. Bu toprak ve evler de Ek 1 No’lu Protokol’ün 1. maddesi kapsamında “mal / mülk” teşkil etmektedir. Ayrıca kaçmadan önce yaşadıkları ve geçimlerini sağladıkları Laçın’deki topraklar ve evler, Sözleşme’nin 8. maddesi çerçevesinde “ev” oluşturmaktadır. Böylece Mahkeme tarafından davalı Ermenistan’ın davacıların mağdur sıfatına ilişkin itirazı reddedilmiştir.

Karara muhalefet şerhi koyan Hakim Pinto de Albuquerque’ye göre davacılar mahkemeye, Laçın topraklarında mülklerinin bulunmasıyla ilgili yeteri kadar delil sunmamışlardır. Teknik pasaport, delil olarak kabul edilemez. Ayrıca belgelerde ve ifadelerde bulunan farklılıklara da vurgu yaparak, davacıların mağdur sıfatına ilişkin itirazın reddedilmesini kabul etmemiştir.

3.4.1.3. Ermenistan Cumhuriyeti’nin Yetkisi

- *Davacıların İddiaları*

Davacılar, Yukarı Karabağ ve etrafındaki bölgelerde Ermenistan Cumhuriyeti’nin etkin kontrol uyguladığını, bu sebeple de Sözleşmenin 1. maddesi uyarınca şikayet edilen

konuların Ermenistan'ın yetki alanına girdiğini iddia etmiştir. Bu yetki, Ermenistan'ın adı geçen bölgede kendi görevlileri eliyle uyguladığı hakimiyetten ve denetimden kaynaklanmaktadır. Davacılar bu konuyla ilgili AİHM'nin içtihadının oluştuğunu belirterek, “*Loizidou / Türkiye*” ve diğer davalara atıf yapmıştır. İlâveten, ispat yüküyle ilgili olarak da davacılar, Ermenistan'ın bu bölgeler üzerinde yetkiye sahip olmasına dair maddi karinenin olduğunu, davalı Ermenistan'ın da bu karineyi çürütmediğini ifade etmiştir.

Davacılar, Yukarı Karabağ çatışmasında Ermenistan'ın askeri kuvvetlerinin katılımının ciddi boyutta olduğunu ifade etmişlerdir. 1994 tarihli HRW raporuna dayanarak davacılar, Ermeni askerlerinin Yukarı Karabağ'a ve çevresine gönderildiklerini, Azerbaycan'daki çatışmalara Ermenistan'dan gelen silahlı kuvvetlerin de katıldığını beyan etmiştir. Ayrıca davacılar, Ermeni siyasi liderlerinin de Ermeni askerlerinin çatışmada bulduklarına dair ifadelerine atıf yapmışlardır. İlâveten davacılar, Ermenistan askerlerinin çatışmada yer almasının kanıtı olarak Azerbaycan birlikleri tarafından bir çok Ermeni askerinin esir alındığını ve Ermenistan ordusunun hâlâ Dağlık Karabağ'da zorunlu askerlik hizmetine yollandıklarını göstermiştir. Burada askerlik yapanlar, Ermenistan'daki askerlerden daha fazla maaş almaktadırlar. Ayrıca askerlerin hizmet yapacakları yer hakkında, seçim yapma hakları yoktur. Bunun kanıtı olarak da davacılar, Dağlık Karabağ'da hizmet vermeyi reddeden bir Ermenistan vatandaşı için Stepanakert'te açılmış davaya atıf yapmıştır.

Davacılar, Ermenistan'ın bu çatışmada sadece askeri yardımla değil, maddi açıdan da Dağlık Karabağ'ı desteklediğini iddia etmişlerdir. DKC'nin bütçesinin % 90'ı Ermenistan tarafından faizsiz krediyle oluşturulmaktadır. Bu krediler, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ ve çevresinde etkin kontrolünü sağlamaktadır. Hayastan Ermeni Fonu ile ilgili davacılar, bu fonun Ermenistan Cumhurbaşkanı'nın kararnamesiyle kurulduğunu ve Ermenistan'ın bir çok üst düzey temsilcisini de barındırdığından, Ermenistan'dan bağımsız bir organ olarak görülemeyeceğini iddia etmişlerdir.

Bunların dışında Ermenistan, siyasi açıdan da DKC'yi desteklemektedir. Ermenistan'daki bir çok siyasetçiyle DKC'nin yakın bağları olmuştur. Örneğin önce DKC'nin Başbakanı, daha sonra ise Cumhurbaşkanı olan Robert Koçaryan, 1998'de Ermenistan Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

İlaveten, davacılar DKC’de Ermenistan’ın bir çok yasasının uygulandığını, para birimi olarak da esasen Ermenistan dramının kullanıldığını ileri sürmüşlerdir. DKC’deki kişilerin yurtdışına seyahatleri için de Ermenistan pasaportu verilmektedir.

- *Davalının Savunması*

Davalı Ermenistan, DKC ve çevresindeki toprakların Ermenistan’ın yetki alanına girmediğini, bu bölgelerde etkili kontrolünün olmadığını iddia etmiştir. Davalıya göre etkin kontrol, kontrol edilen bölgede belli faaliyetlerin başlatılması ve devam ettirilmesi, yönlerini belirlemesi veya onlar üzerinde bir denetim kurulması demektir. Ülke dışı yetki, devletin kendi ülkesi üzerinde yetkili olma ilkesinin bir istisnasıdır ve böyle bir kontrolü ispat etmek davacılara düşmektedir. Ancak davacılar bunu başaramamışlardır. İlaveten davalı, Ermenistan’ın DKC konusunda takındığı destekleyici rolün Kuzey Kıbrıs’ta bulunan Türk askerlerinin sayısından ve kontrol boyutundan farklı olduğunu ve etkin kontrol seviyesine ulaşmadığını iddia etmiştir. (§ 158)

Davalı, Ermenistan’ın bu çatışmalara katılmadığını, Laçın’ın ilhakının % 90’ının Dağlık Karabağ’daki insanlardan oluşan DKC savunma kuvvetleri tarafından yapıldığını ifade etmiştir. Ayrıca, iddiaya göre bu askeri eylemler, Ermenistan’ın çıkarlarına aykırıydı, zira o tarihlerde Azerbaycan ile ateşkes antlaşması müzakere edilmekteydi.

Davalının iddiasına göre DKC ve çevresinde, halihazırda Ermenistan’ın hiçbir askeri birliği bulunmamaktadır. Laçın zaten DKC’nin Azerbaycan ile sınırından uzak bir mesafede olduğundan, burada askeri kuvvet bulundurmaya ihtiyaç yoktur. Ermenistan ile DKC arasında imzalanan 1994 tarihli askeri iş birliği antlaşması uyarınca Ermenistan’da askere alınanlar kendi istekleri ile hizmetlerini DKC’de veya Ermenistan’da yapabilirlerdi. Bu sebeple bazı Ermenistanlı askerlerin DKC savunma gücünde hizmet etmeleri ihtimali yok sayılmazdı.

Davalı, DKC’nin siyasi, sosyal ve finansal politikasını kendi başına, bağımsız olarak yürüttüğünü belirtmiştir. Ermenistan tarafından DKC’ye sadece eğitim kurumlarının inşası, ölen askerlerin ailelerine destek ve bazı projeler için uzun vadeli krediler sağlanmıştır. Bunun dışında hiçbir ekonomik destek sağlanmamıştır. Hayastan Ermeni Fonu ise her ne kadar Ermenistan temsilcilerinden oluşsa da üyelerinin çoğunluğu DKC’den oluşmuştur. Ayrıca Fon’un gündemi, Ermenistan tarafından değil ödeme

yapan bağışçılar tarafından belirlenmektedir. Bu Fon'a Ermenistan'ın sağladığı tek destek, İrevan'daki hükümet binasında karşılıksız olarak bir yer ayırması olmuştur. Bu Fon, kontrol vasıtası olmayıp okulların, hastanelerin, yolların yeniden inşası için bir yardım vakfı niteliği taşımaktadır.

Ermenistan, DKC'nin egemen ve bağımsız devlet olma özelliklerini taşıdığını, Yukarı Karabağ ve çevresindeki bölgelerde kontrolünü ve hakimiyetini sürdürdüğünü, bu bölgelerde yalnızca DKC'nin kanunlarının uygulandığını belirtmiştir. Davalıya göre DKC'nin bazı kanunlarının Ermenistan'dan alınması ve bazı kişilerin hem Ermenistan'da hem de DKC'de üst düzey siyasi görevlerde bulunması normaldir. Ayrıca, Ermenistan'ın DKC'ye siyasi desteği sadece AGİT Minsk Grubu çerçevesinde, Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili yürütülen müzakerelere katılmasıyla sınırlı olmuştur. (§ 163)

İlaveten, DKC vatandaşlarına DKC pasaportları verildiğini, sadece yurt dışına seyahat etmek isteyen bazı kişilere Ermenistan pasaportu verildiğini ifade eden Ermenistan, ülkede Ermenistan dramından başka para birimlerinin de kullanıldığını belirtmiştir.

Ermenistan bir komşu olarak DKC'ye, Laçin bölgesinde bulunan insani koridoru muhafaza etmesi için yardım etmiştir. Ermenistan ve DKC arasında askeri iş birliği, yakın sosyal ve ekonomik bağları mevcuttur. Ancak Ermenistan ve DKC farklı devletlerdir.

- *Üçüncü Taraf Olarak Katılan Azerbaycan'ın İfadesi*

Azerbaycan, Ermenistan'ın Laçin dahil Yukarı Karabağ ve çevresinde etkin kontrol uyguladığını ileri sürmüştür. Azerbaycan, 1990'lı yıllarda Ermenistan kuvvetlerinin ayrılıkçı Karabağ birliklerinin yanında savaştığını, Azerbaycan'ın topraklarını ilhak ettiklerini ve bu toprakların halen de Ermenistan'ın hakimiyetinde olduğunu bir çok uluslararası örgütün, siyasi liderin beyanlarına atıf yaparak bildirmiştir. DKC bağımsız bir devlet olmayıp, Ermenistan'dan siyasi, maddi vs. destek alan bir idaredir. Ayrıca Azerbaycan, Hayastan Ermeni Fonun'un Ermenistan'ın bir organı olarak kabul edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. İlaveten Azerbaycan, DKC'nin bütçesini oluşturan Ermenistan'ın kredilerine dikkat çekmiştir.

- *Mahkeme'nin Değerlendirmesi*

Devletin yetkisi esas olarak kendi ülkesi üzerinde geçerli olsa da AİHS'nin 1. maddesi bu yetki alanını sadece devletin kendi ülkesi ile sınırlı tutmamaktadır. Mahkeme ülke dışı yetkiyi bir devletin başka bir devletin toprakları üzerinde etkili kontrolünü uyguladığı zaman veya oranın idaresinin rızası ya da daveti ile kamu gücünü kullandığı zaman tanımaktadır. Mahkeme bir dizi kararında, ülke dışı yetkiyi kabul ettiğini belirtmiştir. Mahkeme, devletin kendi ülkesi dışında yetkisini icra etmesini sağlayan belli koşullar kabul etmiştir. Devlet, yasal veya yasal olmayan şekilde başka devletin toprakları üzerinde askeri bir harekât sonucunda etkili kontrol uyguluyorsa bu, 1. maddede geçen devletin yetki alanının kendi ülkesi olması ilkesinin bir istisnası sayılmaktadır. Bölge üzerinde böyle bir kontrol olduğu zaman, yerel hükümetin eylem ve politikası üzerinde kontrol uygulanıp uygulanmadığını değerlendirmeye gerek kalmamaktadır. Askeri vs. destekleri verdiği için bu devlet, yönetimin yaptığı eylemlerden dolayı sorumlu olacaktır.

Mahkeme, bir devletin başka bir toprak üzerinde etkin bir kontrolünün olup olmadığını belirlemesi için ayrıca söz konusu topraklarda yerleştirilen askerlerin sayısına bakmaktadır. Askeri katılımın dışında mali ve siyasi destek de böyle bir kontrolün göstergesi sayılmaktadır.

Her ne kadar davacılar Laçın bölgesinde yaşamış olsalar da yetki mevzusu sadece bu bölgeyle ilgili değildir. Ermenistan'ın söz konusu olaylarda yetkisinin olup olmadığını belirlemek için Yukarı Karabağ ve çevresinde bir bütün olarak etkin kontrol uygulayıp uygulamadığına bakılması gerekmektedir. İlâveten, 26 Nisan 2002'den, yani Ermenistan'ın AİHS'ye taraf olmadan önce iddia edilen ihlallerle ilgili sorumluluk, Ermenistan'a atfedilemese de daha önce gerçekleşmiş olayların o tarihten sonra da devam etmesi hesaba katılacaktır.

Yukarı Karabağ sorununun en başından beri Ermenistan, Yukarı Karabağ'ın Ermenistan'a katılmasını ya da Azerbaycan'dan bağımsızlığını kazanmasını desteklemiştir. 1993 yılında kabul edilen BM Güvenlik Konseyi kararları, Azerbaycan ve Ermenistan arasındaki gerginliğe değinerek Ermenistan'ı, "Yukarı Karabağ Ermenileri" üzerindeki etkisini kullanmaya davet etmiştir. HRW raporu da o dönemde Ermenistan silahlı kuvvetlerinin çatışmadaki katılımını göstermektedir. Ayrıca

Mahkemeye göre, 150.000 nüfusu olan DKC'nin Ermenistan'ın desteği olmadan 1992'nin başında 7 milyon nüfusu olan Azerbaycan'a karşı savunma gücü kurma, DKÖB üzerinde kontrol kurma ve Azerbaycan'ın yedi bölgesini ilhak etme imkanı yoktu. 1994 tarihli askeri iş birliği antlaşmasıyla da Ermenistan'ın DKC'de askeri varlığı resmîyet kazanmıştır. (§ 174, 175)

Daha sonraki dönemde kabul edilen raporla da Ermenistan'ın bu çatışmadaki varlığı ortaya konmuştur. Örneğin, 1997'de AGİT Minsk Grubu içinde önerilen "paket çözüm" ve "aşamalı çözüm"de Ermenistan askeri birliklerinin Ermenistan sınırları içerisine çekilmesi gerektiği ileri sürülmüştür. Aynı şey BM Genel Kurulu ve AB Parlamentosu tarafından da dile getirilmiştir.

Mahkeme, Ermenistan siyasi liderlerinin ifadesine de dikkat çekmiştir. Örneğin 2013 yılında Ermenistan'ın o zamanki Cumhurbaşkanı Serj Sargsyan, Savunma Bakanlığı'nda yaptığı konuşmasında "Ermenistan'ın dış politikasının esas hedefi, Yukarı Karabağ çatışmasında "ordumuzun" ulaştığı zaferi hukuken tanınmasıdır" şeklinde bir ifade kullanmıştır.

Davacılar ve davalı Mahkeme'ye, DKC'de hizmet veren Ermenistan askerleriyle ilgili farklı sayılar sunmuşlardır. Mahkeme bu meseleye bakmamıştır, zira Ermenistan'ın bu çatışmadaki askeri varlığı, ayrıca askeri mühimmat desteği Ermenistan'ın en başından beri bu çatışmaya katıldığını göstermektedir.

DKC'nin Ermenistan'a siyasi açıdan bağımlı olması sadece üst düzey siyasetçilerin hem DKC'de hem de Ermenistan'da görevde bulunmalarından değil aynı zamanda uluslararası toplum tarafından tanınmayan DKC'nin vatandaşlarının yurt dışına seyahatleri için Ermenistan pasaportu almalarından da belli olmaktadır.

Mahkeme, DKC'ye Ermenistan tarafından gönderilen maddi yardımın da büyük önem arz ettiğini vurgulamıştır. Raporlara göre 2004 - 2005 yıllarında Ermenistan tarafından DKC'ye 51.000.000 ABD Doları mali destek yapılmıştır. ICG verilerine göre 2001'de DKC'ye yapılan destek, DKC'nin bütçesinin % 67.3'ünü sağlamaktaydı. Hayastan Ermeni Fonu ile ilgili olarak Mahkeme, Ermenistan resmi temsilcileri burada çoğunluk olmasa da önemli etkiye sahip oldukları kanaatine varmıştır. Bütün bunlar DKC'nin, Ermenistan tarafından yapılan maddi yardım olmadan ayakta kalamayacağını göstermektedir.

Netice itibariyle Mahkeme, Ermenistan'ın Yukarı Karabağ çatışmasının ilk gününden beri DKC üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğunu, bu iki birimin önemli ölçüde bazı konularda entegre durumunda olduğunu ve bunların halen devam etmekte olduğunu bildirmiştir. Yani DKC, Ermenistan tarafından yapılan askeri, ekonomik, siyasi vs. destekle ayakta durmaktadır. Sonuç olarak Ermenistan, Laçin bölgesi de dahil Yukarı Karabağ ve çevresinde etkin kontrol uygulamaktadır.

Bütün bu verileri değerlendiren Mahkeme, davalı Ermenistan'ın Yukarı Karabağ ve çevresindeki yetkisiyle ilgili itirazını reddetmiştir.

Bu karara mutabakat şerhi koyan Hakim Motoc, Nikaragua davasına atıf yaparak Uluslararası Adalet Divanı'nın etkin kontrol için üç unsur belirlediğini ifade etmiştir. Bunlar ayrılıkçı oluşumun dış güce tamamen bağlı olması, dış gücün kontrolünün ayrılıkçı oluşumun bütün faaliyetlerini etkilemesi ve dış gücün bu oluşumda yüksek derecede kontrolünü uygulaması olmuştur. Yani ayrılıkçı oluşum, faaliyetlerini dış gücün sağladığı yardım neticesinde hayata geçirebilecek; böyle bir yardımın olmaması neticesinde ayrılıkçı oluşum faaliyetini sürdüremeyecektir. Bütün bunları göz önünde bulundurarak AİHM'nin de öne sürdüğü gerekçelerle Motoc'a göre Ermenistan'ın DKC'de etkin kontrol uyguladığı açıktır

3.4.2. Davacıların İddiaları

3.4.2.1. Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. Maddesi'nin İhlali

- Davacıların İddiaları

Davacılar, kendi mülkleri üzerindeki kontrolü kaybetmelerinin; kullanma, satma ve miras bırakma, ipotek tesis etme vs. imkanlarından yoksun olmalarının Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin süregelen ihlali olduğunu iddia etmişlerdir. Ermenistan'ın etkin kontrolü sonucu olarak Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddedeki haklarının ihlal edildiğini ileri sürmüşlerdir. Davacılar göre Laçin'den kaçtıktan sonra geride bıraktıkları mülkleri yıkılmış ya da yağmalanmış olabilir. Ancak yapılan başvuru, mülkün tamamıyla yani Laçin'de olan ve hâlâ maliki oldukları, üzerinde kullanma hakkına sahip oldukları topraklara yapılan müdahaleyle ilgilidir. Davacılar kendi

mülklerine erişimlerinin devamlı bir şekilde engellendiğini ve bu müdahalenin hukuka aykırı olduğunu belirtmişlerdir. (§ 189)

- *Davalının Savunması*

Davalı Ermenistan'a göre ise davacılar hiçbir zaman Laçın'e ve etrafındaki köylere girmekten alıkonulmamışlar, onlar iddia ettiklerinin aksine kaçtıkları topraklara bir daha geri dönmeyi denememişlerdir. Ayrıca haklarının korunması için de ne Ermenistan'ın ne de DKC'nin yargı makamlarına başvurmuşlardır. Kaçtıkları topraklara girmeleri için hiçbir engel bulunmamaktadır. Ayrıca DKC'ye giriş noktası, yani İrevan'dan Stepanakert'e (Hankendi) giden yolun, temas hattından uzak olduğu göz önünde bulundurulduğunda, DKC'ye seyahatin bir tehlike arz etmeyeceği anlaşılmaktadır. Davalı ayrıca, Laçın'in ve Şuşa'nın ele geçirilmesinin sebebi olarak Azerbaycan tarafından yapılan askeri saldırılara, meşru müdafaa eylemi olduğunu ileri sürmüştür. Yukarı Karabağ'da bir çok insan öldürülmüş ya da açlıktan ölmüştür ve bu sebeple burada insani bir koridorun açılması zaruri olmuştur. Davalı, davacıların şikayetlerinden Ermenistan'ın sorumlu olmadığını tekrarlayarak, Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edilmediğini ileri sürmüştür. (§ 190)

- *Üçüncü Taraf Olarak Katılan Azerbaycan'ın İfadesi*

Azerbaycan, davacıların ilhak edilmiş topraklardan herhangi bir yasaya uygun olarak değil, Ermenistan'ın askeri güçlerinin eylemlerinden dolayı kaçmaya zorlandıklarını beyan etmiştir. Temas hattında Ermenistan kuvvetlerinin bulunması ve buraya mayın döşenmesi, davacıların bu bölgelere girmesini ve mülklerinden faydalanmasını engellemiştir. Ermenistan'ın yerel hakimiyeti desteklemesi, yıllar geçtikçe artmaktadır. Bu sebeple Azerbaycan, Ermenistan'ın Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlalinden sorumlu olduğunu iddia etmiştir.

- *Mahkemenin Değerlendirmesi*

Mahkeme, öncelikle davacıların evlerinin hâlâ sağlam olup olmadıklarının bilinmemesine bakmayarak, onların Laçın'deki arsalarının üzerinde Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesiyle korunan haklarının mevcut olduğunu vurgulamıştır. Şikayet

edilen konuların Ermenistan'ın yetki alanına girdiğini göz önünde bulundurarak değerlendirilmesi gereken mesele, Ermenistan'ın mülkiyet hakkının ihlalden sorumlu olup olmadığıdır.

Daha önce de ifade edildiği gibi, davacılara mülklerinin kaybı neticesinde ne tazminat ödenmiş ne de Ermenistan veya DKC'de kendi haklarını savunabilecekleri etkili bir hukuk yolu tespit edilmiştir. Davacıların kendi mülklerine geri dönmeleri engellenmiştir. Bu erişimin devamlı olarak engellediğinin bir göstergesi de DKC'nin bir yasa uyarınca, her ne kadar dayanaksız olsa da mülklerin başka kişilere tahsis edildiğini ifade etmesi olmuştur.

Devletler arasında ateşkes imzalanırsa da AİHM'ye göre Azerbaycan ve Ermenistan arasında gerginlik olması, temas hattında hâlâ Ermenistan birliklerinin bulunması, sık sık ateşkes ihlallerinin yaşanması davacıların kendi topraklarına dönmelerini imkansız kılmaktadır.

Sonuç olarak davacıların mülklerine erişimlerinin engellenmesiyle onların mülk üzerindeki kontrolü, mülklerini kullanma ve faydalanma imkanını kaybetmeleriyle Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinde öngörülen haklara müdahale edilmiştir.

Davalı Ermenistan, Laçın'ın ilhakının ve Ermenistan ile DKC arasında bir bağlantının yaratılmasının meşru müdafaa eylemi olduğunu ileri sürmüştür. Mahkeme, Laçın'ın stratejik önemini ve Yukarı Karabağ'ın gıda, ilaç vs. ihtiyacını göz önünde bulundurmuş ancak meşru müdafaa adı altında Laçın'ın ele geçirilmesinin, davacıların 1992'den beri geri dönememeleri ve kendi mülklerine erişimlerinin engellenmesi ile alakası olmadığı sonucuna varmıştır.

Mahkeme, davalının aksine, AGİT Minsk Grubu çerçevesinde yerinden edilmiş kişilerle ilgili müzakerelerin devam etmesinin davacıların haklarına müdahalesini meşru kılmadığını ve bu müzakerelerin davalıyı bazı adımlar atmaktan alı koymaması gerektiğini ifade etmiştir. Bu kapsamda Mahkeme, Avrupa Konseyi Parlamenter Meclisi'nin "Mültecilerin ve Yerinden Edilmiş Kişilerin Mülkiyet Meselelerinin Çözümü" hakkında 1708 (2010) kararına atıf yapmıştır. Bu karar, silahlı çatışmaların ya da belli bir toprak parçasının statüsünün bir çözüme kavuşturulması için sürdürülen müzakerelerden bağımsız olarak, yerinden edilmiş kişilerin ve mültecilerin terk ettikleri mülkleri üzerinde haklarının telafi edilmesini, bunlara erişimin sağlanmasını güvence altına almaktadır. Bu karar, davalı tarafından davacıların haklarının korunmasında

alınabilecek önlemler bakımından yol gösterici olacaktır. Bu aşamada devletler arasında bir barış antlaşmasının imzalanması beklenirken, yerinden edilmiş kişilerin mülkiyet haklarını savunabilecekleri, tazminat talep edebilecekleri kolay erişilebilir bir mekanizmanın kurulması önem arz etmektedir. (§ 198)

Mahkeme Ermenistan'ın bir çok Ermeni mülteciye ve yerinden edilmiş kişiye yardım sağladığının farkındadır. Böyle bir destek ciddi kaynak gerektirse de devletin bir grubu korurken başka bir gruba karşı, yani çatışma sonucunda kaçmak zorunda kalan Azerbaycanlı davacılara karşı, yükümlülüklerini ortadan kaldırmaz.

Böylece Mahkeme, davalı Ermenistan tarafından davacıların mülklerine erişimlerinin engellenmesi, mülkiyet hakkına yapılan müdahaleyi ve tazminat ödenmemesinin haklı gösterebilecek bir sebebin olmadığını vurgulamıştır. Sonuç olarak Mahkeme, davacıların Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi çerçevesinde mülkiyet haklarının ihlal edildiğine ve bu ihlalden Ermenistan'ın sorumlu olduğuna karar vermiştir.

Mahkemenin kararına kısmi mutabakat, kısmı muhalefet şerhi koyan Hakim Ziemele'ye göre Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlali ile ilgili Ermenistan'ın sorumluluğu, pozitif yükümlülüğe dayanmaktadır. Mahkeme, mülkün nasıl kaybolduğunu ya da müdahale edildiğini değerlendirmek için yeterli "raione temporis" yetkisine sahip değildir. Yani Mahkeme, bu konuda zaman bakımından yetkisizdir. Ancak bugün mahkeme, başvuruların mahkemeye şikayette bulunduğu zaman Ermenistan'ın bu kişilerin durumunu normalleştirilmesine ilişkin sorumluluğunu üstlenip üstlenmediğini inceleyebilir. Bu da Ermenistan'ın pozitif yükümlülüğünün göstergesi olacaktır.

3.4.2.2. Sözleşme'nin 8. Maddesi'nin İhlali

- *Davacıların İddiaları*

Davacılar, Laçin bölgesine dönememelerinin AİHS'nin 8. maddesi ile korunan özel hayata ve aile hayatına saygı haklarının devamlı ihlaline sebep olduğunu iddia etmişlerdir. Davalı Ermenistan'ın davacıların kendi topraklarına geri dönmelerini engellemesinin 8. maddenin ihlali olduğunu belirtmişler, bu konuda *Loizidou / Türkiye* davasına atıf yaparak Loizidou'nun aksine uzun yıllar hepsinin Laçin'de yaşadıklarını,

burada evlerinin ve özel hayatlarının olduğunu ileri sürmüşlerdir. Aile hayatına ve özel hayata saygı haklarına davalı tarafından yapılan müdahalenin hiçbir haklı sebebinin bulunmadığını ifade etmişlerdir. Davacıların ifadeleri Azerbaycan tarafından da desteklenmiştir. (§ 203 – 205)

- *Davalının Savunması*

Davalı Ermenistan, 8. maddenin ihlali ile ilgili olarak Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesi ile ilgili ileri sürdüğü argümanları tekrarlamıştır. Bunun yanı sıra davalı, davacıların malik olduklarını iddia ettikleri mülklerin 1992 yılında yok olmasıyla birlikte, bu bölgede özel hayata veya bir eve sahip olduklarını iddia edemeyeceklerini ileri sürmüştür. Burada davalı, *Loizidou / Türkiye* davasına atıf yaparak AİHM'nin “konut” kavramını değerlendirmesine işaret etmiştir. *Loizidou / Türkiye* davasında Mahkeme, Sözleşme'nin 8. maddesinde belirtilen “konut” kavramının, ikamet için evin inşasının planlandığı mülkü kapsayacak bir şekilde genişletilmesinin bu kavramda bir zorlamaya sebep olacağı değerlendirmesini yapmıştır. “Konut” kavramı bir kişinin büyüdüğü, ailesini köklerinin bulunduğu fakat artık yaşamadığı bir alan olarak da yorumlanamaz.

Davalı, yaptığı müdahalenin hukuka aykırı olmadığını ve demokratik bir toplumda zaruri olduğunu iddia etmiştir. Zira DKC'yi uluslararası topluma bağlayan insani bir koridorun açılması ve Laçın bölgesinden uygulanan kontrol, milli güvenlik ve devletin ekonomik refahı çıkarlarına hizmet etmiştir.

- *Mahkemenin Değerlendirmesi*

AİHM, 8. maddede geçen “özel hayat”, “aile hayatı” ve “konut” kavramlarının “mülkiyet” gibi otonom kavram olduklarını, bu sebeple de bu kavramların yorumlanmasının davanın özelliklerine bağlı olduğunu belirtmiştir. Daha önce de bahsedildiği gibi davacılar Laçın bölgesinde doğmuş; hayatlarının büyük bir kısmını orada geçirmiş, çalışmış, evlenmiş; geçimlerini orada sağlamışlardır. Ayrıca kendi evlerini inşa etmiş ve malik olmuşlardır. Buradaki davanın koşullarının *Loizidou / Türkiye* davasından farklı olduğu açıktır. Davacılar kendi istekleriyle başka yerde

ikamet etmemiş, zorla kaçırılmıştır. Bakü’de veya başka bir yerde mecburiyetten yaşamaktadırlar. Bütün bunlar göz önünde bulundurulduğunda, davacıların Laçın bölgesiyle bağlarının kesilmiş olmasına hükmedilemez.

Mahkeme, davacıların mülklerine erişimlerinin engellenmesinin 8. madde ile korunan aile ve özel hayata, konut dokunulmazlığına saygı hakkına haksız bir müdahale olduğuna, yani 8. maddenin ihlal edildiğine ve bu ihlalden Ermenistan’ın sorumlu olduğuna karar vermiştir.

3.4.2.3. Sözleşme’nin 13. Maddesi’nin İhlali

- *Davacıların İddiaları*

Davacılar, ilhak edilmiş topraklardan sürülen kişilerin şikayetleri ile ilgili başvurabilecekleri hiçbir hukuki yolun sağlanmadığını ifade etmişlerdir. Ermeni olmadıkları için onların Ermenistan ya da DKC’nin makamları önünde çözüm aramalarının faydasız olacağını da belirtmişlerdir. Davacılara göre bu şikayetleri için ne teoride ne de uygulamada mevcut bir hukuk yolu bulunmaktadır. Devletler arasında devam eden barış müzakereleri sürecinde, yerinden edilmiş kişilerin geri dönme haklarının taraflar arasında bir anlaşmazlık konusu olduğu ve hâlâ çözümsüz kalması da etkili bir hukuk yolunun bulunmadığını göstermektedir. Böylece davacılar, AİHS’nin 13. maddesiyle güvence altına alınan etkili başvuru haklarının ihlal edildiğini iddia etmişlerdir. (§ 210)

Azerbaycan da davacıların ifadelerini teyit etmiş, ek olarak da Ermenistan’ın etkin hukuki bir yol sağlamamasının yanı sıra, davacıların mülklerine erişimlerinin engellenmesinden sorumlu olan kişiler hakkında soruşturma yürütmediğini de iddia etmiştir. (§ 212)

- *Davalının Savunması*

Davalı Ermenistan, davacıların hem DKC’de hem de Ermenistan’da başvurabilecekleri yerinden edilmiş kişilerle diğer kişiler arasında ayırım yapmayan etkin hukuki yolların olduğunu iddia etmiştir. DKC’de bulunan hukuki yollarla ilgili olarak davalı, *Kıbrıs /*

Türkiye davasında Mahkeme'nin değerlendirmesine atıf yaparak, uluslararası alanda tanınmamış kurumun hukuki yollarının etkisizliği ya da yokluğu kanıtlanmadıkça, onların da tüketilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. İlâveten davalı, davacıların mevcut olan iç hukuk yollarını kullanmadıklarını ve etkisiz ya da mevcut olmadıklarını kanıtlayacak hiç bir delil sunmadıklarını da iddia etmiştir.

- *Mahkemenin Değerlendirmesi*

AİHM, davacıların bu şikâyetlerinin daha önce ele alınan iç hukuk yollarının tüketilmesi itirazıyla benzer nitelikte olduğunu ifade etmiştir. Mahkeme bu kapsamda, davalının davacıların başvurabilecekleri ve etkili olabilecek hukuki bir yolun mevcut olduğunu ispat edemediğine hükmetmiştir. Bu sebeple Mahkeme, Laçın bölgesinde bulunan mülklerine erişimlerinin engellenmesi ile ilgili davacıların başvurabilecekleri bir yolun bulunmadığını, böylece Sözleşme'nin 13. maddesinin ihlal edildiği ve bu ihlalden de Ermenistan'ın sorumlu olduğu sonucuna varmıştır. (§ 213 - 215)

3.4.2.4. Sözleşme'nin 14. Maddesi'nin İhlali

- *Davacıların İddiaları*

Davacılar, şayet Azerbaycan Kürdü ve Müslüman değil de Ermeni ve Hristiyan olsalardı, Ermenistan askeri birlikleri tarafından evlerinden zorla çıkarılmamış olacaklarını iddia etmişlerdir. Davacılar, askeri hareketin ve etnik çatışmaların etnik temizliği andıran etnik ihraca sebep olduğunu bildiren David Atkinson'un raporuna ve AK Parlamenterler Meclisi'nin kararına atıf yapmışlardır. Ayrıca davacılar, Ermenistan birliklerinin gerçekleştirdikleri eylemlerin Azerbaycan Kürtlerini orantısız bir şekilde etkilediğini, bu sebeple de Ermenistan tarafından ayrımcılığa maruz kaldıklarını iddia etmişlerdir.

- *Davalının Savunması*

Davalı Ermenistan davacıların ileri sürdükleri diğer maddelerin ihlal edilmediğini, bu sebeple de Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamında bir meselenin doğmadığını belirtmiştir. Ancak davalı, her halde davacıların herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmadıklarını, zira Laçın'deki askeri operasyonların sadece Ermenistan ve DKC arasındaki insani koridorun açılmasıyla ilgili olduğunu, bölgede yaşayan nüfusa yönelmediğini ileri sürmüştür. Ayrıca Ermenistan'da Kürtlerin hiçbir zaman ayrımcılığa uğramadığını, sosyal ve siyasi hayatta aktif olduklarını belirtmiştir. Şu anda da Ermenistan'da yaklaşık 1.500 kişilik Kürt nüfusun yaşadığına dikkat çekmiştir.

- *Üçüncü Taraf Olarak Katılan Azerbaycan'ın İfadesi*

Azerbaycan, Ermenistan'ın ve DKC'nin bölgede yaptıkları askeri eylemlerin amacının bölgede tek etnisiteli bir alan yaratmak olduğunu belirtmiştir. Ayrıca davacıların ve diğer Azerbaycanlıların mülklerine geri dönmelerini hâlâ engellendiğini, Ermenilerin ise Laçın'e ve çevresine yerleşmelerine olanak tanındığını ifade etmiştir. Kürtlerin Ermenistan'da ayrımcılığa uğramamasına ilişkin davalının iddiasıyla ilgili ise Azerbaycan, Azerbaycanlı Kürtlerin Müslüman, Ermenistan'da yaşayan diğer Kürtlerin ise Yezidi olduklarını belirtmiştir. (§ 219)

- *Mahkemenin Değerlendirmesi*

AİHM'nin Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin, AİHS'nin 8. ve 13. maddelerinin ihlallerine ilişkin bulgularına göre, çoğunluğu Müslüman olan Yukarı Karabağ'dan ve çevresinden kaçan ve geri dönemeyen Azerbaycanlılar ile ilgili genel bir durum söz konusudur. Dolayısıyla davacıların Sözleşme'nin 14. maddesi kapsamındaki şikayetleri esas itibarıyla şikayetlerle bağlıdır. Bu sebeple Mahkeme, diğer hükümler altında bulunan ihlalleri göz önünde bulundurarak, 14. madde altında ayrı bir sorunun ortaya çıkmadığı sonucuna varmıştır.

AİHM'nin kararına kısmi muhalefet şerhi koyan Hakim Hajiyev, daha önce BM ve diğer uluslararası örgütlerin kararları ile Ermenistan'ın Azerbaycan topraklarını ihlal etmesi siyasi açıdan kabul edilmiş olsa da AİHM'nin verdiği bu kararla söz konusu ilhakın artık hukuken de gerçekleştiğini beyan etmiştir. Ayrıca AİHM'nin davacıların

ihlal edildiğini iddia ettikleri 14. madde altında incelenecek ayrı bir meselenin olmadığına karar vermesini kabul etmeyen Hajiyeve, davacıların ayrımcılığa maruz kaldıklarından dolayı kendi mülklerinden kaçmak zorunda olduklarını, geri dönemediklerini ve mülklerini kullanamadıklarını ve bu sebeple de AİHS'nin 14. maddesinin de ihlal edildiğini bildirmiştir. Hajiyeve ayrıca Azerbaycanlılar dışında diğer yerinden edilmiş kişilerin evlerine geri dönebilmelerinin de açık bir şekilde davacıların ayrımcılığa maruz kaldıklarını gösterdiğini ifade etmiştir.

3.4.2.5. Sözleşme'nin 41. Maddesi'nin Uygulanması

Davacılar, altı davacının hepsi için 8.386.600 Azerbaycan Manatı (yaklaşık 7.900.000 AVRO) maddi tazminat talep etmişlerdir. Manevi zarar olarak da her bir davacı için 50.000 AVRO talep edilmiştir. Ayrıca 6 Ekim 2016 itibarıyla yargılama giderleri 41.703, 37 İngiliz Sterlini'ne ulaşmıştır. Bu sebeple 22 Ocak 2014'te davacıların vekilleri tarafından Mahkeme'den davacıların uğradıkları zararın hesaplanması için bir uzman atanmasını talep etmişlerdir. Davalı ise davacıların bütün taleplerine karşı çıkmıştır.

Sonuç olarak Mahkeme, 41. maddenin uygulanması hakkında karar için henüz hazır olmadığını, bu sebeple de bu kararın ertelenmesi gerektiğini bildirmiştir. Mahkeme, davacılar ve davalıdan 12 ay içinde bu konuya ilişkin yazılı beyanlarını, anlaşma gerçekleşirse de anlaşma hükümlerini Mahkeme'ye bildirmelerini talep etmiştir.

3.5. 12 Aralık 2017 Tarihli Karar

16 Haziran 2015 tarihinde AİHM tarafından verilen kararda, Sözleşme'nin 8. ve 13 maddelerinin ve Ek 1 No'lu Protokol'ün 1. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varılmıştır. 41. maddenin uygulanmasıyla ilgili Mahkeme, karar için hazır olmadığından meseleyi ertelemiş ve taraflardan 12 ay içinde anlaşmalarını sunmalarını talep etmiştir. Ancak taraflar bir anlaşmaya varamadıklarından, 2016 yılında Mahkeme'ye beyanlarını sunmuşlardır.

12 Aralık 2017 tarihinde Mahkeme, Davalı Ermenistan'ın 3 ay içinde bütün davacılara maddi ve manevi tazminat olarak her birine 5.000 AVRO ve 28.642,87 İngiliz Sterlini, ayrıca her türlü masrafı ve vergiyi ödemesine karar vermiştir.

SONUÇ

Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan ve çoğunlukla Azerbaycan Türklerinin yaşadığı bölge olan Yukarı Karabağ'da, 19. yüzyılda Rus Çarlığı'nın Güney Kafkasya'daki demografik yapıyı değiştirme politikası Ermeni nüfusunun artmasına sebep olmuştur. 20. yüzyılda SSCB'nin devam eden bu politikası ve Azerbaycan'ın batısında Ermenistan Cumhuriyeti'nin kurulması, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik toprak taleplerinin artmasına ve bunun siyasi bir nitelik kazanmasına sebep olmuştur. Her ne kadar DKÖB 1923 yılında ASSC'nin özerk bir bölgesi olarak kurulsun ve 1977 SSCB Anayasası ile de Azerbaycan'ın özerk bir bölgesi olduğu teyit edilse de bölgede yaşayan Ermeniler, yasadışı olarak 1988 yılında Azerbaycan'dan ayrılıp Ermenistan ile birleşme kararı almışlardır. Ardından da 1991 yılında uluslararası toplum tarafından tanınmayan Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni ilan etmişlerdir.

Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik bu toprak talepleri iki devlet arasında savaşa sebep olmuş ve neticede Azerbaycan'ın sadece DKÖB'nin arazisi değil çevresindeki yedi bölge daha ilhak edilmiştir. Her ne kadar uluslararası toplum Ermenistan'ın bu ilhakını tanısa ve Ermenistan'ın ilhak edilmiş topraklardan geri çekilmesini talep etse de bu bölgeler hâlâ Ermenistan'ın yönetimi altındadır. İster BM tarafından kabul edilen kararlar olsun, isterse de AGİT Minsk Grubu'nun çözüm önerileri olsun, bunların hiçbirisi Yukarı Karabağ sorununa bir çözüm getirememiştir. Zira örgütler böyle girişimlerde bulunsa bile Ermenistan'a hâlâ bir yaptırım uygulanmamıştır. Bu savaş neticesinde göç etmek zorunda kalan binlerce insan hâlâ kendi evlerine geri dönememekte ve kendi mülklerini kullanamamaktadır. Ayrıca Ermenistan, Azerbaycanlıların boşalttığı bu yerlere Ermenileri yerleştirerek, göç eden insanların mülkiyet hakkını ihlal etmeye ve geri dönmelerini engellemeye devam etmektedir.

AİHM'nin 16 Haziran 2015 tarihli "*Çıraqov ve diğerleri / Ermenistan*" kararı, Yukarı Karabağ sorunu bakımında alınan ilk karar olarak çözüm sürecinde önemli bir yere sahiptir. Zira AİHM, verdiği bu kararla hukuki olarak Ermenistan'ı işgalci bir devlet olarak tanımıştır. Bu karar, Ermenistan'ın Yukarı Karabağ bölgesinde etkin kontrol uyguladığını teyit etmiş ve böylece Ermenistan'ın sorunun tarafı olarak Dağlık Karabağ Cumhuriyeti'ni yansıması tezini çürütmüştür. Mahkeme, bölgede Ermenistan'ın etkin kontrol uyguladığını kabul ederek, burada gerçekleşen insan hakları ihlallerinden

Ermenistan'ı sorumlu tutmuştur. AİHM'nin bu kararlar Ermenistan'ı sorumlu tutarak, onun sebep olduğu insan hakları ihlallerini ortadan kaldırma yükümlülüğünü ortaya çıkarmıştır. Bu da Ermenistan'ın kendi askeri birliklerini ilhak ettiği topraklardan çekmesini gerektirmektedir. Yukarı Karabağ sorununun çözüm sürecinde Ermenistan, askeri kuvvetlerinin belli şartlara uyulduğu zaman bölgeden çıkaracağını bildirirse de Mahkeme'nin bu kararından sonra artık böyle şartlar öne süremez. Zira askeri birliklerini bölgeden çıkarması, zorunlu hale gelmiştir.

BM'nin ve diğer örgütlerin kararlarında "Ermenistan" yerine "Ermeni birlikleri" ifadesinin kullanılmasından istifade ederek sorumluluğunu inkar eden Ermenistan, AİHM'nin kararında doğrudan "Ermenistan" ifadesinin zikredilmesiyle ve sorumlu olarak gösterilmesiyle, artık bu inkarı sürdürmeye zemin bulamayacaktır. Bu sebeple söz konusu karar, diplomatik yolların işletilmesinde de önemli bir hukuki koz olma niteliği taşımaktadır.

Bu kararın diğer bir önemi de ilk kez Yukarı Karabağ'da zorla göç eden insanların mülkiyet hakkının uluslararası alanda yüksek bir mahkeme tarafından tanınması olmuştur. Mahkeme bu konuda, "*Loizidou / Türkiye*" kararına atıf yaparak davacıların mülkiyet haklarının ihlal edildiğine karar vermiş; Ermenistan'ın tazminat ödemesine hükmetmiştir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus, Ermenistan'ın Yukarı Karabağ'a müdahalesinin herhangi bir hukuki dayanağının olmaması, dolayısıyla hukuka aykırı olmasıdır. Oysa Türkiye'nin Kıbrıs'a yaptığı askeri müdahale ise 1959-1960 Antlaşmalarından kaynaklanan garantörlük statüsünden kaynaklanmaktadır ve hukuki bir temeli vardır²⁸⁰. AİHM'nin konuya yaklaşımında bu hususu göz ardı etmesi, ciddi bir eksiklikler ve *Loizidou / Türkiye* kararını, hukuki temelden yoksun bırakmıştır. Ayrıca bu durum, kararda siyasi saiklerin ne kadar etkili olduğunu da göstermektedir.

Yukarı Karabağ sorununda önemli bir dönüm noktası olan "*Çıraqov ve diğerleri / Ermenistan*" kararı, diğer yerinden edilmiş ve mağdur olmuş Azerbaycanlılar için bir emsal teşkil edecektir. Bu karar sayesinde Yukarı Karabağ sorunu uluslararası alanda daha belirgin hâle gelecek, Azerbaycan kendi haklılığını daha güçlü bir şekilde ileri

²⁸⁰ 1959-1960 Antlaşmaları ve Türkiye'nin garantörlük hakkıyla ilgili örnek olarak bkz. Sevin TOLUNER: Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk, Fakülteler Matbaası, İstanbul - 1977, s. 71-96, 125-206; Kudret ÖZERSAY: Kıbrıs Sorunu-Hukuksal Bir İnceleme, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara - 2002, s. 9-65, 119-387; Bahadır Bumin ÖZARSLAN: Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007, s. 39-112.

sürecektir. Mağdur olan kişilerin sadece mülkiyet hakkı açısından değil, AİHS ile korunan diğer haklarının ihlalleriyle ilgili olarak da AİHM'ye başvurmasına ve ihlallerin ortadan kaldırılmasına yol açacaktır.

Yukarı Karabağ sorununda önemli bir çözüm aracı olan bu kararın yarattığı imkândan, Azerbaycan vatandaşlarının bir an önce yararlanmaya başlaması gerekmektedir. Bunun yolu da emsal karar niteliği taşıyan “*Çıraqov ve diğerleri / Ermenistan*” kararının açtığı yoldan yürümek yani AİHM'ye başvuruda bulunmaktır. Bu yolun işletilmesinde, Azerbaycan Devleti de kendi vatandaşlarını yönlendirmeli ve hukuki destek sağlamalıdır. Karara müdahil olarak katılmasıyla bu yöndeki yaklaşımını gösteren Azerbaycan'ın, daha etkin bir organizasyon yapması gerekmektedir. Bu noktada, “iki devlet-tek millet” politikasının diğer tarafı olan Türkiye Cumhuriyeti Devleti de üzerine düşen dayanışma görevini yerine getirmeli ve başta hukuki-teknik destek olmak üzere her türlü yardımı yapmalıdır. Böylesi bir dayanışma, her iki devlet arasındaki stratejik işbirliğinin gelişmesine de önemli bir katkı yapacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar ve Makaleler

ABDULLAHZADE, Cavid. *Hukuki Yönleriyle Dağlık Karabağ Sorunu*, Adalet Yayınevi, Ankara - 2014.

ABDULLAHZADE, Cavid. “Emval-i Metruke Kapsamındaki Mülkiyet Davalarının Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Süreci Açısından Değerlendirilmesi”, AÜHFD, 62 (2), Ankara – 2013.

ABDULLAYEV, Elşad. *Dağlık Qarabağ Problemi Beynəlxalq Hüquq Müstəvisində*, “Təhsil” Nəşriyyatı, Bakı - 2004.

AKANDJİ-KOMBE, Jean-François. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Pozitif Yükümlülükler*, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap, İnsan Hakları El Kitapları, No. 7, Avrupa Konseyi, 2008.

ARAS, Osman Nuri / DEDEYEV, Bilal / İBAYEV, Vefaddin. *Karabağ Savaşı Siyasi - Hukuki - Ekonomik Analiz*, Kafkasya Araştırmalar Enstitüsü Yayınları, Bakü - 2008.

ASAL, Uğur Yasin. “Dağlık Karabağ Sorunu’nun Çatışma Çözümü Perspektifinden Analizi”, Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları, İstanbul - 2013.

ATTAR (Haşımzade), Aygün. *Karabağ Sorunu Kapsamında Ermeniler ve Ermeni Siyaseti*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara - 2005.

AYAN, Mehmet. *Eşya Hukuku II Mülkiyet*, 8. Baskı, Mimoza Yayınları, Konya - 2015.

AYİTER, Nuşin. *Eşya Hukuku (Kısa Ders Kitabı)*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No.: 412, Sevinç Matbaası, Ankara - 1977.

Azərbaycan SSR-in Mülki Məcəlləsi (1923-cü il). Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi (1964-cü il), Tərtibçi: Bəhrüz Kərimli, "Hüquq Yayın Evi", Bakı, 2013.

BEYAZIT, İbrahim Hakkı. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Mülkiyet Hakkı".

BİLGE, Necip. *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram ve Kurumları*, 25. Bası, Turhan Yayınları, Ankara - 2008.

BULUT, Burcu. "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması Esasları", Leges Hukuk Dergisi, Yıl: 3, Sayı:33 / Eylül, Leges Yazılım Ticaret Limited Şirketi, İstanbul, 2012.

BULUT, Nihat. "Mülkiyet Konusundaki Temel Yaklaşımlar ve Türk Anayasasında Mülkiyet Hakkı", EÜHFD, C. X, S. 3-4, 2006.

BÜNYADOV, Ziya. *Azərbaycan VII - IX Əsrlərdə*, Şərq - Qərb, Bakı - 2007.

CARSS-FRİSK, Monica. *Mülkiyet Hakkı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 1. No'lu Protokolünün 1. Maddesinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz*, İnsan Hakları EL Kitapları, No. 4, 2001

CHALLAYE, Felicien. *Mülkiyetin Tarihi*, çev. Turgut Aytuğ, 2. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul – 1969.

COŞAR, Ahsen. "Mülkiyet Kavramı ve Çeşitleri (I)", Ankara Barosu Dergisi, S. 3, Ankara – 1985.

ÇAĞIRAN, Mehmet Emin. *Uluslararası Alanda İnsan Hakları*, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Bası, Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara – 2017.

ÇİMRİN, Çiğdem. “Toplantı ve Gösteri Yürüyüşü Özgürlüğü Bakımından Devletlerin Pozitif Yükümlülüğü”, TBB Dergisi, 2017.

Dağlıq Qarabağ münaqişəsi: Tammətnli elektron materiallar məcmuəsi - I. Fəsil, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin İşlər İdarəsinin Prezident Kitabxanası, Bakı - 2005.

DAYIOĞLU, Erdal. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Yabancıların Taşınmaz Üzerindeki Haklarının Korunması*, Adalet Yayınevi, Ankara - 2015.

DİNÇ, Güney. “Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Mülkiyet Hakkı”, TBB Dergisi, Sayı 51, 2004.

DOĞAN, İlyas. *Devletler Hukuku, Genişletilmiş 3. Baskı*, Astana Yayınları, Ankara – 2016

DOĞRU, Osman / NALBANT, Atilla. *İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi Açıklama ve Önemli Kararlar (İHAS 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, Ek Protokol 1-1, 1-2, 1-3 maddeler)*, T.C. Yargıtay Başkanlığı, 1. Baskı, Ankara, 2013.

EREN, Fikret. “Mülkiyet Kavramı”, Dr. A. Recai Seçkin’e Armağan, AÜHF Yayınları, Ankara – 1974.

EREN, Fikret. *Mülkiyet Hukuku*, Yetkin Y., 3. Baskı, Ankara - 2014.

ERİM, Nihat. *Devletlerarası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri*, Cilt: 1, (Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara - 1953.

ESENER, Turhan / GÜVEN, Kudret. *Eşya Hukuku*, 6. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara – 2015.

- GEMALMAZ, Burak. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde Mülkiyet Hakkı*, Beta Yayınları, 2. Basım, İstanbul - 2017.
- GÖZÜBÜYÜK, Şeref. *Hukuka Giriş ve Hukukun Temel Kavramları*, 25. Bası, Turhan Kitabevi, Ankara – 2006.
- GRGİC, Aida / MATAGA, Zvonimir / LONGAR, Matija / VİLFAN, Ana. *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında Mülkiyet Hakkı*, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Ek Protokollerinin Uygulanmasına İlişkin Kılavuz Kitap, Avrupa Konseyi İnsan Hakları El Kitapları, Numara 10, Belçika – 2007.
- GÜRİZ, Adnan. *Teorik Açıdan Mülkiyet Sorunu*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları No. 253, Ankara - 1969.
- HƏSƏNOV, Əli. *Azərbaycan Respublikasının Milli İnkişaf və Təhlükəsizlik Siyasəti*, Letterpress Nəşriyyat Evi, Bakı - 2011.
- HƏSƏNOV, Əli. *Müasir Beynəlxalq Münasibətlər və Azərbaycanın Xarici Siyasəti*, Dərslik, Bakı - 2005.
- KALABALIK, Halil. *İnsan Hakları Hukuku*, Güncellenmiş 4. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara - 2015.
- KÖÇƏRLİ, Tofiq. *Qarabağ: Yalan və Həqiqət*, İrşad, Bakı - 1998.
- MAHMUDOV, Ceyhun. “Karabağ’ın Etnik Yapısının Oluşumuna Tarihsel ve Demografik Bakış”, *Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz* (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərq - Qərb, Bakı - 2010.
- MAHMUDOV, Yaqub (red.). *Azərbaycan Xalqına Qarşı 1918-ci il Soyqırımları*, AMEA A. A. Bakıxanov adına Tarix İnstitutu və Azərbaycan Respublikası Hərbi Prokurorluğunun Birgə Layihəsi, Bakı - 2016.

MAHMUDOV, Yaqub / ŞÜKÜROV, Kərim. *Qarabağ Real Tarix, Faktlar, Sənədlər*, “Təhsil” Nəşriyyatı, Bakı - 2005.

MƏHƏMMƏDLİ, Məsiğa. “Azərbaycan - İran Münasibətləri”, *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Toplusu*, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), “Poliart” MMC, Bakı - 2017.

MƏMMƏDOV, Fərhad. “Azərbaycan–Rusiya Münasibətləri: 1991-2016”, *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Toplusu*, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), “Poliart” MMC, Bakı - 2017.

MEMMEDOVA, Havva. “Dağlık Karabağ Çatışmasının Çözümə Sürəcində Haydar Aliyev’in Diplomasi Yöntemi”, OAKA Dergisi, 2009.

MEMMEDOVA, Havva. “Ermenistan Saldırğanlığı Karşısında Birleşmiş Milletler’in Tutumu”, Akademik Bakış, Cilt 2, Sayı 4, 2009.

MUSTAFAYEV, Beşir. “Sovyetler Döneminde Rusya’nın Dağlık Karabağ Politikası”, Karadeniz Araştırmaları, S. 39, 2013.

MUSTAFAYEVA, Nəcibə. “Azərbaycan–Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Münasibətləri”, *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Toplusu*, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), “Poliart” MMC, Bakı - 2017.

MUSTAFAZADƏ, Tofiq. *Qarabağ Xanlığı*, “Sabah”, Bakı – 2010.

- NƏCƏFLİ, Tofiq. “XV - XVII Yüzdilliklərdə Qarabağın İctimai - Siyasi Həyatı”, *Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz* (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərqi - Qərbi, Bakı - 2010.
- NECİYEV, Elçin. “Azerbaycan'ın Sovyetleştirilmesi Sürecinde Karabağ Problemi”, *Ermeni Araştırmaları*, S. 39, 2011.
- OĞUZMAN, Kemal / SELİÇİ, Özer / OKTAY - ÖZDEMİR, Saibe. *Eşya Hukuku*, 19. Bası, Filiz Kitabevi, İstanbul - 2016.
- ÖKTEM, Niyazi / TÜRKBAG, Ahmet Ulvi. *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yayınları, İstanbul - 2012.
- ÖRÜCÜ, Esin. *Taşınmaz Mülkiyetine Bir Kamu Hukuku Yaklaşımı: Mülkiyet Hakkının Sınırlanması*, İÜHF Yayınları, İstanbul - 1976.
- ÖZARSLAN, Bahadır Bumin. *Uluslararası Hukuk Açısından Kıbrıs Sorunu ve Avrupa Birliği'nin Yaklaşımı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2007.
- ÖZARSLAN, Bahadır Bumin. “Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi Açısından Hocalı Katliamı”, *Hacettepe Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 4, Sayı 1, 2014.
- ÖZERSAY, Kudret. *Kıbrıs Sorunu-Hukuksal Bir İnceleme*, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara 2002.
- PAŞAYEVA, Gülşen / BAĞİROVA, İrada / ALİYEV, Kamal Makili / MEHDİYEV, Ferhad. “SSCB'de Yarı-Özerkliğin Hukuki Durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi Örneği”, *Uluslararası Suçlar ve Tarih, Yıllık Uluslararası Hukuk ve Tarih Dergisi*, S. 14, 2013.

- QASIMLI, Musa. “Ermənilərin Azərbaican Torpaqlarına Yerləşdirilməsi və Dağlıq Qarabağə Əsassız İddiaları”, Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərq - Qərb, Bakı - 2010.
- SARI, Gürbüz H. *Avrupa İnsan Hakları Sözləşməsinə Ek 1. Protokole Göre Malvarlığı Haklarının Korunması*, Beta Y., İstanbul - 2006.
- SARICA, Murat. *100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul - 1977.
- ŞİHALİYEY, Emin. “Uluslararası İlişkiler Boyutuyla Ermenistan-Azərbaycan Çatışması”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 3(1): 139-160, Çankırı - 2012.
- ŞİMŞEK, Suat. “Avrupa İnsan Hakları Sözləşməsi Kapsamında Mülkiyet Hakkının Kapsamı Açısından Mevcut Mülk ve Meşru Beklentisi”, Adalet Dergisi, Sayı:53, Yıl:2015.
- ŞİHALİYEY, Emin / YILMAZ, Reha. “Ermenistan - Azərbaycan Çatışması: Çözüm Yolundaki Temel Sorunlar ve Gelecek Senaryoları”, Bilge Strateji, Cilt 7, Sayı 13, ss. 31-54, 2015.
- ŞİMŞEK, Suat. “Mülkiyet Hakkının Kapsamı, Sınırlandırma Nedenleri ve Şartları Açısından 1982 Anayasası ve Avrupa İnsan Hakları Sözləşməsi: Karşılaştırmalı Bir Analiz - II”, TBB Dergisi, (92), 2011.
- ŞİMŞEK, Suat. *Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözləşmesinde Mülkiyet Hakkı*, T.C. Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayın No: 2011/413, Baskı: Hermes Matbaacılık, Ankara, 2011.
- TAHİROĞLU, Bülent. *Roma Hukukunda Mülkiyet Hakkının Sınırları*, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından ; No : 2809, İstanbul - 1981.

TATAR, Onur. *Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Işığında Mülkiyet Hakkı*, Ankara Barosu İnsan Hakları Kurulu, Ankara Barosu Yayını, Ankara - 2003.

TOLUNER, Sevin. *Kıbrıs Uyuşmazlığı ve Milletlerarası Hukuk*, Fakülteler Matbaası, İstanbul - 1977.

TUĞRUL, Saim. *Kamu Hukuku Açısından Mülkiyet Hakkı ve Sınırlandırılması*, Kazancı Matbaacılık, İstanbul - 2004.

UMUR, Ziya. *Roma Hukuku Lüğatı*, İÜHF Yayınları No. 3170, İstanbul - 1983.

ÜNAL, Şeref. “Anayasa Hukuku ve Milletlerarası Sözleşmeler Açısından Temel Hak ve Özgürlüklerin Sınırlandırılması”, *Anayasa Yargısı Dergisi*, S.11, Yıl 1994.

VƏLİYEV, Cavid. “Azərbaycan - Türkiyə Münasibətləri: 1991-2016”, *Azərbaycan Respublikasının Xarici Siyasətinin Əsas İstiqamətləri (1991-2016) Məqalələr Topplusu*, (F. MƏMMƏDOV / C. VƏLİYEV / A. MƏMMƏDOV - red), “Poliart” MMC, Bakı - 2017.

YILMAZ, Reha. “Azerbaycan Dış Siyasetinde Bağımsızlık Sonrası Yıllar ve Karabağ Problemi”, *Qarabağ: Bildiklərimiz və Bilmədiklərimiz* (ed. Reha Yılmaz), Qafqaz Universiteti, Şərq - Qərb, Bakı - 2010.

YÜKSEL, Metin. *Ölçülülük İlkesi Karşılaştırmalı Bir Anayasa Hukuku İncelemesi*, Seçkin Yayınları, Ankara - 2002.

“The Nagorno-Karabakh Conflict: A Historical and Legal Appraisal”, SAM Center for Strategic Studies, Baku - 2013.

АДАМЧЕВСКИЙ, Пшемислав. “Вопрос о Легитимности Создания “Нагорно-Карабахской Республики” в Соответствии с Законодательством СССР”, *Кавказ & Глобализация*, Том 6, Выпуск 1, 2012, (Pşemislav ADAMÇEVSKİY:

Vopros o Legitimnosti Sozdaniya “Nagorno - Karabahskoy Respubliki” v Sovetskom Zakonodatelstve SSSR, Kavkaz i Globalizaciya, Tom 6, Vypusk 1).

АМИРОВ, Эльдар / МАЙОРОВ, Максим. *Этнополитическая и Культурная История Карабаха В Свете Армянских Притязаний*, Том 1, Карабах в Эпоху Кавказской Албании, Şərq - Qərb, Bakı - 2016, (Eldar AMIROV / Maksim MAYOROV: Etnopolitiçeskaya i Kulturnaya İstoriya Karabaha v Svete Armanskix Prityazaniy, Tom 1, Karabah v Epohu Kavkazskoy Albanii).

БЕРЖЕ, Адольф. *Акты, Собранные Кавказской Археографической Комиссией*: Том 2, Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, Тифлис - 1868, (Adolf BERJE: Akti Sobranniye Kavkazskoy Arхеografiçeskoй Komissiyey, Tom 2, Tip Glavnogo Upravleniya Nazmestnika Kavkazskogo, Tiflis).

БЕРЖЕ, Адольф. *Акты, Собранные Кавказской Археографической Комиссией*: Том 4, Тип. Главного Управления Наместника Кавказского, Тифлис - 1870, (Adolf BERJE: Akti Sobranniye Kavkazskoy Arхеografiçeskoй Komissiyey, Tom 4, Tip. Glavnogo Upravleniya Namestnika Kavkazskogo, Tiflis).

ГАЛОЯН, Г. / ХУДАВЕРДЯН, К. *Нагорный Карабах: Историческая Справка*, Изд. АН АрмССР, Ереван - 1988, (G. GALOYAN / K: HUDAVERDYAN: Nagorniй Karabah: İstoriceskaya Spravka, İZD. AN ArmSSR, Erevan).

ГАСАНЛЫ, Джамиль. “200 - ление Карабахской Трагедии”, Организация Освобождения Карабаха, Материалы Научно - Практических Конференций по Теме “Карабах Вчера, Сегодня и Завтра», Вторая Часть, Баку - 2006, (Camil GASANLI: 200 - letiye Karabahskoy Tragedii, Organizaciya Osvoboјdeniya Karabaha, Materialı Naucno - Prakticeskih Konferenciу po Teme “Karabah Vcera, Segodna i Zavtra”, Vtoraya cast, Baku).

ГАСАНЛЫ, Джамиль. “Нагорный Карабах: Старые Заблуждения в Новой интерпретации”, Кавказ&Глобализация, Том 5, Выпуск 3-4, 2011, (Camil

GASANLI: Nagorniy Karabah, Stariye Zablujdeniya v Novoy İnterpretacii, Kavkaz Globalizaciya, Tom 5, Vıpusk 3-4)

ГАСАНЛЫ, Джамиль. *Карабах: Поиск Исторической Правды*, Кавказ & Глобализация, Том 4, Выпуск 3 - 4, 2010, (Camil GASANLI: Karabah: Poisk İstoriceskoy Pravdı, Kavkaz i Globalizaciya, Tom 4, Vıpusk 3 - 4).

ГЕНКИН, Д. М. *Курс Советского Гражданского Права: Право Собственности в СССР*, Всесоюзный Институт Юридических Наук, Государственное Издательство Юридической Литературы, Москва - 1961, стр. 63 - 79 (Kurs Sovetskogo Grajdanskogo Prava: Pravo Sobstvennosti v SSSR)

ГУЛИЕВ, Д. П. (ред.). *К Истории Образования Нагорно - Карабахской Автономной Области Азербайджанской ССР. 1918 - 1925: Документы и Материалы*, Азернешр, Баку - 1989, (D. P. GULIYEV (red.): K İstorii Obrazovaniya Nagorno - Karabahskoy Avtonomnoy Oblasti Azerbaydjanskoy SSR, 1918 - 1925: Dokumenti i Materialı, Azerneşr, Baku).

КУЛАНЖ, Фюстель. *Древний Город. Религия, Законы, Институты Греции и Рима*, Пер. с Англ. Л.А.Игоревского, Изд. Центрполиграф, Москва - 2010, (Fuustel de Kulanj: Drevniy Gorod. Religiya, Zakonı, İnstituti Gretsii i Rima, Per. s Angl. L. A. İgorevskogo, İzd. Tsentrpoligraf, Moskva).

МАМЕДОВА, Фарида. *Политическая История и Историческая География Кавказской Албании (III в. до н. э. - VIII в. н. э.)*, «Элм», Баку - 1986, (Farida MAMEDOVA: Politiceskaya İstoriya i İstoriçeskaya Geografiya Kafkazskoy Albanii, III v. do n. e - VIII v. n. e., Elm, Baku).

МАММАДОВ, Ильгар / МУСАЕВ, Тофик. *Армяно-Азербайджанский Конфликт: История, Право, Посредничество*, 2-е издание, Баку - 2008, (İlgar MAMMADOV Tofik MUSAYEV: Armano - Azerbaydjanskiy Konflikt. İstoriya, Pravo, Posrednichestvo, 2-oe İzdaniye, Baku).

Нагорный Карабах: Взгляд на Конфликт с Места Событий. Доклад Международной Кризисной Группы No 166 Европа. 14 сентября 2005 г. – Тбилиси/Брюссель, 2005, прим.24. (Nagorniy Karabax Vzglad na Konflikt s Mesta Sobitiy. Doklad Mejdunarodnoy Krizisnoy Gruppy No 166, Evropa, Tbilisi Brussel).

НИФТАЛИЕВ, Ильгар. “Образование НКАО – Яркое Проявление Большевистской Политики Национально - Государственного Строительства”, «İRS Наследие», No 6. 2009, (İlgar NİFTALİYEV: Obrazovaniye NKAO - Yarkoye Proyavleniye Bolşevistskoy Politiki Nacionalnogo - Gosudarstvennogo Stroitelstva, İRS Naslediye, No. 6, 2009).

ПАШАЕВ, Атахан. *Геноцид, Депортации и Территориальные Претензии Армян к Азербайджанскому Народу (XIX-XXвв.)*, Элм ве техсил, Баку - 2013, (Atahan PAŞAYEV: Genocid, Deportacii i Territorialniye Pretenzii Arman k Azerbaydjanskomu Narodu, Elm ve tehsil, Baku).

ШУКЮРОВ, Керим. “К Вопросу Об Автономизации Нагорного Карабаха: Уроки Истории”, Кавказ & Глобализация, Том 2, Выпуск 2, 2008, (Kerim ŞUKUROV: K Voprosu ob Avtonomizacii Nagornogo Karabaha: Uroki İstorii, Kavkaz i Globalizaciya, Tom 2, Vıpusk 2).

ЮНУСОВ, Ариф. *Азербайджан в Начале XXI Века: Конфликты и Потенциальные Угрозы*, Институт Мира и Демократии, Баку - 2007, (Arif YUNUSOV: Azerbaycan v Nacale XXI. veka: Konflikti i Potencialniye Ugrozi, İstitut Mira i Demokratii, Baku).

ЮНУСОВ, Ариф. *Карабах: Прошлое и Настоящее*, Информационное Агентство “Туран”, Баку - 2005, (Arif YUNUSOV: Karabah: Proşloye i Nastoyaşee, İnformacionnoye Agentstvo Turan, Baku).

Kanunlar ve Diğər Mevzuat

Azərbaycan Cumhuriyeti Anayasası

http://azerbaijan.az/portal/General/Constitution/constitution_01_a.html (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2017)

Azərbaycan SSC Anayasaları http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_kons.pdf (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2017)

Azərbaycan Respublikası'nda Mülkiyyət Haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı şəhəri, 9 Noyabr 1991-ci il., № 256-XII <http://www.e-qanun.az/framework/10221> (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017)

Azərbaycan Cumhuriyeti Medeni Kanunu tam metin için bkz.: http://www.e-qanun.az/alpdata/code/data/0/c_c_8.htm#_edn1 (Erişim Tarihi: 15.11.2017)

5 Aralık 1936 tarihli SSCB Anayasası'nın Rusça tam metni için bkz.: Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик в Редакции от 5 Декабря 1936 г. http://constitution.garant.ru/history/ussr-rsfsr/1936/red_1936/3958676/ (Erişim Tarihi: 17.11.2017);

SSCB Medeni Kanununu'nun Rusça tam metni için bkz.: Основы гражданского законодательства СССР и Гражданский кодекс РСФСР. 1961-1964 гг. <http://museumreforms.ru/node/13894> (Erişim Tarihi: 17.11.2017)

1977 Tarihli SSCB Anayasa'sının Rusça tam metni için bkz.: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/cnst1977.htm> (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2018)

1978 Tarihli Azərbaycan SSC Anayasası'nın Rusça tam metni için bkz. http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_kons.pdf (Erişim Tarihi: 3 Mart 2018)

Özgürlüğü Destekleme Yasası'nın İngilizce tam metni için bkz.: Freedom Support Act

<https://www.congress.gov/bill/102nd-congress/senate-bill/2532/text> (Erişim Tarihi 21 Mart 2018)

Закон Азербайджанской ССР “О Нагорно-Карабахской Автономной Области”, 16 июня 1981 года, Азернешр Баку, 1987 (Zakon Azerbaycanskooy SSR “O Nagorno - Karabaxskoy Avtonomnoy Oblasti”, 16 İyuna 1981, Azerneşr Baku)

Diğer Belgeler ve Kararlar

Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'nin 1918 İstiklal Beyannamesi'nin Rusça tam metni için bkz.:

http://files.preslib.az/projects/remz/pdf_ru/atr_kons.pdf (Erişim Tarihi: 21 Şubat 2018)

Azərbaycan Respublikası'nın Ali Məhkəməsi

<http://www.supremecourt.gov.az/ru/static/view/24> (Erişim Tarihi: 13 Kasım 2017)

Azerbaijan and UN relations <http://mfa.gov.az/en/content/751> (Erişim Tarihi: 17 Mart 2018)

European Convention on Human Rights

https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf; (Erişim Tarihi: 17.11.2017)

1789 tarihli Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisinin Rusça tam metni için bkz: Декларация Прав Человека и Гражданина, Принятая Национальным Собранием 26 Августа 1789 г. Текст воспроизведен по изданию: Документы французской революции // Родина, № 7. 1989 (Deklaraciya Prav Çeloveka i Grajdanina, Prinyataya Nacionalnim Sobraniyem)

http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/France/XVIII/1780-1800/Dokumenty_fr_rev_1789/text.htm (Erişim Tarihi: 15.11.2017)

Kürəkçay müqaviləsi (1805)

<http://mfa.gov.az/content/808> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2018)

Gülüstan müqaviləsi (1813)

<http://mfa.gov.az/content/809> (Erişim Tarihi: 12 Şubat 2018)

Türkmənçay müqaviləsi (1828)

<http://mfa.gov.az/content/810> (Erişim Tarihi: 13 Şubat 2018)

SSCB Yüksek Sovyeti Reyaset Heyeti Kararı'nın Rusça tam metni için bkz. Нагорный Карабах: Разум Победит Документы и Материалы, Азербайджанское Государственное Издательство, Баку - 1989, (Nagorniy Karabax Razum Pobedit Dokumenti i Materialı, Azerbaydjanskoye Gosudarstvennoye İzdatelstvo, Baku

Bişkek'te İmzalanan Protokol'ün tam metni için bkz.: The Bishkek Protocol

<https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/Bishkek%20Protocol.pdf>

(Erişim Tarihi: 15 Mart 2018)

822 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/247/71/IMG/N9324771.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

853 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/428/34/IMG/N9342834.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

874 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/557/41/PDF/N9355741.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

884 Sayılı Karar'ın tam metni için bkz. <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N93/631/20/PDF/N9363120.pdf?OpenElement> (Erişim Tarihi: 18 Mart 2018)

Budapeşte Zirvesi için bkz.: Conference for Security and Co-operation in Europe Summit Budapest - 6 December 1994 <http://lib.aliyev-heritage.org/en/2580033.html> (Erişim Tarihi: 20 Mart 2018)

Lizbon Zirvesi için bkz.: Organization for Security and Co-operation in Europe Summit Lisbon - 3 December 1996 <http://lib.aliyev-heritage.org/en/2954257.html> (Erişim Tarihi 21 Mart 2018)

Армяно-Азербайджанский, Нагорно-Карабахский Конфликт
http://www.azerbaijan.az/ Karabakh/ ArmenianAgression/ armenianAgression_r.html
(Armano - Azerbaydjanskiy Nagorno - Karabahskiy KONflikt), (Erişim Tarihi 12 Mart 2018)

AİHM Kararları

Case of Chiragov and Others v. Armenia, Başvuru No. 13216 / 05, Karar Tarihi: 16 Haziran 2015

Case of İatridis v. Greece, Başvuru No: 31107/96, Karar Tarihi: 25 Mart 1999.

Case of Gasus Dosier - Und Fördertechnik GmbH v. The Netherlands, Başvuru No: 15375/89, Karar Tarihi: 23 Şubat 1995.

Case of Marckx v. Belgium, Başvuru No: 6833/74, Karar Tarihi: 13 Haziran 1979.

Case of Saghinadze and Others v. Georgia, Başvuru No: 18768/05, Karar Tarihi: 27 Mayıs 2010.

Case of Kopecky v. Slovakia, Başvuru No: 44912/98, Karar Tarihi: 28 Eylül 2004.

Case of Vilho Eskelinen and Others v. Finland, Başvuru No: 63235/00, Karar Tarihi: 19 Nisan 2007.

Case of Pine Valley Developments LTD and Others v. Ireland, Başvuru No: 12742/87, Karar Tarihi: 29 Kasım 1991.

Case of Stretch v. The United Kingdom, Başvuru No: 44277/98, Karar Tarihi: 3 Aralık 2003.

Case of Papamichalopoulos and Others v. Greece, Başvuru No: 14556/89, Karar Tarihi: 24 Haziran 1993.

Case of Hutten - Czapska v. Poland, Başvuru No: 35014/97, Karar Tarihi: 19 Haziran 2006.

Case of James and Others v. The United Kingdom, Başvuru No: 8793/79; Karar Tarihi: 21 Şubat 1986.

Case of Handyside v. The United Kingdom, Başvuru No: 5493/72, Karar Tarihi: 7 Aralık 1976.

Case of The Former King of Greece and Others v. Greece, Başvuru No: 25701/94, Karar Tarihi: 23 Kasım 2000.

Case of Hentrich v. France, Başvuru No. 13616/88, Karar Tarihi. 22 Eylül 1994.

Case of Ashingdane v. The United Kingdom, Başvuru No: 8225/78, Karar Tarihi: 28 Mayıs 1985.

Case of Lithgow and Others v. The United Kingdom, Başvuru No: 9006/80; 9262/81; 9263/81; 9265/81; 9266/81; 9313/81; 9405/81, Karar Tarihi: 8 Temmuz 1986.

EK 1. ORJİNALLİK RAPORU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 30/05/2018

Tez Başlığı : Mülkiyet Hakkı Çerçevesinde Çıraçov Davası

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 133 sayfalık kısmına ilişkin, 30/05/2018 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda işaretlenmiş filtrelemeler uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç
- 2- Kaynakça hariç
- 3- Alıntılar hariç
- 4- Alıntılar dâhil
- 5- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

30.05.2018

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Arzu Sadıgzade
Öğrenci No: N14222115
Anabilim Dalı: Kamu Hukuku
Programı: Kamu Hukuku

DANIŞMAN ONAYI

UYGUNDUR.

Dr. Bahadır Bumin ÖZARSLAN

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
MASTER'S THESIS ORIGINALITY REPORT**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT**

Date: 30/05/2018

Thesis Title : Case of Chiraqov in the Framework of Right to Property

According to the originality report obtained by myself/my thesis advisor by using the Turnitin plagiarism detection software and by applying the filtering options checked below on 30/05/2018 for the total of 133 pages including the a) Title Page, b) Introduction, c) Main Chapters, and d) Conclusion sections of my thesis entitled as above, the similarity index of my thesis is 11 %.

Filtering options applied:

1. Approval and Declaration sections excluded
2. Bibliography/Works Cited excluded
3. Quotes excluded
4. Quotes included
5. Match size up to 5 words excluded

I declare that I have carefully read Hacettepe University Graduate School of Social Sciences Guidelines for Obtaining and Using Thesis Originality Reports; that according to the maximum similarity index values specified in the Guidelines, my thesis does not include any form of plagiarism; that in any future detection of possible infringement of the regulations I accept all legal responsibility; and that all the information I have provided is correct to the best of my knowledge.

30.05.2018

Date and Signature

I respectfully submit this for approval.

Name Surname: Arzu Sadigzade
 Student No: N14222115
 Department: Public Law
 Program: Public Law

ADVISOR APPROVAL

APPROVED.

Dr. Bahadır Binniz ÖZARSLAN

(Title, Name Surname, Signature)

EK 2. ETİK KURUL İZİN MUAFİYETİ FORMU

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ ÇALIŞMASI ETİK KOMİSYON MUAFİYETİ FORMU**

**HACETTEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 11/06/2018

Tez Başlığı: MÜLKİYET HAKKI ÇERÇEVESİNDE ÇIRAQOV DAVASI

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmam:

1. İnsan ve hayvan üzerinde deney niteliği taşımamaktadır,
2. Biyolojik materyal (kan, idrar vb. biyolojik sıvılar ve numuneler) kullanılmasını gerektirmemektedir.
3. Beden bütünlüğüne müdahale içermemektedir.
4. Gözlemsel ve betimsel araştırma (anket, mülakat, ölçek/skala çalışmaları, dosya taramaları, veri kaynakları taraması, sistem-model geliştirme çalışmaları) niteliğinde değildir.

Hacettepe Üniversitesi Etik Kurullar ve Komisyonlarının Yönergelerini inceledim ve bunlara göre tez çalışmamın yürütülebilmesi için herhangi bir Etik Kurul/Komisyon'dan izin alınmasına gerek olmadığını; aksi durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

11.06.2018

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: ARZU SADIGZADE

Öğrenci No: N14222115

Anabilim Dalı: KAMU HUKUKU

Programı: TEZLİ YÜKSEK LİSANS

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora Bütünleşik Doktora

DANIŞMAN GÖRÜŞÜ VE ONAYI

Dr. Bahadır Bunta ÖZARSLAN

(Unvan, Ad Soyad, İmza)

Detaylı Bilgi: <http://www.sosyalbilimler.hacettepe.edu.tr>

Telefon: 0-312-2976860

Faks: 0-3122992147

E-posta: sosyalbilimler@hacettepe.edu.tr

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
ETHICS COMMISSION FORM FOR THESIS**

**HACETTEPE UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC LAW DEPARTMENT**

Date: 11/06/2018

Thesis Title: CASE OF CHIRAGOV IN THE FRAMEWORK OF RIGHT TO PROPERTY

My thesis work related to the title above:

1. Does not perform experimentation on animals or people.
2. Does not necessitate the use of biological material (blood, urine, biological fluids and samples, etc.).
3. Does not involve any interference of the body's integrity.
4. Is not based on observational and descriptive research (survey, interview, measures/scales, data scanning, system-model development).

I declare, I have carefully read Hacettepe University's Ethics Regulations and the Commission's Guidelines, and in order to proceed with my thesis according to these regulations I do not have to get permission from the Ethics Board/Commission for anything; in any infringement of the regulations I accept all legal responsibility and I declare that all the information I have provided is true.

I respectfully submit this for approval.

11.06.2018

Date and Signature

Name Surname: ARZU SADIĞZADE
 Student No: N14222115
 Department: PUBLIC LAW
 Program: MASTERS WITH THESIS
 Status: MA Ph.D. Combined MA/ Ph.D.

ADVISER COMMENTS AND APPROVAL

Dr. Bahadır Bülent ÖZARSLAN

(Title, Name Surname, Signature)